

Toivoton tapaus

Porin Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessi 1985–2024

Lotta Hietava

Pro gradu -tutkielma

Digitaalisen kulttuurin, maiseman ja kulttuuriperinnön tutkinto-ohjelma

Kulttuuriperinnön tutkimus

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Elokuu 2025

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Digitaalisen kulttuurin, maiseman ja kulttuuriperinnön tutkinto-ohjelma Kulttuuriperinnön tutkimus

Lotta Hietava: Toivoton tapaus. Porin Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessi 1985–2024

96 sivua

Tutkimukseni käsittelee elokuussa 2024 palaneen Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessia. Tutkimus edustaa akateemisen kulttuuriperinnön tutkimuksen käsitystä kulttuuriperinnöstä yhteisön ylläpitämänä merkityksenantoprosessina. Tavoitteeni on ymmärtää, miksi Isonsannan sahasta luovuttiin ja mitä kulttuurihistoriallisesti arvokkaaksi tunnistetulle saharakennukselle kävi. Tarkastelen kulttuuriperintöprosessia paikallislehden kirjoituksissa sekä erilaisissa viranomaisdokumenteissa ilmenevän identiteettityön kautta. Aineistona käytän Satakunnan Kansassa julkaistuja kirjoituksia vuosilta 2016–2024 sekä erilaisia viranomaisdokumenteja, kuten inventointeja, kaava-aineistoa ja asiantuntijahaastattelua. Tutkimukseni on laadullinen tapaustutkimus ja tutkimusmenetelmäni on temaattinen sisällönanalyysi. Analysoin aineistoani kulttuuriperinnön identiteettityökalujen avulla ja tarkastelen kulttuuriperintöprosessia rakennusperinnön kanonisaatioprosessina.

Tutkimukseni vahvistaa, että rakennusperinnön vakiintuvat tulkinnat muuttuvat rakennukseen kohdistuvien intressien muuttuessa. Tulkinnoissa ja intresseissä tapahtuvien muutosten seurauksena rakennetun kulttuuriperinnön luopumiseen johtavat syyt ovat aika- ja kontekstisidonnaisia. Kulttuuriperintöyhteisön ja -instituutioiden rinnalla erilaiset sidosryhmät vaikuttavat kulttuuriperintöprosessiin, ja suojelun toteutumista ohjaavat usein taloudelliset kysymykset. Tutkimukseni vahvistaa käsitystä rakennuksen uuskäytön välttämättömyydestä suojelun onnistumiseksi. Isonsannan sahan haastava sijainti ja kompromissiratkaisujen löytämisen vaikeus johtivat rakennuksen käyttämättömyyteen sekä sahaan kiinnittyvän kulttuuriperintöyhteisön hajanaisuuteen ja osallisuuskokemusten puuttumiseen. Tutkimukseni keskeisin tulos on, että Isonsannan sahaan kiinnittyvältä kulttuuriperintöyhteisöltä puuttuvat osallisuuskokemukset heikensivät sahaan kohdistuvaa identiteettityötä. Heikentyneen identiteettityön seurauksena paikallisyhteisö luopui kulttuuriperinnöstä ensin pikku hiljaa ja saha sai tulkinnan ilkeivällän symbolina. Sahan palon myötä kulttuuriperintöyhteisö purkautui ja perinnöstä luovuttiin kokonaan. Vaikka kulttuuriperintöyhteisöllä on jäljellä vielä paljon erilaisia muistoja ja historioita, ne eivät riitä korvaamaan yhteisön menettämää monumenttia ja maisemaa.

Avainsanat: Teollinen kulttuuriperintö, kulttuuriperintöprosessi, purkautuva kulttuuriperintöyhteisö, identiteettityö, Isonsannan saha, rakennusperinnön kanonisaatio, uuskäyttö, rakennussuojelu

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
1.1	Isonsannan saha, höyrusahakauden muistomerkki	6
1.2	Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen rakenne	8
1.3	Teoreettinen viitekehys ja keskeiset käsitteet	9
1.3.1	Kulttuuriperintöprosessi, AHD ja kulttuuriperintöyhteisö	10
1.3.2	Teollinen kulttuuriperintö	14
1.3.3	Rakennussuojelu ja uhanalainen kulttuuriperintö	15
1.3.4	Identiteettityökalut ja rakennusperinnön kanonisaatio	18
1.4	Aineisto ja menetelmät	22
1.5	Lähdekriittisiä ja tutkimuseettisiä huomioita	28
2	Kulttuuriperintöprosessi paikallismediassa	31
2.1	Estetisoitu elämysten näyttämö	32
2.2	Historioitu saha	36
2.3	Suojeltu ja säilytettävä ilkvallan kohde	39
2.4	Kehittäminen: pohdittavia mahdollisuuksia ja kaavamuutos	44
2.5	Luopuminen	47
2.6	Identiteettityö mediassa	49
3	Auktorisoitu kulttuuriperintöprosessi	53
3.1	Sahan säilyttäminen: tunnistetusta perinnöstä toivottomaksi tapaukseksi	54
3.2	Historioitua sahatoiminta Rosenlew-museossa	61
3.3	Kaavahankkeet: saha ja maisema kehityskohteena	64
3.4	Historioivaa arvottamista päätöksentekoon osallistuvissa dokumenteissa	72
3.5	Sahan auktorisointi ja institutionalisointi	75
4	Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessi	80
4.1	Kulttuuriperintöprosessin kronologia 1985–2024	80
4.1.1	Satunnaisista huomioista suojelumerkintään 1985–2001	80
4.1.2	Leviävät tulkinnat ja hiljaisuus 2001–2020	81
4.1.3	Kohti uudelleentulkintoja 2015–2024	82

4.2 Johtopäätökset	83
4.2.1 Sahasta luopuminen	83
4.2.2 Jatkotutkimusaiheita	86
Lähteet	88
Tutkimusaineisto	88
Kirjallisuus	90

1 Johdanto

Tämä tutkimus käsittelee luopumiseen johtanutta kulttuuriperintöprosessia ja teollisen rakennetun kulttuuriperinnön suojelun ja säilyttämisen kysymyksiä. Tapaustutkimukseni kohde on Porin Konepajanrannassa sijainnut Isonsannan saha. Ajallisesti tarkastelen sahan elinkaareissa vuosien 1985–2024 välistä aikaa painottaen vuosia 2016–2024, jolloin käyttämättömän ja ilkevallasta kärsineen, suojellun saharakennuksen säilymiseen liittyvät kysymykset kärjistyivät. Sahan elinkaari oli taitoskohdassa: passiivinen suojelu osoitti tehottomuutensa ja ilman konkreettisia suojelutoimenpiteitä sahan häviäminen näytti todennäköiseltä. Toivottomalta vaikuttanut tilanne laukesi, kun elokuussa 2024 saharakennus paloi maan tasalle. Tässä tutkimuksessa vastaan kulttuuriperintöprosessin näkökulmasta kysymyksiin siitä, mitä sahalle kävi ja miksi.

Rakennus harvoin syntyy suojelukohteeksi.¹ Teollisuusrakennus on rakennettu teollisuuden tarpeisiin. Kaikkia menneisyyden jälkiä ei voi, eikä edes tarvitse, säilyttää. Vasta rakennusten mahdollisesti saamien merkitysten, odotushorisontissa tapahtuneiden muutosten ja kohteen arvon julkisen tunnistamisen jälkeen rakennuksesta voi tulla suojeltu. Kyseessä on kulttuuriperintöprosessi. Kulttuuriperintöprosesseissa, jotka toteutuakseen edellyttävät julkisen rahoituksen saamista tai muutoksia lainsäädäntöön, korostuu kohteen julkinen merkitys, dokumentointi ja arvottaminen sekä kohteen tiimoilta käyty julkinen keskustelu.² Tämän keskustelun osapuolia ovat niin kohteeseen kiinnittynyt kulttuuriperintöyhteisö, kulttuuriperintöauktoriteetit, asiantuntijat, erilaiset sidosryhmät kuin suuri yleisökin. Julkisesti tunnistettu kulttuuriperintö ilmentää yhteiskunnassa vallitsevia arvoja ja tulkintaa menneisyydestä. Julkisen kaksi ulottuvuutta, virallinen ja suuri yleisö, muodostavat keskenään usein ristiriitoja, jotka tulevat esiin kulttuuriperinnön hallintaa koskevissa arvovalinnoissa.³

Tutkimukseni käsittelee rakennetun teollisen kulttuuriperinnön suojelun ja säilyttämisen keskeisimpiä kysymyksiä, joita ovat luopuminen, uuskäyttö ja arvottaminen. Tutkimukseni lähtökohtana oli tarve selvittää, miten kulttuurihistoriallisesti arvokkaasta ja maisemassa merkittävästä rakennuksesta luopuminen tapahtui. Yksittäistä tapausta tarkasteleva tutkimukseni käsittelee varsin ajankohtaisia ja yhteiskunnallisesti tärkeitä teemoja. Vaikka käytöstä pois jääneiden teollisuusrakennusten kohtalo on ollut tapetilla jo viisi

¹ Kivilaakso, 2013, 215.

² Sivula, 171, 2013.

³ Ks. Dantas de Figueiredo, 2018, 94-99.

vuosikymmentä, käynnissä oleva purkuaalto ja alueidenkäyttölain uudistaminen tekee tutkimuksestani ajankohtaisen muustakin kuin vain Porin näkökulmasta.⁴

1.1 Isonsannan saha, hörysaahakauden muistomerkki

Porin Konepajanrannassa sijainnut Isonsannan saha oli Suomen teollistumisvaiheen keskeisen saha-arkkitehtuurin ensimmäisiä ja viimeisiä edustajia. Euroopan 1800- ja 1900-lukujen vaihteen vilkas uudenaikaistamiskehitys vaati valtavasti sahatavaraa, jota tuotettiin pohjoisella havumetsävyöhykkeellä. Suuret punamullatut, rankorakenteiset ja kattolyhdyllä varustetut saharakennukset muodostuivatkin vuosisatojen vaihteen yhteiskunnallisen kehityksen ja Suomen vaurastumisen symbolirakennuksiksi. Isonsannan saha kuului maisemaan yli 160 vuoden ajan.⁵ Isonsannan saha oli yksi kolmesta viimeisestä säilyneestä hörysaahakauden suursaharakennuksesta.⁶ Esimerkiksi Ruotsin hörysaarakennukset ovat hävinneet kokonaan.⁷

Kuva 1: Isonsannan saha ennen paloa.⁸

Isonsannan saha, alun perin nimeltään Porin Höyry-saha, aloitti toimintansa vuonna 1862 yhtenä Suomen ensimmäisistä hörysaahoista. Saha siirtyi Rosenlewin kauppahuoneen

⁴ Tampereen verkatehtaan purku havahdutti suuren yleisön 1970-luvun puolimaissa, Nummelin, 1999. Uuden alueidenkäyttölain tavoitteita ovat kaavoituksen sujuvoittaminen, hyvän elinympäristön ja kaupunkien sekä kuntien kasvun kehittäminen, alueiden elinvoimaisuuden ja yritysten kilpailukyvyn nostaminen ja Suomen tekeminen houkuttelevaksi investoijille. YM057:00/2023, Ympäristöministeriö, 2025.

⁵ Nummelin, 1999 ja hakemus Suomen uhanalaisimmaksi kulttuuriperintökohteeksi, 2015.

⁶ Jäljelle ovat jääneet Porin Pihlavan ja Haukiputaan Martinniemen hörysahat.

⁷ Hakemus Suomen uhanalaisimmaksi kulttuuriperintökohteeksi, 2015.

⁸ SK 17.10.2020. Kuvaaja: Hanna Laasanen.

omistukseen konkurssin ja pakkohuutokaupan seurauksena, mikä osaltaan vaikutti Rosenlewin kehitykseen kauppahuoneesta suurteollisuusyhtiöksi ja oli ratkaisevassa roolissa myös Porin rakennemuutoksessa kauppakaupungista saha- ja myöhemmin teollisuuskaupungiksi.⁹ Rosenlew-yhtiö uudisti sahaa sahatoiminnan kasvaessa ja tehostuessa, ja viimeisin, kolmas paikalle vuonna 1922 pystytetty saharakennus toimi sahana vuoteen 1939 asti. Vuosina 1941-1955 rakennus toimi puutalotehtaana, jonka lakkauttamisen jälkeen rakennus annettiin konepajan käyttöön.¹⁰

Isonsannan saha kuului keskeisenä osana Museoviraston inventoimaan valtakunnallisesti merkittävään rakennettuun kulttuuriympäristöön ja ympäristöministeriön perustamaan Porin kansalliseen kaupunkipuistoon sahateollisuuden rakennusmuistomerkkinä.¹¹ Viimeisen neljännesvuosisadan ajan viranomaisten suojelema Isonsannan saha oli lähes kokonaan vailla käyttöä. Ilkivallasta pahoin kärsinyt saharakennus paloi maan tasalle elokuussa 2024. Tontille jäivät sahaan kuuluneet tiilinen talousrakennus piippuineen, muuntamorakennus sekä portinvartijan talo.

Kuva 2: Saharakennuksen paikalla on enää tasoitettua maata. Taustalla vasemmalla tiilinen talousrakennus piippuineen ja oikealla muuntamo, jonka edessä on hiiltyneitä puunrunkoja. Kuva huhtikuulta 2025.¹²

⁹ Koivuniemi, 2014, 14, 69-74. Toki sahaus ei ollut ainoa Porissa toimiva suurteollisuuden ala. Porin sijainti joen varressa hyvän merireitin päässä houkutteli paikalle muutakin teollisuutta. Ennen sahaa Isosantaan perustettiin Porin Konepaja vuonna 1858, joka sekin siirtyi Rosenlewille vuonna 1877. Koivuniemi, 2014, 46.

¹⁰ Puutalotehdas syntyi sota-ajan luomasta valmistalojen kysyntäpiikistä. Itävienti piti tehtaan pystyissä 1950-luvulle. Koivuniemi, 2014, 368, 431-432.

¹¹ RKY: Porin teollisuusmaisema, 2009 ja Nukki, 2008, 56-57.

¹² Kuva: Lotta Hietava. Kuvat 1 ja 2 otettu suunnilleen samasta suunnasta.

Isonsannan sahan niminä käytetään myös esimerkiksi Isosannan sahaa ja Rosenlewin puutalotehdasta, jotka eivät kuitenkaan ole rakennuksen virallisia nimityksiä.

1.2 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen rakenne

Tutkimuksessani kuvaan Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessin kulun.

Päätutkimuskysymykseni on:

Millainen Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessi oli?

Käsitykseni kulttuuriperinnöstä julkisena prosessina perustuu Euroopan neuvoston puiteyleissopimukseen kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä, eli ns. Faron sopimukseen, joka korostaa yhteisöjen oikeutta määrittellä oma kulttuuriperintönsä.¹³

Kulttuuriperintöä tuotetaan ja siitä neuvotellaan julkisessa keskustelussa, joka pohjautuu niin kohteen saamiin paikallisiin merkityksiin kuin viranomaislähtöiseen arvottamiseen ja dokumentointiin. Aktiivinen kulttuuriperintöprosessi edellyttää kulttuuriperintöyhteisössä tehtävää identiteettityötä, mikä tarkoittaa kulttuuriperintökohteen käyttämistä yhteisön oman menneisyyden tulkintaan.¹⁴

Tutkimukseni alakysymykset ovat:

Miten Isonsannan sahaan kiinnittyvä kulttuuriperinnön identiteettityö ilmeni Satakunnan Kansassa?

Miten Isonsannan sahaan kiinnittyvä kulttuuriperinnön identiteettityö ilmeni viranomaisten tuottamana?

Ensimmäisessä käsittelyluvussa tarkastelen paikallismedia Satakunnan Kansan osallistumista Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessiin. Paikallismedian tuottamat tulkinnat paitsi vaikuttavat suureen yleisöön, myös heijastavat suuren yleisön kohteelle antamia arvoja. Tarkastelen sahaa koskevia Satakunnan Kansan julkaisemia mediakirjoituksia vuosien 2016-2024 välisenä aikana. Toinen käsittelyluku koskee viranomaisdokumenttien ilmentämää identiteettityötä ja Isonsannan sahan viranomaislähtöistä arvottamista. Viranomaisten

¹³ Faron sopimus, 2005. Euroopan neuvoston puiteyleissopimus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä.

¹⁴ Sivula, 2015, 57-58.

ylläpitämä kulttuuriperintöprosessi ilmentää kohteen institutionalisointia ja tulkintojen vakiintumisen vaiheita. Viranomaisten ja asiantuntijoiden rooli on ratkaiseva kulttuuriperintökohteiden varhaisessa tunnistamisessa, säilyttämisessä ja niiden saamista tulkinnoissa.¹⁵ Luvussa aineistona käytän Rosenlew-museon perusnäyttelyä opastuksineen ja erilaisia viranomaisdokumentteja, kuten erilaisia kaavahankkeisiin ja rakennuksen säilyttämiseen liittyviä asiakirjoja sekä asiantuntijahaastattelua.

Tutkimukseni viimeisessä luvussa esittelen tutkimukseni tulokset. Luvussa vastaan päätutkimuskysymykseen tutkimustulosteni perusteella ja avaan kronologisesti sitä, mitä Isonsannan sahalle tapahtui. Luvun lopuksi pohdin tulosten valossa niitä syitä, jotka johtivat Isonsannan sahasta luopumiseen ja kulttuuriperintöyhteisön purkautumiseen.

1.3 Teorettinen viitekehys ja keskeiset käsitteet

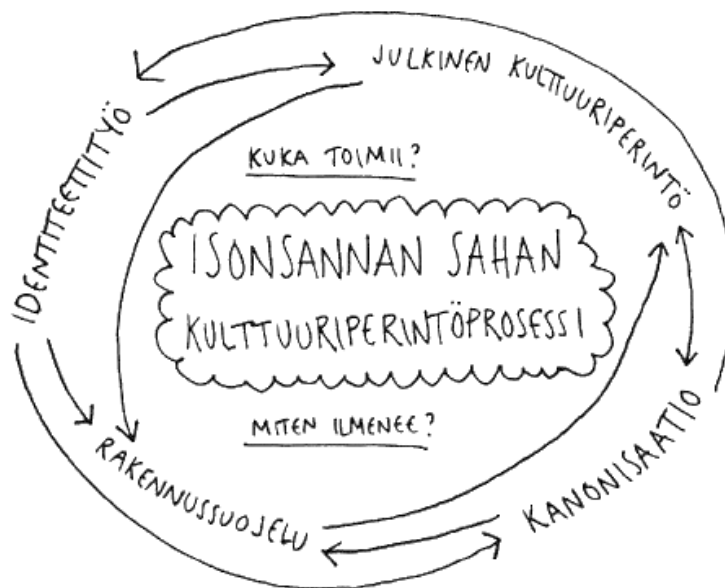
Tutkimuksessani pyrin dokumentoimaan Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessin. Kulttuuriperintöprosessin kulkua ymmärtääkseen on tunnistettava, ketkä prosessia ylläpitävät ja miten prosessi käytännössä ilmenee.¹⁶ Tutkimukseni teorettis-metodologinen viitekehys muodostuu kulttuuriperintöprosesseja, identiteettityötä sekä rakennussuojelua koskevan tutkimuksen pohjalle. Tarkastelin Isonsannan sahaa teollisen kulttuuriperinnön sekä uhanalaisen kulttuuriperinnön ja teollisten miljöiden uuskäytön kontekstissa.¹⁷ Olen käyttänyt myös julkista kulttuuriperintöä (engl. public heritage) käsittelevää tutkimusta. Tässä yhteydessä julkinen ei viittaa kulttuuriperinnön yksityisen ja julkisen väliseen vastakkainasetteluun, vaan perustuu kulttuuriperinnön perustavanlaatuisen julkisen, suurta yleisöä koskevan olemuksen korostamiseen.¹⁸ Operoin keskeisillä kulttuuriperinnön tutkimuksen käsitteillä. Avaamani keskeiset käsitteet ovat menetelmällisiä, eli ne eivät nouse aineistosta, vaan toimivat tutkimukseni työkaluina ja näkökulmina aineiston läpikäymiseen.

¹⁵ Kalakoski ym., 2020, 790.

¹⁶ Ks. Smith, 2006, 1-3.

¹⁷ Esim. Sivula, 2013, Sivula, 2017a ja Sivula, 2017b, Cossons, 2013, Grahn, 2017.

¹⁸ Labrador ja Silberman, 2018, 2.

Kaavio 1. Tutkimukseni teoreettisen viitekehyksen keskeisimmät elementit visualisoituna. Kulttuuriperintöprosessin dokumentointia varten on tunnistettava, ketkä prosessia ylläpitävät ja miten prosessi käytännössä ilmenee.

1.3.1 Kulttuuriperintöprosessi, AHD ja kulttuuriperintöyhteisö

Tutkimukseni kohde on Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessi. *Kulttuuriperintöprosessi* on tapahtumasarja, jossa yksilöt, yhteisöt tai instituutiot valitsevat menneisyyden jättämistä jäljistä ne, jotka haluavat säilyttää ja tuottavat nämä jäljet *kulttuuriperinnöksi*.¹⁹ Isonsannan saha ei ollut kulttuuriperintöä luonnostaan, vaan paikallisyhteisö tuotti sen kulttuuriperinnöksi annettujen merkitysten, sitoutumisen ja kommunikaation avulla.²⁰ Kulttuuriperintö on aina aktiivisen keskustelun tulos. Kulttuuriperintö ei ole pysyvää, vaan ilmentää aina sen hetkisiä tarpeita ja arvoja ja on jatkuvan uudelleen neuvottelun kohteena.²¹ Anna Sivulan mukaan kulttuuriperintöprosessissa kulttuuriperintöobjekti, aineellinen tai aineeton, käy läpi muodonmuutoksen.²² Kulttuuriperintöprosessissa objektin alkuperäinen tehtävä väistyy ja siitä tulee sellaisen menneisyyden todiste, jota kohteeseen kiinnittynyt kulttuuriperintöyhteisö haluaa ylläpitää. Tehdasrakennus ei lakkaa tehtaan toiminnan loppuessa olemasta, vaan se saa

¹⁹ Smith, 2006, 1-2 ja Karhunen, 2014, 29.

²⁰ Ks. Smith, 2006, 1.

²¹ Kulttuuriperintö ei ole neutraalia, vaan nykyhetkessä tapahtuvaa, ajallisesti monikerroksellista toimintaa, joka ilmentää muistamisen politiikkaa ja kulttuurissa tapahtuvia muutoksia. Sivula, 2014, 6, Karhunen, 2014, 30-31 ja Smith, 2006, 3-4 sekä Storm, 2014, 5-6.

²² Sivula, 2015, 57.

uuden tehtävän muistuttaa menneestä, ylläpitää kokemusta ajallisesta jatkumosta, vahvistaa itseensä kiinnittyneen kulttuuriperintöyhteisön historiallista yhteenkuuluvuutta ja yksinkertaisesti olla todisteena historiasta.²³ Valinnat säilyttää menneisyyden jälkiä ja siirtää niitä seuraaville sukupolville ovat sisimmiltään eettisiä.²⁴ Muuttuvat arvostukset ja tarpeet voivat johtaa kulttuuriperinnöstä luopumiseen.

Kuten jo aiemmin totesin, korostuu kulttuuriperintöprosessissa kohteen julkinen merkitys, dokumentointi ja arvottaminen sekä kohteen tiimoilta käytävä julkinen keskustelu. Kulttuuriperintöprosessin pyörteessä yksityisomisteinen saharakennus siirtyi osin institutionaaliseen hallintaan, rakennusta koskeva päätöksenteko siirtyi osittain pois omistajalta ja siihen kohdistui julkisia varoja. Kulttuuriperinnön tunnistamisen, arvioimisen ja hallinnan on toteuduttava vuorovaikutuksessa kulttuuriperintöyhteisön ja laajan yleisön kanssa.²⁵ Kulttuuriperintöprosessissa instituutiot, rinta rinnan paikallisyhteisön kanssa, tunnistavat kulttuuriperintökohteen julkisessa keskustelussa arvokkaaksi, minkä seurauksena esimerkiksi rakennettu kulttuuriperintökohde voi saada suojelumerkinnän. Isonsannan saha sai kulttuuriperintökohteen statuksen ja sillä oli monille paikallisille myös henkilökohtaista merkitystä. Nämä merkitykset eivät kuitenkaan olleet pysyviä, vaan muuttuivat. Julkisessa keskustelussa tunnistettu kulttuuriperintö on dynaaminen sosiaalinen prosessi.²⁶

Kulttuuriperintö on jaettu perinteisesti kahteen luokkaan sen saaman julkisuusarvon ja yhteiskunnallisen merkittävyyden mukaan: yksityinen ei-institutionaalinen perintö sekä virallisesti asiantuntijoiden tunnistama institutionaalinen kulttuuriperintö.²⁷ Tähän kahtiajakoon sisältyy oletus kulttuuriperinnölle annettujen merkitysten vastakkainasettelusta. Kahtiajako ei kuitenkaan anna todellista kuvaa kulttuuriperinnöstä, sillä kulttuuriperintökohteen saamat henkilökohtaiset merkitykset eivät katoa julkisesti arvokkaaksi tunnustamisen myötä ja esimerkiksi instituutioiden edustajat voivat olla paikallisyhteisön jäseniä ja paikallisyhteisön jäsenet asiantuntijoita.²⁸ Kahtiajako ei myöskään noudata Faron sopimuksen mukaista määritelmää kulttuuriperinnöstä. Suomen

²³ Ibid.

²⁴ Labrador ja Silberman, 2018, 2.

²⁵ Labrador ja Silberman, 2018, 2.

²⁶ Labrador ja Silberman, 2018, 10.

²⁷ Tuomi-Nikula ym. 2013, 21.

²⁸ Kivilaakso, 2017, 245 ja Sivula, 2017b, 12.

vuonna 2017 ratifioiman Faron sopimuksen mukaan julkiset, institutionaaliset ja yksityiset toimijat tuottavat kulttuuriperintöä yhdessä.²⁹

Kulttuuriperintö heijastelee yhteiskunnan sisäistettyjä arvoja ja käsityksiä. Suuri yleisö mieltää vanhan ja alkuperäisenä säilyneen, esteettisesti miellyttävän kulttuuriperintökohteen arvon usein luonnolliseksi, vaikka näkemyksen takana tyypillisesti ovatkin kulttuuriperintöauktoriteetit ja -instituutiot maallikkojen sijaan.³⁰ Laurajane Smith esittelee kirjassaan *Uses of Heritage* autoritäärisestä ja materialistisesta, usein nationalistisesta ja staattisesta tavasta arvottaa kulttuuriperintöä käsitteen *AHD*, eli auktorisoitu kulttuuriperintödiskurssi.³¹ Omassa tutkimuksessani käytän *AHD*:n käsitettä Sivulan tavoin merkityksessä *auktorisoiava kulttuuriperintöpuhe*, sillä käsitteessä ilmenee auktorisoinnin dynaaminen luonne.³² Tutkimukseni kannalta *AHD* on tärkeä lähestymiskulma, sillä aineistossani korostuu kulttuuriperintöauktoriteettien ja -instituutioiden tuottamat tulkinnat saharakennuksesta.

Diskurssit ovat suhteellisen vakiintuneita ajattelu- ja ilmaisutapoja, jotka liittyvät erilaisten yhteiskunnan instituutioiden toimintaan.³³ Diskurssit vaikuttavat suuren yleisön arvoperustaan, mutta myös heijastavat sitä.³⁴ Auktorisoiva kulttuuriperintöpuhe on institutionaalista ja rakentaa käsitystä siitä, mikä on kollektiivisesti arvostettua.³⁵ Auktorisoiva kulttuuriperintöpuhe konkretisoituu rahavirtojen suuntina, ja näin ollen sillä on keskeinen rooli kulttuuriperintöprosessissa.³⁶ *AHD* ei ole vain instituutioiden ylläpitämää, vaan sitä ylläpitää suuri yleisö: diskurssit valuvat ylhäältä alas ja muuttuvat hitaasti. Kulttuuriperintöinstituutioiden ja -ammattilaisten käsitykset kulttuuriperinnöstä vanhana ja aineellisena ovat muuttuneet kohti käsitystä perinnöstä elävänä ja yhteisöllisenä, mutta diskursseina ne siirtyvät viiveellä suurelle yleisölle. Tämä luo kulttuuriperintöön liittyviin arvoihin ja asenteisiin ajallista kerrostuneisuutta ja *AHD*:n synnyttämää ristivetoa.³⁷

Tutkiessani Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessia on huomioitava, ettei kulttuuriperintöprosessia voi erottaa *kulttuuriperintöyhteisöstä*.³⁸ Kulttuuriperintöyhteisö on

²⁹ Faron sopimus, 2005.

³⁰ Smith, 2006, 11 ja Dantas de Figueiredo, 2018, 94.

³¹ Smith, 2006, 29-31 ja 48.

³² Ks. Sivula, 2022, 342.

³³ Seppänen ja Väliaverron, 2024, 195.

³⁴ Kivilaakso, 2017, 21 ja Smith, 2006, 13.

³⁵ *AHD* tulkitsee ja 'kääntää' perintöä "ymmärrettäväksi" rivikansalaisille. Smith, 2006, 34.

³⁶ Smith, 2006, 42 ja Karhunen, 2014, 33

³⁷ Ks. Immonen ja Sivula, 2022, 4-5.

³⁸ Faron sopimus, 2005 ja Tuomi-Nikula ym., 2013, 18–19.

se yhteisö, joka tekee valinnat suojeltavista ja säilytettävistä menneisyyden jäljistä sekä vaalii ja käyttää perintöä oman identiteettinsä rakentamiseen ja vahvistamiseen.³⁹ Faron sopimus korostaa kulttuuriperintöyhteisön merkitystä kulttuuriperintöprosessissa.⁴⁰ Kulttuuriperintöön voi kiinnittyä lukuisia rinnakkaisia yhteisöjä sekä identiteettejä.⁴¹ Isonsannan sahaa tuottivat kulttuuriperinnöksi niin yksittäiset henkilöt kuin erilaiset yhteisöt ja julkiset toimijat.

Institutionalisoitu kulttuuriperintö vahvistaa tyypillisesti suuren yhteisön, esimerkiksi kansan tai kaupungin, identiteettejä, mutta kulttuuriperintökohteeseen kiinnittyy myös henkilökohtaisempaa identiteettityötä ja pienempiä yhteisöjä, joiden keskinäinen suhde saattaa olla ristiriitainen.⁴² Tällaisia yhteisöjä ovat esimerkiksi perheet, työ- tai asuinyhteisöt, mutta myös monet rajaamista pakenevat alati muuttuvat ryhmät.⁴³ Isonsannan sahan kulttuuriperintöyhteisö koostui esimerkiksi taiteilijoiden muodostamista ryhmistä, yksittäisistä henkilöistä ja perheistä sekä paikallisista kulttuuriperintöalan ammattilaisista. Koska kulttuuriperintö ohjaa identifioimaan ja kategorisoimaan ihmisiä, on kulttuuriperintöyhteisöön kuulumisen oltava aina vapaaehtoista.⁴⁴ Mulliganin, Smithin ja Watertonin mukaan julkiseen kulttuuriperintöön kiinnittyvä yhteisö on ymmärrettävä avoimena, dynaamisena ja kerroksellisena, eikä sitä tule yrittää rajata tarkasti.⁴⁵ Kulttuuriperintöyhteisö ylläpitää kulttuuriperintöprosessia *identiteettilyöllä*, eli käyttämällä kulttuuriperintöobjektia oman menneisyytensä tulkintaan ja identiteettinsä rakentamiseen.⁴⁶

Varsinaisten kulttuuriperintöyhteisöjen ja kulttuuriperintöä hallinnoivien tahojen lisäksi kulttuuriperintöön kiinnittyy erilaisia sidosryhmiä, jotka ovat vaikuttamassa kulttuuriperintöprosessiin. G. J. Ashworthin mukaan kulttuuriperintöprosessiin osallistuvat tahot ovat suurelta osin välinpitämättömiä, tietämättömiä tai jopa vihaisia prosessia kohtaan.⁴⁷ Sidoryhmätkin kiinnittyvät kulttuuriperintöön, mutta ne erottaa kulttuuriperintöyhteisöstä

³⁹ Sivula, 2022, 342.

⁴⁰ Faron sopimus, 2005.

⁴¹ Labrador ja Silberman, 2018, 5. Sekä yhteisön että identiteetin käsitteitä voidaan pitää kuitenkin varsin ongelmallisina määritellä, Waterton ja Smith, 2010, 4-5. Ymmärrän itse Anna Sivulan tavoin, että identiteettityössä kulttuuriperinnön avulla tunnistaudutaan yhteisön jäseniksi tai erottaudutaan muista. Yhteisö taas voi olla paikallinen, alueellinen, kansallinen tai globaali ryhmä, tai esimerkiksi uskonnon, harrastuksen tai muun vastaavan toiminnan ympärille muodostunut ryhmä, johon kuulumisen on kuitenkin vapaaehtoista. Ks. Sivula, 2015, 57. Tarkempi hiusten halkominen ei ole tutkimukseni kannalta olennaista.

⁴² Labrador ja Silberman, 2018, 6.

⁴³ Esim. Smith, 2006, 2 ja Karhunen, 2014, 46.

⁴⁴ Sivula, 2015, 57.

⁴⁵ Mulligan, 2018 215 ja Waterton ja Smith, 2010.

⁴⁶ Sivula, 2015, 57 ja Sivula, 2022, 342.

⁴⁷ Ashworth, 2014, 5.

henkilökohtainen identiteettiö.⁴⁸ Sidosryhmiin voivat kuulua esimerkiksi veronmaksajat, mielipidevaikuttajat, erilaiset viranomaiset ja liike-elämän edustajat. Sahan tapauksessa keskeisimmät sidosryhmät olivat sahan omistajat sekä Porin kaupunki. Sidosryhmän toimintaa ohjaa edun ja saatavan hyödyn tavoittelu. Vaikka sidosryhmien edustajat eivät välttämättä käytä kulttuuriperintöä identiteettinsä työstämiseen, voi heillä olla monia muita intressejä suhteessa kulttuuriperintökohteeseen ja he saattavat kokea osallisuutta kulttuuriperintöön.⁴⁹ Oman tutkimukseni kannalta sidosryhmät on tärkeä huomioida, sillä Isonsannan sahan tapauksessa sidosryhmien vaikutus kulttuuriperintöprosessin kulkuun ja sahan elinkaaren vaiheisiin oli merkittävä.

1.3.2 Teollinen kulttuuriperintö

Isonsannan saha edustaa *teollista kulttuuriperintöä*. Teollisella kulttuuriperinnöllä tarkoitan Anna Sivulan tavoin niitä teollisen yhteiskunnan jälkiä, jotka palvelevat yhteisöllistä muistamista ja joihin nojaten yhteisöt rakentavat identiteettiään.⁵⁰ Teollisen yhteiskunnan ja kulttuurin jättämiä jälkiä on paljon, sillä teollistuneisuus läpäisi 1900-luvulla käytännössä koko länsimaisen yhteiskunnan. Teollinen yhteiskunta jätti jälkeensä niin aineettomia kuin aineellisiakin jälkiä, joista keskityn tutkimuksessani jälkimmäiseen, tarkasti sanottuna rakennettuun teolliseen kulttuuriperintöön. Teollinen kulttuuriperintö alkoi todenteolla institutionalisoitua Suomessa vasta 1970-luvun myötä deindustrialisaation edetessä, kun teollinen aikakausi oli tulossa päätökseen ja teollinen kulttuuri alkoi näyttää paitsi väistymisen, myös katoamisen merkkejä.⁵¹

Kulttuuriperintöyhteisöt ovat vaikeasti tavoitettavissa, sillä yhteisöt elävät ja muuttuvat koko ajan, eikä yhteisö ole aina sidottavissa tiettyyn paikkaan. Teolliseen kulttuuriperintöön kiinnittyvän yhteisön yhtenäisyys onkin varsin kompleksinen.⁵² Teollisen kulttuuriperinnön taustalla oleva yhteisö ei ole välttämättä paikallinen, mutta prosessi on sidoksissa paikkaan, jossa yhteisö muuttaa teollisen historian jäänteet kulttuuriperinnöksi.⁵³ Paikallisista kulttuuriperintöyhteisöön saattaa kuulua vain pieni osa, mutta perinnön tunnistamisessa

⁴⁸ Sidosryhmän jäsen voi olla myös kulttuuriperintöyhteisön jäsen ja työstää omaa identiteettiään. Sidosryhmän toiminta ei kuitenkaan perustu identiteettityölle.

⁴⁹ Ks. Dantas de Figueiredo, 2018, 94, 99 ja van der Bergh, 2022, 318. Aktiivinen kulttuuriperintöprosessi vaatii kuitenkin kaikkien identiteettityökalujen käyttöä, Sivula, 2015, 67.

⁵⁰ Sivula, 2013, 161.

⁵¹ Sivula, 2013, 161-162. Kiinnostuksen kasvaminen teollista historiaa kohtaan saattaa selittyä osittain myös ajan poliittisella ilmapiirillä ja vasemmistoradikalismilla. Dahlström Rittsél, 174, 2005.

⁵² Sivula, 2017b, 4.

⁵³ Ks. Sivula, 2017c, 12.

paikallisyhteisön tulisi kuitenkin olla avainasemassa: parhaimmillaan perinnön tunnistamisessa paikallisyhteisö on aloitteellinen, mutta tulkinta on tehtävä vähintään neuvottelussa kulttuuriperintöyhteisön ruohonjuuritason kanssa.⁵⁴ Isonsannan sahan kulttuuriperintöyhteisöön kuuluivat kaikki ne, jotka tekivät identiteettityötä saharakennukseen nojautuen. Isonsannan sahan avulla historioitava yhteisö oli porilaiset, mutta suinkaan kaikki porilaiset eivät kuuluneet kulttuuriperintöyhteisöön tai yhteisöön kuulumisen saattoi olla hyvin lyhytaikaista.

Teollisten jälkien kulttuuriperintöprosessi on jatkuvia neuvotteluja ja kompromisseja.⁵⁵ Kulttuuriperinnön arvon määrittelyyn osallistuvat niin kulttuuriperintöyhteisöt kuin sidosryhmätkin, joiden keskinäiset intressit saattavat olla ristiriitaisia. Näissä tapauksissa auktoriteettien ja taloudellisten tekijöiden merkitys korostuu. Auktorisoiva kulttuuriperintöpuhe tyypillisesti korostaa valkoista elitististä menneisyyden tulkintaa. Näin ollen teollinen kulttuuriperintö usein jo lähtökohtaisesti haastaa AHD:n näkemyksiä arvokkaasta: teollisuusrakennukset ja alueet edustavat usein ristiriitaista menneisyyttä: ne eivät edusta perinteisten perintökohteiden estetiikkaa, kohteiden määrä voi olla suuri ja niiden sijainti ja uskäyttämömahdollisuudet poikkeavat AHD:n suosimista perintökohteista. Tällä hetkellä teollisuuden jälkiä tunnustetaan jo varsin laajasti kulttuuriperinnöksi. Auktorisoivan kulttuuriperintöpuheen vakiinnuttama tapa tulkita perintöä pyrkii esteettisen elämyksen tarjoamiseen, ja teollisesta menneisyydestä todistavia raunioita siistitään ja tehdään yleisölle houkutteleviksi.⁵⁶ AHD:sta kumpuava arvottaminen saattaa pelkistää rakennetun teollisuusperinnön estetisoinnin kohteeksi sen sijaan, että tunnustettaisiin rakennuksen ylläpitävän paikallisyhteisön historiatietoisuutta ja muistia. Ilman paikallisten kulttuuriperintökohteelle antamien merkitysten tunnistamista kohteen arvot saattavat murentua.⁵⁷

1.3.3 Rakennussuojelu ja uhanalainen kulttuuriperintö

Historialliseen jatkumoon sitoutumisen ja parempaa kohti pyrkimisen tarve muodostavat keskenään ristiriitoja, jotka konkretisoituvat puhuttaessa rakennussuojelusta. Isonsannan sahan historiallinen todistusvoima sekä sijainti kaupunkikehittämisen kannalta olennaisella rantakaistaleella ilmensi tätä ristiriitaa. Säilyttämisen ja kehittämisen tavoitteet tukivat

⁵⁴ Paikallisesta tunnistamisesta esim. Smith, 2006, 202, TICCIH, 2003, 236 ja Sivula, 2017b, 3.

⁵⁵ Sivula, 2017b.

⁵⁶ Smith, 2006, 31-32 ja Orange, 2008, 83.

⁵⁷ Mattila ja Ilmavirta, 2013, 350. Alhaalta ylöspäin suuntautuva teollinen kulttuuriperintö kamppailee olemassaolostaan ylhäältä alaspäin johdetussa maailmassa, Cossons, 2013, 12.

heikosti toisiaan. Rakennussuojelussa ja kaavoittamisessa konkretisoituu kulttuuriperinnön dynaaminen olemus. Rakennukset eivät alun alkaen ole suojelukohteita ja kaikki aiemmin rakennettu ei ole säilytettävissä. Suurin osa aineellisesta kulttuurista katoaa. Toisaalta suojeluleiman saanut rakennuskaan ei välttämättä säily, vaan säilyttäminen on jatkuvassa uudelleenarvioinnissa.⁵⁸ Rakennussuojelukysymyksiin kiteytyy kaupunkilaisten ja vallan käyttäjien tietyille rakennuksille ja kaupunkitilalle antama arvo, joka muodostuu niin subjektiivisten kuin kollektiivistenkin muistojen ja merkitysten kautta.⁵⁹ Aura Kivilaakson mukaan suojelun kohteeksi päätyminen taustalla on prosessi, jossa ihmisten toiminta, yhteiskunnan kehityssuunnat ja arvokeskustelu määrittelevät rakennuksen elinkaaren.⁶⁰ Teollisen rakennusperinnön haasteita tästä näkökulmasta ovat rakennuskannan suuri määrä, isokokoisuus ja niiden sijainti usein keskellä modernia, jälkiteollista kaupunkia.⁶¹ Prosessista, jossa rakennukselle muodostetaan identiteettiä, käytän nimeä *kanonisaatio*.⁶² Suojelupäätöksen taustalla saattaa olla historian tallentamisen sijaan rakennuksen estetisointi.⁶³

Rakennussuojeluun liittyy erottamattomasti rakennusperinnön uuskäyttö. Teollisen rakennusperinnön uuskäyttöön liittyviä kysymyksiä tarkastelevat esimerkiksi sir Neil Cossons esseessään *Why preserve industrial heritage*⁶⁴ sekä Maarit Grahn artikkelissaan *Teollinen kulttuuriperintö jälkiteollisen ajan resurssina*⁶⁵. Rakennuksen käyttäminen on paras ja edullisin tapa saada rakennus säilymään. Uuskäytön mahdollistaminen edellyttää usein kuitenkin rakennuksen sopeuttamista uuteen käyttötarkoitukseen.⁶⁶ Teollisuusperinnön uuskäytön muodoiksi on vakiintunut rakennusten käyttö erilaisiin vapaa-aikaan, kulttuuriin ja hyvinvointiin liittyviin toimintoihin.⁶⁷ Uuskäyttöön liittyvät kysymykset olivat keskeisesti esillä Isonsaaran sahaan liittyvässä keskustelussa. Kestävän kehityksen näkökulmasta uuskäyttöä ja siihen kannustamista voidaan pitää järkevänä: Jo olemassa olevien rakennusten

⁵⁸ Lilius, 2014, 30-31. Rakennetun ympäristön todistusvoima ei säily itsestään, vaan on riippuvainen valinnoista. Erityisen alttiita suojelupäätösten pyörtäminen on suojellun rakennuksen sisältämään alueeseen kohdistuvien taloudellisten intressien noustessa suuriksi, Nousiainen, 2024, 12-14.

⁵⁹ Kervanto Nevanlinna, 2013, 274.

⁶⁰ Kivilaakso, 2013, 214.

⁶¹ Äikäs, 2021, 4.

⁶² Ks. Kalakoski, 2023, 42. Kanonisaatio tarkoittaa ammattilaislähtöistä rakennusperintökohteen tulkinnan vakiintumisen prosessia, mistä lisää s. 16 eteenpäin.

⁶³ Mattila ja Ilmavirta, 2013, 350.

⁶⁴ Cossons, 2013.

⁶⁵ Grahn, 2017.

⁶⁶ Cossons, 2013, 12. Tyhjentyneelle teollisuusrakennukselle uuskäyttö on usein myös ainoa säilyttämisen keino. Ks. Grahn, 2017, 48.

⁶⁷ Mattila ja Ilmavirta, 2013, 348-350 ja Cossons, 2013, 13 ja Grahn, 2017, 48.

hyödyntäminen uusien rakentamisen sijaan luonnollisesti paitsi säästää luonnonvaroja, myös tallentaa historiallisia kerroksia ja edistää alueen kulttuurista resilienssiä. Tämän lisäksi alueilla on tyypillisesti valmiiksi jo olennainen infra, kuten viemärit, vesijohdot ja tiet.⁶⁸ Sopeuttavan uskäytön ja suojelemisen yhteensovittamisen suurin haaste on historiallisen todistusvoiman säilyttäminen.⁶⁹

Kulttuuriperinnön hallinnan ja hoitamisen kysymykset ovat keskeisiä tarkastellessa julkisesti tunnustettua kulttuuriperintöä ja nousivat olennaisiksi omassa tutkimuksessani.⁷⁰ Rakennuksen suojeleminen ei tarkoita, että rakennus olisi suojassa, vaan institutionalisoitukin kulttuuriperintö on jatkuvan uudelleenarvioinnin kohteena. Passiivinen, kaavaa koristava suojelumerkintä estää rakennuksen purkamisen, mutta aktiivisten hoito- ja kunnossapitotoimenpiteiden puuttuminen voi aiheuttaa peruuttamattomat vahingot.⁷¹ Ison sanaan sahan tapauksessa suojelumerkintä jäi kaavan koristeeksi, eikä rakennus lopulta säästynyt. Tehottomaksi osoittautunut suojeleminen nosti merkinnän tasaisin väliajoin uudelleenarviointiin. Väitöskirjassaan *Sattuman varassa – ristiriitaisuus rakennussuojelussa* Reetta Nousiainen toteaa, että rakennussuojelun tavoitteet ja käytännöt ovat ristiriidassa keskenään etenkin kasvutalouden ja kulutuskulttuurin luomien toimintamallien vuoksi. Kulttuurihistoriallisten arvojen ja taloudellisen hyödyn vastakkainasettelu on mahdoton, sillä asiat eivät ole yhteismitallisia keskenään. Uudelleenarvioinnissa lyhyen aikavälin taloudelliset tavoitteet saattavat dominoida päätöksenteossa ympäristöön ja kulttuurihistoriallisiin arvoihin pidemmällä aikajänteellä ulottuvia vaikutuksia.⁷²

Uhanalaisen kulttuuriperinnön käsitettä (engl. heritage at risk) käytetään kuvatessa kohteita, jotka ovat suuressa vaarassa kadota purkamisen, huonontumisen, huolimattomuuden tai tahallisen kaltoinkohtelun seurauksena. ICOMOS alleviivaa uhanalaista kulttuuriperintöä käsittelevässä raportissaan, ettei suurinta uhkaa kulttuuriperinnölle muodosta vain luonnonkatastrofit tai aseelliset konfliktit, vaan kehityksen ja väestönkasvun muodostamat paineet, turismi ja kohteiden huono ylläpito.⁷³ Uhanalaisesta kulttuuriperinnöstä puhuttaessa viitataan kuitenkin tyypillisesti sodan tai ilmastonmuutoksen, tai muun välittömän, aktualisoituneen uhan vaarantamaan kulttuuriperintöön. Hoitamattomuuden tai kaupunkien

⁶⁸ Esim. Cossons, 2013, 14.

⁶⁹ Cossons, 2013, 13.

⁷⁰ Dantas de Figueiredo, 2018, 94.

⁷¹ Migone, 2013, 125.

⁷² Nousiainen, 2024, 217 ja 102-104.

⁷³ ICOMOS, 2020, 8-9.

kasvupaineiden takana piilotteleva uhka ei kuitenkaan ole kulttuuriperinnön säilymisen kannalta mainittavasti vaarattomampaa. Rapistuminen on tyypillinen teolliseen rakennusperintöön kohdistuva riski.⁷⁴ Rapistuminen, teollisuusperinnön raivaaminen houkuttelevilta rakennuspaikoilta ja puuttuva kiinnostus rakennusten muuntamiseen ja uuskäyttöön perustuvat kaikki ainakin osittain taloudellisiin kannustimiin tai niiden puutteeseen ja koituivat Isonsannan sahan kohtaloa määritteleviksi kysymyksiksi.

Kun uhanalaiseen kulttuuriperintöön kohdistuvat riskit aktualisoituvat, kulttuuriperinnön fyysiset jäljet häviävät maisemasta. Häviäminen on tyypillisesti luonnonmullistusten, kaupungistumisen, konfliktien tai puutteellisen huolenpidon ja dokumentoinnin seurausta.⁷⁵ Perinnön häviäminen maisemasta ei kuitenkaan vielä tarkoita, että kulttuuriperintö olisi kadonnut. Käsitteellä *poissaoleva kulttuuriperintö* (engl. absent heritage) viitataan sellaiseen kulttuuriperintöön, joka on hävinnyt joko tarkoituksellisesti tai onnettomuuden seurauksena. Poissaolevaa perintö pysyy läsnä esimerkiksi tyhjinä tiloina, visuaalisina uudelleentulkintoina tai henkisinä ja fyysisinä jälkinä, eli arpina, maisemassa. Poissaolevan perinnön ympärille syntyy muistamisen paikkoja.⁷⁶ Isonsannan sahan paikalla oleva tyhjä kenttä ei ole kulttuuriperintöyhteisölle tyhjä tila vaan todistusvoimainen paikka täynnä muistoja ja tarinoita, jotka liittyvät niin henkilökohtaiseen menneisyyteen kuin Porin kaupunginkin historiaan.

1.3.4 Identiteettityökalut ja rakennusperinnön kanonisaatio

Keskeiset menetelmälliset työkalut tutkiessani Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessia ovat Anna Sivulan luoma työkalupakki kulttuuriperintöyhteisöjen identiteettityöstä⁷⁷ sekä Iida Kalakosken mallinnus rakennusperinnön kanonisaatioprosessista⁷⁸.

Identiteettityökalujen käyttöä Anna Sivula on esitellyt esimerkiksi artikkelissaan *Tilauhistoriat identiteettityönä ja kulttuuriperintöprosessina – paikallisen historiapolitiikan tarkastelua*⁷⁹ sekä esitelmään pohjautuvassa katsausartikkelissa *Mitä teollinen kulttuuriperintö on?*⁸⁰. Identiteettityökalujen avulla Sivula mallintaa sitä identiteettityötä, jolla

⁷⁴ ICOMOS, 2020, 9.

⁷⁵ James-Williamson ym. 2024, 16.

⁷⁶ Rodney, 2012, 169 ja Storm, 2014, 1. Maiseman arpia ja poissaolevaa perintöä ei voi rinnastaa, mutta niihin liittyy samankaltaisia kulttuurisia muistamisen prosesseja.

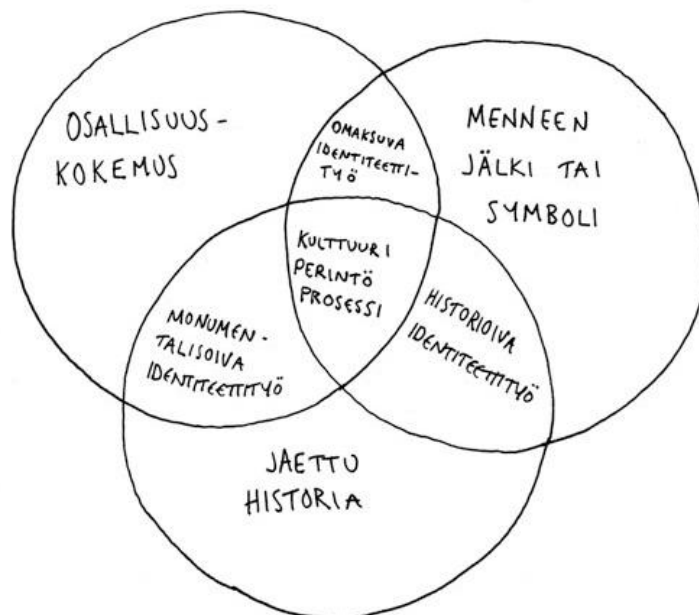
⁷⁷ Sivula, 2015.

⁷⁸ Kalakoski artikkeliväitöskirjassaan 2023. Artikkelit Kalakoski ja Kuitunen, 2023 sekä Kalakoski ym., 2019. Pohjautuu Juan Pablo Bontán kanonisaation malliin.

⁷⁹ Sivula, 2015.

⁸⁰ Sivula, 2017a.

kulttuuriperintöä rakennetaan. Nämä työkalut ovat jaettu historia, menneisyyden jälki ja osallisuuskokemus, joita käyttämällä kulttuuriperintöyhteisö ylläpitää kulttuuriperintöprosessia. Epäaitokin jälki tai autenttisuuteen perustumaton historia voi toimia kulttuuriperintöyhteisön identiteettityökaluna. Omassa tutkimuksessani menneisyyden jälki on Isonsannan saha ja maisema, jonka osa se on. Identiteettityön muotoja Sivula katsoo olevan kolmenlaista: Monumentalisoivassa identiteettityössä menneisyyden jälkeä tulkitaan yhteisöä yhdistäviä jaettuina historioita käyttämällä. Omaksuva identiteettityö vahvistaa kulttuuriperintöyhteisön kokemusta pitää omanaan kohdetta, joka liittyy yhteisöä yhdistävään historiaan ja historioiva identiteettityö vahvistaa yksilön käsitystä itsestään ajallisella jatkumolla. Kulttuuriperintöyhteisö osallistuu identiteettityöhön sen kaikissa muodoissa. Pelkkä kiinnostus historiaan, yksittäiset osallisuuskokemukset, tietoisuus jaetusta historiasta tai symbolien satunnainen tunnistaminen eivät vielä perusta kulttuuriperintöyhteisöä. Kulttuuriperintöyhteisö pysyy koossa identiteettityötä tekemällä.⁸¹ Identiteettityön tekemisen loppuminen johtaa kulttuuriperintöyhteisön purkautumiseen.⁸²

Kaavio 2. Anna Sivulan luomat identiteettityökalut ja identiteettityön muodot.⁸³

⁸¹ Ks. Kaavio 2. Identiteettityöstä Sivula, 2015, 64-67 ja Sivula, 2017a, 12-17.

⁸² Sivula, 2017a, 17 ja Heikkilä, 2021, 70-71.

⁸³ Sivula, 2015, 66 ja Sivula, 2017a, 16.

Kalakosken mallinnusta rakennusperinnön kanonisaatiosta käytän havainnoidakseni Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessin aikajanaa. Kalakoski käyttää kanonisaation käsitettä, mutta sisällöltään se vastaa auktorisoidun kulttuuriproessin käsitettä: kanonisaatiossa taideteos otetaan osaksi historiallista kaanonia, eli osaksi tarkkaan harkittua, asiantuntijoiden valitsemaa, arvostettua kokoelmaa. Kanonisaation malli kuvaa tulkinnan kehittymisen ja vakiintumisen kronologiaa.⁸⁴ Kalakosken mallinnus perustuu Juan Pablo Bontàn luomalle teoreettiselle mallinnukselle rakennusten arvonannosta. Taidehistoriaan pohjautuva kanonisaation malli keskittyy kohteen visuaaliseen tulkintaan, mutta on sovellettavissa kulttuuriperintöprosessiin laajemmin, sillä rakennusperintökohteita koskevassa keskustelussa visuaaliset arvot, kuten rakennuksen koko, tyyli ja autenttisuus korostuvat.⁸⁵ Kanonisaatiossa rakennusperinnölle rakennetaan identiteettiä ja se tapahtuu rinnakkain institutionalisoidun kulttuuriperintöprosessin kanssa. Kanonisaatio on asiantuntijalähtöistä. Usein rakennuksen varhainen asiantuntijalähtöinen tunnistaminen on edellytys sen säilymiselle ja mahdollistaa myöhempien sukupolvien elävän suhteen kulttuuriperintöön.⁸⁶

Iida Kalakoski esittelee rakennusperinnön kanonisaatioprosessia väitöskirjassaan *Too Much to Handle - Architectural Conservation in the Widening Scope of Heritage*.⁸⁷ Kalakoski esittelee kanonisaation yhdeksänportaisena prosessina, mutta dosentin opetusnäyteluennollaan Turun yliopistolle hän esitti, että rakennusperinnön kanonisaatioprosessi on pelkistettävissä neljään vaiheeseen, jotka ovat 1) sokeus ja satunnaiset huomiot, 2) toistuva tulkinta, auktoriteettien vahvistaminen ja luokittelu, 3) leviäminen, hiljaisuus ja unohdus sekä 4) uudelleentulkinnat.⁸⁸ Käytän omassa tutkimuksessani analyysityökaluna tätä nelivaiheista mallia.

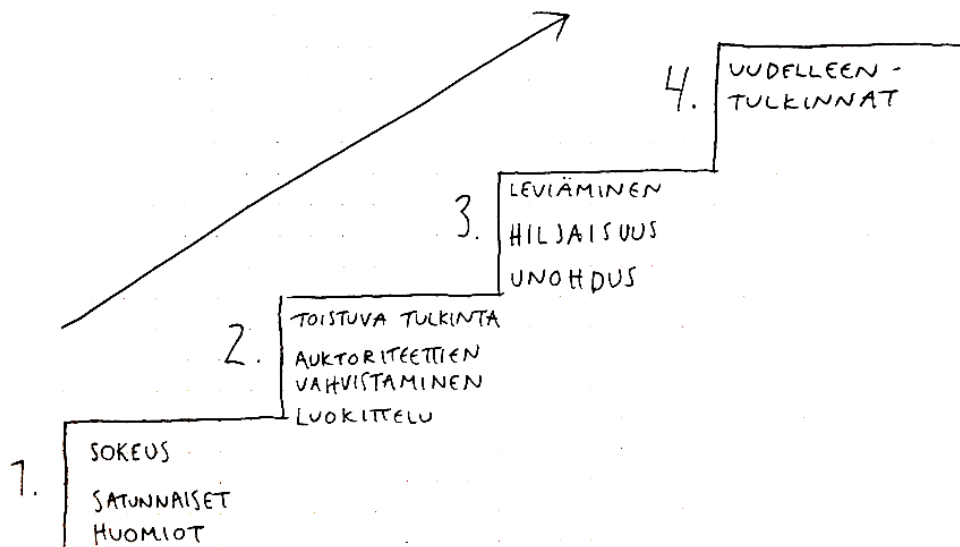
⁸⁴ Kalakoski ym. 2020, 791-92.

⁸⁵ Kalakoski ja Kuitunen. 2023, 185.

⁸⁶ Kalakoski ym. 2020, 790.

⁸⁷ Kalakoski, 2023.

⁸⁸ Kalakoski, 2024.

Kaavio 3. Rakennusperinnön kanonisointi pelkistettynä neljään vaiheeseen.⁸⁹

Ensimmäinen askel kuvaa tilannetta, kun kulttuuriperintöprosessi ei ole vielä käynnistynyt. Rakennukseen ei liity vielä perintökohteen arvoja, mutta asiantuntijat alkavat tehdä ensimmäisiä satunnaisia huomioita. Seuraavassa askeleessa kulttuuriperintöprosessi ja kulttuuriperinnön institutionalisointi käynnistyvät. Rakennuksen kunnostaminen tai säilyttäminen alkaa näyttäytyä tarpeellisena ja auktoriteetit muodostavat rakennuksesta tulkinnan, jonka suurempi yleisö vielä tyypillisesti kyseenalaistaa. Asiantuntijat alkavat tarkastella rakennusta tarkastella lajityyppinsä edustajana. Kolmannella askeleella rakennus ja sen saama tulkinta leviää suuren yleisön tietoisuuteen. Rakennuksen tulkinta tällöin vakiintuu ja prosessin, oli sitten kyseessä kunnostus tai purkaminen, tulos hyväksytään laajasti. Viimeisellä askeleella rakennusta aletaan tulkita uudelleen muuttuneista intresseistä käsin ja aiemmin vakiintuneita tulkintoja aletaan tarkastella kriittisesti.⁹⁰ Tämä tutkimus itsessään edustaa kanonisointiprosessin viimeisen askeleen käytäntöjä.

⁸⁹ Kalakoski ym. 2019, 792-793 ja Kalakoski, 2024.

⁹⁰ Kalakoski, 2024, Kalakoski ja Kuitunen, 2023, 185-189.

1.4 Aineisto ja menetelmät

Lähestyn aihetta kulttuuriperinnön tutkijan lähtökohdista. Tutkimukseni osallistuu kriittisen kulttuuriperinnön tutkimuksen traditioon, sillä ymmärrän kulttuuriperinnön diskursiivisena, mutta edustaa myös analyyttistä kulttuuriperinnön tutkimusta, sillä tavoitteeni on selittää ja ymmärtää kulttuuriperintöprosessia myös historiallisessa kontekstissa.⁹¹ Tutkimukseni metodinen lähestymistapa on laadullinen tapaustutkimus. Maria Saarela-Kinnusen ja Jari Eskolan mukaan tapaustutkimuksen ominaispiirteitä ovat teorian vahva osuus, tutkijan osallisuus, monimetodisuus sekä rakenteellisen ja historialliset sidokset.⁹² Tutkimukseni täyttää tapaustutkimuksen tunnusmerkit: tapaustutkimukselle luonteenomaisesti käytän useanlaisia, erilaisin metodein kerättyjä aineistoja ja tulkinnat aineistosta teen laadullisen ja temaattisen sisällönanalyysin keinoin tarkastellen aineistoista nousevia ilmiöitä tutkimuskirjallisuuden valossa. Oma roolini on olla paitsi tutkija, myös osa kohteeseen liittyvää paikallisyhteisöä. Laadulliselle tutkimukselle ominaisesti aineiston keruu ja tulkinta on tapahtunut limittäin ja lomittain, ohjaten ja suunnaten toinen toistaan. Alustavat tulkinnat ovat olleen ohjaamassa aineistonkeruuta eteenpäin ja toisaalta aineisto on ollut muokkaamassa tutkimuksen suuntaviivoja. Myös tapahtumat tutkimuksenteon aikana ovat olleet muokkaamassa tutkimukseni suuntaa: sahan palo ja kertakaikkinen tuhoutuminen työskentelyni aikana vaikutti koko tutkimukseni näkökulmiin sekä vaikutti jo aiemmin syntyneisiin tulkintoihin ja lopulta koko tutkimuksen perustaan.

Koska tarkastelen kulttuuriperintöä julkisessa keskustelussa ylläpidettävänä prosessina, käytän aineistonani suurelle yleisölle suunnattua kulttuuriperintöprosessiin osallistuvaa aineistoa, joka koostuu julkaistuista sanomalehtikirjoituksista, Rosenlew-museon näyttelystä sekä erilaisista viranomaisdokumenteista.⁹³ Lisäksi haastattelin keskeistä sahan kulttuuriperintöprosessiin osallistunutta henkilöä, Satakunnan Museon entistä rakennustutkija Liisa Nummelinia. Alla olevassa taulukossa (taulukko 1) esitän tutkimuksessa käyttämäni aineiston. Taulukossa olen luokitellut käyttämäni aineistot lähdeyytensä ja aineiston määrän mukaan.

⁹¹ Kivilaakso, 2017, 27 Sivula, 2016, 1-2 mukaan.

⁹² Saarela-Kinnunen ja Eskola, 2010, 194.

⁹³ Aineistoni on valikoitunut sillä perusteella, että se ilmentää Isonsaunan sahasta käytyä julkista keskustelua.

Taulukko 1: Aineistot	
Kirjallinen aineisto	Näytteiden lukumäärä
Media-aineisto (Satakunnan Kansa ja sen Porilaine-liite 2016-2024)	41
- Uutiset ja reportaasit	16
- Kulttuuri	6
- Mielipidekirjoitukset ja tekstarit	15
- Henkilöjutut	2
- Tapahtumailmoitukset	2
Ennen paloa julkaistut kirjoitukset	28
Viranomaisdokumentit	21
- Kaavahankkeisiin liittyvät aineistot	12
- Inventoinnit ym.	6
- Muut (hakemus uhanalaisimmaksi kulttuuriperinnöksi, Kurvi-työpaja, Toiveet ja todellisuus -raportti)	3
Muut aineistot	
Asiantuntijahaastattelu	1
Havainnointi museossa ja osallistuminen opastukselle kesä-elokuu 2024	

Taulukko 1: Aineistot. Tutkimusaineisto taulukoituna luokkiinsa.

Median rooli yhteiskunnassa on merkittävä: se osaltaan rakentaa ja ylläpitää todellisuutta ja jaettuja merkityksiä. Yhteiskuntaa on mahdoton ymmärtää huomioimatta mediaa. Käsitykset esimerkiksi taloudesta, politiikasta tai kansalaisyhteiskunnasta jäävät vajaiksi, jos media jätetään huomioimatta.⁹⁴ Media ei kuvaa todellisuutta sellaisenaan, vaan valituista näkökulmista ja valitulla rajauksella.⁹⁵ Seppälä ja Väliaverronen huomauttavat, että mediateksteissä on havaittu yhdenkaltaisuksia tiedotemateriaalien ja vallanpitäjien asettaman agendan kanssa.⁹⁶ Oman tutkimukseni kannalta tämä on tärkeä huomata, sillä Isonsaaran sahaan liittyi taloudellisia intressejä niin omistajien kuin Porin kaupunginkin tahoilta. Perinteisessä mediassa, jollaista itse olen aineistoani käyttänyt, sisällöistä päättää toimitus, mutta taustavaikuttimet ja -motiivit tutkimusaineistona käyttämäni julkaistujen kirjoitusten

⁹⁴ Seppänen ja Väliaverronen, 2012, 14.

⁹⁵ Nousiainen, 2024, 73-74.

⁹⁶ Ks. Seppänen & Väliaverronen 2012, 156.

näkökulmien suhteen eivät ole läpinäkyviä. Tarkastelen omaan tutkimukseeni mukaan tulevaa media-aineistoa sen suurelle yleisölle välittämien tulkintojen näkökulmasta.

Media-aineisto koostuu Satakunnan Kansassa sekä sen Porilaine-liitteessä julkaistusta Isonsannan sahaa koskevasta sisällöstä. Kulttuuriperintöprosesseja ylläpitävät käytännöt ovat paikallisia, mistä syystä olen rajannut tarkasteluni suurehkon levikin paikallislehteen.⁹⁷ Käytän sekä painetussa lehdessä että Satakunnan Kansan verkkosivuilla julkaistua aineistoa. En tarkastele verkkojulkaisujen kommentteja. Rajasin media-aineiston kattamaan Satakunnan Kansan julkaisut 2016-2024 välisenä aikana. Tämän ajanjakson aikana syntynyt aineisto on sellaista, jota pääsin tarkastelemaan Kansalliskirjaston digitaalisten aineistojen tietokannassa sekä Satakunnan Kansan verkkosivuilla. Ajallinen raja on perusteltu myös siksi, että näen ajanjakson taitekohdaksi sahan kohtaloa tarkastellessa. Sahan suojelupäätöksen jälkeisen hiljaisuuden jälkeen havahduttiin siihen, ettei sahaa saataisi suojeltua ilman aktiivisia toimenpiteitä. Käyttämiäni hakusanoja oli ”isonsan* AND saha”, ”konepajanran*”, ”isosan* AND saha”, ”puutaloteh*”, ”isosan* AND teh*”. Hakutuloksista otin mukaan aineistooni Isonsannan sahaa käsittelevät kirjoitukset. Sahan palon jälkeiset kirjoitukset etsin lukemalla lehdet ja verkkojulkaisut järjestelmällisesti kolmen viikon ajalta. Media-aineistoni koostuu eri muotoisista ja pituisista kirjoituksista, joita on yhteensä 41. Sanomalehtijulkaisut ilmentävät pääasiassa Isonsannan sahaan liittyvää monumentalisoivaa identiteettityötä, mutta niistä oli tunnistettavissa myös omaksuvaa ja historioivaa identiteettityötä.⁹⁸

Tärkeä osa aineistoani oli asiantuntijahaastattelu. Asiantuntijahaastattelun avulla sain paitsi syventää tietojani sahasta, myös tärkeää, muuten ulottumattomissa olevaa tietoa ja ymmärrystä Isonsannan sahan vaiheisiin ja kulttuuriperintöprosessiin liittyen.⁹⁹ Haastattelin tutkimustani varten Satakunnan Museon eläköitynyttä rakennustutkijaa Liisa Nummelinia hänen kotonaan 15.1.2025. Nummelinilla oli erityistä tietoa koskien Isonsannan sahaa, sillä hän oli ollut keskeinen ja vaikutusvaltainen toimija sahan kulttuuriperintöprosessissa. Nummelin oli työuransa alkuaikoina mukana laatimassa ensimmäisiä inventointeja sahasta ja sen ympäristöstä, myöhemmin valitsemassa Isonsannan sahan mukaan EU-rahoitteiseen Satakunnan rakennusperinnön hoito -projektiin ja osallisena sahaa koskevissa kaavahankkeissa kaupungin kulttuuriympäristöviranomaisena uransa viime metreille saakka. Haastatteluni oli kartoittava haastattelu, jonka avulla pääsin syvemmälle tutkimusaiheeseeni,

⁹⁷ Ks. Sivula, 2015, 57.

⁹⁸ Sivula, 2017a, 13.

⁹⁹ Ks. Alastalo ym. 2017.

mutta perustui myös Nummelinin vaikutusvaltaiseen asemaan ja osallisuuteen.¹⁰⁰

Haastattelukysymykseni oli: Miksi yritykset saada saha suojeltua kariutuivat? Kysymys toimi runkona aiheen ympärille syntyvälle keskustelulle. Nummelin työskenteli Satakunnan Museon rakennustutkijana vuosina 1990-2022 ja oli osallistunut asiantuntijana monipuolisesti Isonsannan sahaan liittyvään viranomaistoimintaan sahan tunnistamisesta suojeluun ja kaavamuutoshankkeisiin. Haastattelu on moniaikainen ja -paikkainen tapahtuma: haastattelutilanteessa muisteltiin mennyttä, menneisyyden valintoja, motiiveja ja toimintatapoja, mutta sahan lopullinen kohtalo oli jo selvillä.¹⁰¹ Äänittämästäni haastattelusta tein yksityiskohtaisen haastattelupöytäkirjan, jonka perusteella olen palannut kuuntelemaan haastattelua uudelleen analyysivaiheessa.

Inventointiraportit ja muut vastaavat viranomais selvitykset ovat osa rakennuksen omaksuvaa identiteettityötä. Ne eivät ole tutkimusraportteja, vaan ne ovat tukemassa rakennusta koskevaa päätöksentekoa, arvottamista ja kuvaavat laatimishetkensä nykyisyyttä.¹⁰² Nämä dokumentit ovat tärkeitä kulttuuriperintöprosessiin osallistuvia asiakirjoja. Isosannan sahaa koskevia viranomaisraportteja löysin aluksi Satakunnan Museon rakennustutkija Olli Joukion kautta. Hänen kauttaan sain käyttööni Sanna Ihatsun tekemän rakennushistoriallisen selvityksen sekä vinkin uusimmasta inventointiraportista, jonka oli laatinut Helene Kaarnametsä. Aineistonani käytin myös Porin kaupungin asemakaavan muutosta käsitteleviä asiakirjoja, jotka löytyivät Porin kaupungin sivuilta. Tämän lisäksi aineistooni kuuluu Liisa Nummelinin kautta saamiani asiakirjoja ja tiedostoja: aiempiin asemakaavamuutosaloitteisiin liittyviä asiakirjoja ja muistioita, hakemus Isonsannan sahasta Suomen uhanalaisimmaksi kulttuuriperintökohteeksi sekä Museoviraston ”kurvi-päivillä” 2019 pidetty esitys. Ajallinen rajaus viranomaisdokumenttien suhteen ei ole täysin yhteneväinen media-aineiston rajauksen kanssa, vaan vanhin viranomaisdokumentti on vuodelta 2012 asemakaavamuutosaloitetta käsittelevä asiakirja. Rajaukseni on temaattisesti yhteneväinen media-aineiston kanssa, eli tarkastelen aikaa, jolloin suojelupäätöstä seuraavan hiljaisuuden jälkeen havahduttiin: sahan epäonnistuneet suojelupyrkimykset, asemakaavan sahan omistajille tuottama tyytymättömyys sekä ilkeältä alkoivat synnyttää tarpeita toimenpiteille.

Media-aineiston läpikäymisen ohessa syvennyin tarkastelemaan Rosenlew-museon näyttelyä. Tutustuin näyttelyyn sekä itsenäisesti kesäkuussa 2024 sekä opastuskierroksella 27.8.2024.

¹⁰⁰ Asiantuntijahaastattelusta Alastalo ym. 2017.

¹⁰¹ Hyvärinen, 2017.

¹⁰² Sivula, 2017a, 14-15.

Museon yleisölle esittämät menneisyyden tulkinnat ovat tärkeä osa kulttuuriperintöprosessia. Museossa havainnoin, miten Isonsannan sahaa esitettiin museossa ja miten sahaan liittyvät tarinat kiinnittyivät rakennukseen. Museo osallistuu Isonsannan sahaan kiinnittyvään kulttuuriperintöprosessiin kaikkien kolmen identiteettityökalun avulla painottaen monumentalisoivaa ja historioivaa identiteettityötä.

Vastasin tutkimuskysymyksiini temaattisen sisällönanalyysin keinoin.¹⁰³ Analyysin avulla tunnistin aineistostani keskeisimpiä ja toistuvia tapoja tulkita sahaa kulttuuriperintöprosessin näkökulmasta. Sovellan tutkimuksessani niin teoria- kuin aineistolähtöistäkin analyysia, joskin työni on olennaisesti teorialähtöinen, sillä koko analyysini lähti liikkeelle kulttuuriperinnön identiteettityökalujen tunnistamisesta.¹⁰⁴ Aineiston käsittelyssä etenin seuraavasti: tutustuttuani aineistoon aloin etsiä vastauksia kysymyksiin: Mitä ja miten sahaa kerrottiin? Mitä ja miten kulttuuriperinnön identiteettityökaluja käytettiin? Kysymysten perusteella tein aineistosta nostot, joita peilasin tutkimuksessa käyttämäni tutkimuskirjallisuuteen.¹⁰⁵ Näin tunnistin identiteettityön muotoja ja aloin tunnistaa toistuvia tapoja tulkita sahaa. Lopulta yhdistelin tulkinnan tapoja kattokäsitteiden alle, jotka analyysin perusteella ovat sahaan liittyviä kulttuuriperinnön diskursseja. Diskurssityyppejä tunnistin olevan estetisointi, historiointi, säilyttäminen, kehittäminen ja luopuminen. Alla olevassa taulukossa (taulukko 2) havainnollistan analyysivaiheen työskentelyäni. Olen nostanut taulukkoon aineistosta näytteitä, joista tunnistan käytetyt identiteettityökalut ja diskurssin tyyppiä. Taulukossa en esittele koko aineistoa, vaan olen tehnyt analyysivaiheen työskentelyä havainnollistavia nostoja koskien molempia tutkimukseni alakysymyksiä.

Taulukko 2: Analyysitaulukko			
Aineistotyyppi	Aineistonäyte	Identiteettityökalu	Diskurssin tyyppi
Satakunnan Kansa	Saharakennuksen nimeäminen kirjoituksissa. Esim. puutalotehdas, Rosenlewin vanha tehdas	Jaettu historia	Historiointi
Satakunnan Kansa, mielipidekirjoitus	”Olemme valmiina keräämään yksityistä rahoitusta suomalaisesta	Osallisuuskokemus	Säilyttäminen Historiointi

¹⁰³ Temaattisesta sisällönanalyysistä esim. Eskola ja Suoranta, 1998 ja Kuortti, 2012, 63.

¹⁰⁴ Analyysistä Eskola ja Suoranta, 1998. Kulttuuriperinnön identiteettityökaluista esim. Sivula, 2015.

¹⁰⁵ Etenkin Sivula, 2015, Sivula, 2017a ja Sivula, 2017b.

	sahateollisuudesta kiinnostuneilta yrityksiltä ja yhdistyksiltä.”		
Satakunnan Kansa, tekstari	Tekstari. ”Kongressikeskus (...) Puitteet olisivat upeat ja sijaintikin mitä mainioin.”	Menneisyyden jälki	Kehittäminen Estetisointi
Satakunnan Kansa, uutinen	”(M)eiltä lähti korvaamaton osa teollisuushistoriaa.” ”Kyse on porilaisen kulttuurihistorian ja taidekentän tragediasta.”	Menneisyyden jälki Jaettu historia Osallisuuskokemus	Luopuminen Historiointi
Satakunnan Kansa, uutinen	”Nyt tuntuu todella ainutlaatuiselta, että saimme tehdä sinne esityksen.”	Osallisuuskokemus	Estetisointi Luopuminen
Satakunnan Kansa, uutiskirjoituksia, Rosenlew-museo, planssiteksti	Tarina sähkövalosta	Jaettu historia	Historiointi
Rosenlew-museo, planssiteksti	”Isonsannan saha päätettiin lopettaa vuonna 1940 ja keskittää sahaus Seikkuun, joka tätä varten uusittiin rakennusta myöten”	Jaettu historia	Historiointi Luopuminen
Rosenlew-museo, havainnointi	Vieraiden jakamat kokemukset liittyen sahan paloon	Osallisuuskokemus	Luopuminen
Hakemus Suomen uhanalaisimmaksi kulttuuriperintökohteeksi	”Euroopan 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun vilkas uudenaikaistumiskehitys vaati valtavasti sahatavaraa (...) Punamullatut, suuret rankorakenteiset, kattolyhdyillä varustetut saharakennukset muodostuivat tuon vaiheen symbolirakennuksiksi”	Jaettu historia Menneisyyden jälki	Säilyttäminen Historiointi

Asemakaavanmuutos, osallistumis- ja arviointisuunnitelma	”Ratkaistaan rakennusten suojelu suhteessa maanomistajan ja kaupungin kantokykyyn.”	Menneisyyden jälki	Luopuminen Kehittäminen
Inventointiraportti	”Oman aikansa arkkitehtuurin laadukas ja tunnistettava edustaja.”	Menneisyyden jälki, jaettu historia	Historiointi, säilyttäminen
Kartta, asemakaavaluonnos	Paikkojen nimeäminen. Esim. Höyrysahan aukio	Jaettu historia	Historiointi Luopuminen
Liisa Nummelinin haastattelu 15.1.2025.	”Toivoton tapaus”	Osallisuuskokemus	Luopuminen

Taulukko 2: Analyysin tuloksia. Tunnistin aineiston perusteella viisi toistuvaa sahaan liittyvää diskurssin tyyppiä eli puhetapaa: estetisointi, historiointi, säilyttäminen, kehittäminen ja luopuminen. Diskurssit ovat osittain myös päällekkäisiä ja implisiittisiä.

1.5 Lähdekriittisiä ja tutkimuseettisiä huomioita

Työskentelyni taustafilosofia on hermeneuttinen.¹⁰⁶ Tulkintaani ohjaava esiymmärrys rakentui paitsi edeltävistä opinnoista ja perehtymisestä ensin aiheeseeni liittyvään tutkimuskirjallisuuteen ja muihin teksteihin, myös asemastani paikallisyhteisön jäsenenä. Aineistoni ymmärtäminen eteni yksityiskohdista kohti suurempaa kokonaisuutta. Kokonaisuuden hahmottaminen syvensi tai korjasi ymmärrystäni yksityiskohdista ja pakotti palaamaan jo läpi käymäni aineiston sekä aiemman tutkimuksen pariin. Lopullista totuutta ja tyhjentäviä vastauksia en tässä tutkimuksessani ole löytänyt. Käyttämäni aineiston ja tutkimuskirjallisuuden valossa olen kuitenkin pystynyt vastaamaan tyydyttävästi esittämiini tutkimuskysymyksiin ja muodostamaan ymmärrystä ja tulkinnan Isonsaunan sahan kulttuuriperintöprosessista.

Paikallisyhteisöön kuuluvana suhteeni sahaan ei ole ollut neutraali, vaan saha on ollut olennainen osa kotikaupunkini maisemaa ja olen kiintynyt rakennukseen: olisin toivonut sen

¹⁰⁶ Tulkintaa, merkitystä ja ymmärtämistä korostava filosofinen suuntaus. Esim. Hemming, 2003 ja Leppälahti, 2004. Hermeneuttisen tutkimussuuntauksen 1990-luvun merkittävimpiä filosofeja oli Hans-Georg Gadamer, mutta hermeneutiikan juuret on jäljitettävissä antiikin aikoihin asti.

säästävän. Suhtaudun lähtökohtaisesti myönteisesti kulttuuriympäristöihin, ja koen pettymystä niiden näkemiseen taloudellisena resurssina muiden merkitysten kustannuksella. Ymmärrän, että henkilökohtaiset valinnat ja ennakkokäsitykseni ovat voineet olla vaikuttamassa analyysiin ja tulkintaan. Olen tutkimusreflektiivisellä otteella pyrkinyt tarkastelemaan omia asenteitani.¹⁰⁷ Tulkintoihini on myös ollut vaikuttamassa, että olen lukenut Rosenlew-museon arkistosta Isonsannan sahaan liittyviä aineistoja. Nämä aineistot eivät ole päätyneet tutkimukseeni, mutta aineistoihin tutustuminen on ollut tietona taustavaikuttamassa tekemiini tulkintoihin ja huomioihin, muokkaamassa horisonttiani. Olen pyrkinyt vähentämään tulkintojen vinoumaa analysoimalla nostot kontekstissaan, eli huomioimalla lähteen tyyppi sekä nostoa ympäröivä teksti, mikä on ollut välttämätöntä myös tutkimuskysymysteni kannalta. Alakysymyksiin vastatessani en ole tarkastellut aineistoa osana muuta ajankohtaista ja paikallista keskustelua, vaan aineiston ulkopuolinen viitekehys rakentuu tutkimukseeni valikoituneesta tutkimuskirjallisuudesta.

Tutkimuksessani kulttuuriperintöviranomaisen ääni on paremmin edustettuna kuin muiden kaavoitukseen osallistuvien tahojen äänet. Tämä tarkoittaa, että tutkimuksessani kulttuuriperintönäkökulma saharakennukseen on korostunut, enkä pureudu syvällisesti esimerkiksi liike-elämän tai talouden reunaehtoihin, jotka ovat olleet vaikuttamassa sahaan liittyvien tapahtumien kulkuun. Tutkimukseni näkökulmien kannalta en pidä asiaa ongelmallisena, mutta asia pitää tiedostaa.

Pidän todennäköisenä, että jotain sahaa koskevaa aineistoa on jäänyt minulta löytämättä. Sahasta käytettyjen virheellisten ja välillä mielikuvituksellisten nimien käytöstä johtuen on hyvin mahdollista, että Satakunnan Kansassa on ollut sahaan liittyvää sisältöä, joka on jäänyt huomaamatta. On mahdollista, että sahaan liittyvää aineistoa piilotteli sellaisen hakusanan takana, jolla en ymmärtänyt hakea. On myös todennäköistä, että viranomaisdokumentteja, joissa sahaa käsitellään ja jotka noudattelevat aineistoni ajallista rajausta, on jäänyt itseltäni löytämättä. Käyttämäni dokumentit ovat niitä, jotka olivat aineistoa kerätessäni Porin kaupungin sivuilla saatavilla sekä niitä, jotka sain Liisa Nummelinin ja Olli Joukion kautta. Aineiston kasvaessa lopetin aktiivisen lisäaineiston etsimisen. Etsin tuloksetta mahdollista aineistoa myös kaupunginarkistosta. Aineistoni ei siis ole kaiken kattava, mutta aineistoni on tarpeeksi laaja Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessin vaiheiden ja vaikuttimien hahmottamiseen. Katson kaiken käyttämäni aineiston vaikuttavan sahaan liittyviin paikallisiin

¹⁰⁷ Tutkimuksenteon refleksiivisyydestä Fingerroos, 2003.

diskursseihin: aineisto on muokkaamassa julkisesti jaettuun käsityksiä ja toisaalta nämä käsitykset ovat olleet muokkaamassa aineistoa.

Liisa Nummelin valikoitui haastateltavaksi tekemänsä kulttuuriperintötyön vuoksi. Valinta haastateltavasta perustuu tutkimukseni kysymyksenasetteluun sekä saatuun suostumukseen, mutta vaikuttaa luonnollisesti siihen, että kulttuuriympäristöviranomaisen ääni kuuluu tutkimuksessani muiden toimijoiden ääntä selkeämmin. Itse koin haastattelun kiinnostavana ja tutkimukseni kannalta hyvin antoisana, haastattelusta saamani tieto ja ymmärrys ohjasi löytämään sahan kohtalon kannalta keskeisimmät kysymykset. Oma kokemattomuuteni haastattelijana näkyi siinä, miten puheenaiheet lähtivät aiheen ympärillä poukkoilemaan. Toisaalta poukkoilu kertoo myös Isonsaunan sahan tapauksen kytkeytymisestä laajempaan kehukseen ja ajankohtaisiin purkamiseen, suojelemiseen ja uuskäyttöön liittyviin kysymyksiin ja asennemuutoksiin sekä haastateltavan tunnepitoisesta suhteesta aiheeseen.

Aineistoni ei sisällä erityisen arkaluontoista tietoa, vaan haastattelua lukuun ottamatta kaikki aineisto on ainakin jossain määrin julkista. Aineistosta suurin osa on tallennettu tietokoneelleni tutkimuksen teon ajaksi. Haastattelutallenteen olen tallentanut Turun yliopiston Seafire-alustalle. Haastattelupöytäkirjan olen tallentanut omalle tietokoneelleni. Tutkimukseni päätyttyä joko hävitän haastatteluaineiston tai siirrän sen jatkotutkimuksen vuoksi humanistisen tiedekunnan arkistoon, mihin minulla on haastateltavan lupa. Tiedostan, että vaikka aineisto ei ole kovin arkaluontoista tai sisällä henkilökohtaiseksi luokiteltavaa tietoa, liittyy aineistoon myös vaikeita kysymyksiä erityisesti Isonsaunan sahan omistajien näkökulmasta: omistajien toiminta oli aineistoni perusteella avainasemassa kulttuuriperinnöstä luopumiseen johtaneessa prosessissa. Ymmärrän tämän ja olen pyrkinyt objektiivisuuteen reflektoimalla huomioni aiemman tutkimuksen kanssa ja olemalla täyttämättä rivien välejä arveluilla. Olisin myös halunnut haastatella omistajia, mutta en saanut vastausta haastattelupyyntöön. En halua tutkimuksellani syyttää tai osoittaa sormellani ketään, vaan ymmärrän kulttuuriperintöpolitiikan arjen olevan monimutkaista ja monenlaisten muuttujien, intressien ja lainalaisuuksien välillä tasapainoilua. En pyri tarkastelemaan yksittäisten ihmisten toimintaa suurennuslasilla, vaan hahmottamaan kokonaiskuvaa sahan viimeisistä vuosista.

2 Kulttuuriperintöprosessi paikallismediassa

Mediakirjoitukset toimivat kulttuuriperinnön rakennusaineiksena. Tässä luvussa vastaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseen. Tarkastelen, millaisena Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessi näyttäytyi paikallislehti Satakunnan Kansassa ja miten sahaan kiinnittyvä kulttuuriperinnön identiteettityö ilmeni. Koska mediakirjoitukset heijastelevat kohteen samaa julkista merkitystä ja siitä käytyä julkista keskustelua, on niiden tarkastelu olennaista kulttuuriperintöprosessin ymmärtämiseksi.¹⁰⁸ Aineistoni tässä luvussa koostuu Satakunnan Kansan ja sen Porilaine-liitteen Isonsannan sahaa käsittelevästä aineistosta, jota olen tarkemmin luokitellut aineistotaulukossa sarakkeen ”Media-aineisto” alla.¹⁰⁹ Saha koskevien kirjoitusten aiheita olivat saha kulttuuritapahtumissa, saha osana porilaista historiaa, sahaan kohdistuva ilkeävalta ja suojeleminen, rakennuksen tai alueen kehittäminen sekä saha palon jälkeen. Nämä aiheet asettuvat analyysin perusteella löytämäni Isonsannan sahaan liittyvien kulttuuriperinnön diskurssien alle. Media-aineistossa vallitsevat diskurssit ovat sahan estetisointi, historiointi, säilyttäminen, kehittäminen ja luopuminen.¹¹⁰ Alaluvut olen jäsentänyt näiden diskurssityyppien mukaisesti, lukuun ottamatta viimeistä alalukua, jossa vastaan ensimmäiseen alakysymykseen. Alaluvut noudattelevat kronologiaa. Mediakirjoitukset ovat sijoitettavissa kanonisaation kolmanteen ja neljänteen vaiheeseen, kun rakennukseen vakiintuneesta tulkinnasta ja ympäröivästä hiljaisuudesta siirryttiin kohti vakiintuvia uudelleentulkintoja.

Isonsannan sahan käsittely mediassa tulkitsi sahaan liittyvää nykyisyyttä ja menneisyyttä paikallisyhteisön käyttöön ja rakennuksen symbolisten merkitysten perustelemiseen. Mediakirjoittelu osallistui paikallisyhteisön monumentalisoivaan identiteettityöhön.¹¹¹ Mediakirjoitukset ylläpitivät kulttuuriperintöprosessia nostamalla sahan julkisen, suurelle yleisölle suunnatun, keskustelun kohteeksi. Isonsannan saha esiintyi niin uutisissa, tapahtuma-ilmoituksissa kuin mielipidekirjoituksissakin. Rajasin aineiston ulkopuolelle sellaiset kirjoitukset, joissa Isonsannan saha tai Konepajaranta olivat vain sijainti, esimerkiksi kolaripaikka. Ajallisesti aktiivisempi kirjoittelu ajoittui vuosiin 2018-2021 ja uudelleen saha nousi mediateksteihin palon myötä elokuussa 2024.

¹⁰⁸ Ks. Sivula, 2013, 171.

¹⁰⁹ Taulukko 1.

¹¹⁰ Taulukko 2.

¹¹¹ Sivula, 2017, 12.

Ennen sahan paloa sahaa koskevia uutisia löysin aineistooni kolme. Näistä yksi käsitteli kulttuuritapahtumaa¹¹², yksi ilkeävaltaa¹¹³ ja yksi kaavoitus suunnitelmaa¹¹⁴.

Mielipidekirjoitukset ja etenkin palstalla julkaistavat tekstiviestit muodostivat merkittävän osan media-aineistosta. ”Tekstarit” ovat luonteeltaan lyhyitä ja nimettömiä kirjoituksia, joissa toisaalta usein tahallaan provosoidaan, mutta joiden kautta myös oman mielipiteen ilmaiseminen on matalamman kynnyksen takana. Tekstaripalsta toimii niin, että lukijat lähettävät omasta matkapuhelimestaan tekstiviestin lehdessä annettuun numeroon. Lehden toimitus käy läpi viestit ja tekee valinnat julkaistavista viesteistä. Tekstarit-palstan viestit olivat tyypillisesti reaktioita paikalliseen julkisuudessa käytävään keskusteluun. Tekstarit-palstan kirjoitukset sahaa osallistuvat omaksuvaan ja historioivaan identiteettityöhön. Olen liittänyt artikkelien kuvia mukaan tutkimukseeni havainnollistamaan ja täydentämään kirjoitusten sisältöä. En ole analysoinut kuvien esittämiä visuaalisia tulkintoja sahaa.

2.1 Estetisoitu elämysten näyttämö

Vuosien 2016-2019 välille sijoittuva kirjoittelu Satakunnan Kansassa koski enimmäkseen sahaa järjestettäviä kulttuuritapahtumia. Sahaa kulttuuritapahtumissa käsittelevät kirjoitukset osallistuivat kulttuuriperintöprosessiin kaikkia identiteettityökaluja käyttämällä.

Kulttuuritapahtumia järjestettiin paikallisten taiteilijayhteisöjen aloitteesta, joten omaksuvan identiteettityön merkitys korostui. Osallisuuskokemukset liittyivät tilassa läsnä olemiseen, mutta myös sahan menneisyyttä piilotteleviin jaettuihin historioihin. Aineiston perustella sahaan liittyvä estetiikka rakentui rappiosta ja rikkinäisyydestä. Estetisoinnilla tarkoitan Isonsaunan sahan arvottamista sen tarjoamien aistielämysten näkökulmasta, en niinkään kauneuteen ja siisteyteen liittyvien arvojen korostamista.¹¹⁵ Teollisuuden jälkeensä jättämät tyhjä, käyttämättömät rauniot ovat harvoin merkityksellisiä paikkoja, vaan ne saavat ihmisten silmissä arvoa esteettisten ja historiallisten arvojen sekä niiden tarjoamien leikkilisten mahdollisuuksien vuoksi.¹¹⁶

”Konepajanrannan vanha puutalotehdas muuttuu seikkailujen näyttämöksi,” julisti tapahtumailmoitus Satakunnan Kansassa.¹¹⁷ Monissa vanhoissa teollisuuskaupungeissa

¹¹² Järvenpää, Eeva: Ei kummituksia! SK 18.10.2018.

¹¹³ Hammarberg, Ville: Isonsaunan saha järjestettömän ilkeävallan kohteena. SK 17.10.2020.

¹¹⁴ Hammarberg, Ville: Isonsaunan saha järjestettömän ilkeävallan kohteena. SK 2.9.2021.

¹¹⁵ Ks. Laurén ja Seppä, 2024, 29.

¹¹⁶ Orange, 2008, 93.

¹¹⁷ SK 4.5.2019.

taantumuksen syöksykierre on saatu katkaistua korvaamalla perinteinen teollisuus kulttuuriteollisuudella.¹¹⁸ Isonsannan sahaa käsittelevät Satakunnan Kansan kirjoitukset osoittavat, ettei vanha saharakennus ollut poikkeus. Kulttuuritoiminta on saanut itseisarvoisen tehtävänsä rinnalle uuden tehtävän taloudellisen kehityksen veturina.¹¹⁹ Hanna Mattila ja Tuomas Ilmavirta huomauttavat artikkelissaan *Estetisoituja muistoja*, että taidetta ja teollista kulttuuriperintöä yhdistävä kaupunkikehittäminen ei kuitenkaan ole mutkatonta, vaan herättää kysymyksen siitä, millaista suhdetta historiaan rakennetaan.¹²⁰

Rappion ja rikkiinäisyyden synnyttämä aistillisuus koetaan tyypillisesti puoleensavetävänä.¹²¹ ”Vanha Rosenlewin saha Isossasannassa näyttää ulkoa aavemaiselta, mutta se kätkee sisäänsä lämpimän tunnelman.” Sinikka Lehtisanta -kollektiivin sahalta järjestämää tanssiesitystä käsittelevässä Ei kummituksia! -artikkeli sekä esityksestä kirjoitettu arvostelu esittivät saharakennusta ensisijaisesti tunnelman kautta.¹²² ”Ikkunoita on rikottu ja maali haalistunut. Pöly on verhoillut sisällä uinuvat vanhat puimurit.”¹²³ Sahaan liittyviä adjektiiveja olivat aavemainen, jylhä, lämmin, kolkko, kiehtova, ränsistynyt, vetoisa ja kotoisa. Tulkitsen näiden osallisuuskokemuksiin perustuvien adjektiivien ilmentävän omaksuvaa identiteettityötä, sillä fyysisiä ja emotionaalisia tunteita kuvaavat koettua osallisuutta suhteessa saharakennukseen.

”Valtava halli ja hallissa säilytyksessä olevat tavarat riittivät lavastukseksi. (...) Lattioilla lojuvat kellastuneet sanomalahdet ja rikkoutuneiden ikkunoiden sirpaleet olivat lunastaneet paikkansa.”¹²⁴

”Joskus miljöön merkitys on puolet esityksestä.”¹²⁵ Kulttuuria käsittelevät kirjoitukset eivät kertoneet Isonsannan sahan menneisyydestä käytännössä mitään. ”Vanha Rosenlewin saha” ja ”Rosenlewin puutalotehdas” olivat ainoat viittaukset rakennuksen historiaan. Teollisen rakennusperinnön käyttöön liittyy kysymys siitä, nähdäänkö teollisuuskiinteistöjen fasadit suojelemisen arvoisina ja historialliset muistumat vain hetkellisten elämysten lähteinä. Muistin ja historiatietoisuuden vaalimisen sijaan rakennusten suojelemisen tarkoituksena saattaakin olla historian estetisointi.¹²⁶ ”Halusimme esitykselle jo teemankin vuoksi jonkin

¹¹⁸ Mattila ja Ilmavirta, 2013, 348.

¹¹⁹ Mattila ja Ilmavirta, 2013, 348.

¹²⁰ Mattila ja Ilmavirta, 2013, 350.

¹²¹ Orange, 2008, 92.

¹²² Järvenpää, Eeva: Ei kummituksia! SK 18.10.2018 ja Elo, Mikko: Mielikuvitus valloillaan ränsistyneessä tehtaassa. SK 15.10.2018.

¹²³ Järvenpää, Eeva: Ei kummituksia! SK 18.10.2018.

¹²⁴ Järvenpää, Eeva: Ei kummituksia! SK 18.10.2018.

¹²⁵ Elo, Mikko: Mielikuvitus valloillaan ränsistyneessä tehtaassa. SK 15.10.2018.

¹²⁶ Mattila ja Ilmavirta, 2013, 350.

vanhan miljöön, jolla olisi historia kerrottavanaan. Ja tällä paikalla todella sitä on.”¹²⁷ ”Olla historiaa” näyttää lehtikirjoituksessa olevan riittävä tulkinta menneisyydestä silloin, kun menneisyyden jäljet nähdään estetiikkaa tarjoilevina resursseina.

Isosannan puutalotehdas on maisemansa jylhä ilmestys.

Sisäpuoli tehtaasta on vaihtelevassa kunnossa.

Kuva 3. Kuvitusta SK 18.10.2018.

Rakennuksista tehtävät arvioinnit saattavat osoittautua kestäättömiksi, jos ne on tehty liian kapeasta näkökulmasta ja ilman laajaa ajallista ulottuvuutta.¹²⁸ Sahan arvon pelkistäminen sen esteettisiin arvoihin piilottelee rakennuksen todellisia resursseja. Historian estetisointi saattaa siis hämärtää kollektiivisia muistoja: kun menneisyyden merkit ovat ensisijaisesti aistimellisen kokemuksen kohteita, ne pikemmin peittävät kuin paljastavat alkuperäisiä merkityksiä.¹²⁹ Romukylän kuolleisjuhla oli keväällä 2019 järjestetty lapsille suunnattu tanssitapahtuma Isonsannan sahan tiloissa. Tanssitapahtumaa käsittelevässä kirjoituksessa Isonsannan sahasta käytettiin nimityksiä ”vanha tehdas” sekä ”vanha huonekalutehdas”.¹³⁰ Rakennus jäi kirjoituksessa melko pieneen rooliin, mutta lehtikirjoitus esitti vanhan hylätyn tehtaasta olevan erikoinen ympäristö. Kokemus tilasta, joka tarjoaa kiinnostavan näyttämön tanssitelelle, jätti tarinat aistimusten jalkoihin ja vanha saharakennus pelkistyi erikoiseksi ympäristöksi.

¹²⁷ Järvenpää, Eeva: Ei kummituksia! SK 18.10.2018.

¹²⁸ Kalakoski, 2023b, 135.

¹²⁹ Mattila ja Ilmavirta, 2013, 351.

¹³⁰ Kuvaja Sini: Romukylässä seikkailee jänniä ja outoja hahmoja, SK 28.4.2019.

Kulttuuria koskevissa kirjoituksissa vallitseva diskurssi oli estetisoiva.¹³¹ Sahan estetisointi noudattelee auktorisoivan kulttuuriperintödiskurssin määrittelemiä tapoja puhua teollisesta kulttuuriperinnöstä, millä tarkoitan keskittymistä perinnön aineellisiin ulottuvuuksiin. Käsitän AHD:n syvästi omaksuttuna, kansan keskuuteen valuneena tapana kulttuuriperinnön arvottamiseen ja valitsemiseen sen materiaalisten arvojen, tyypillisesti ”vanhuuden” ja ”autenttisuuden” mukaan.¹³² Estetisoivaa diskurssia ylläpiti kulttuuritapahtumien järjestäjät sekä Satakunnan Kansan toimitus.

Teollinen kulttuuriperintö haastaa AHD:n määrittelemää tapaa arvottaa kulttuuriperintöä: AHD ei tulkitse perintöä aktiivisena prosessina tai kokemuksellisenä, vaan vierailijoille tarjottavana elämyksenä.¹³³ Teolliseen menneisyyteen liittyy kysymyksiä sorrosta, epätasa-arvosta, liasta ja vaarasta. Teollisen rakennusperinnön estetisointi muut merkitykset unohtaen tekee teollisuusperinnöstä mutkattomampaa ja näin ilmentää auktorisoivaa kulttuuriperintödiskurssia.¹³⁴ Eritellessä sahaan liittyvää kulttuuriperintöprosessia Satakunnan Kansassa näyttää siltä, että teollista historiaa ei nähty sinällään käyttökelpoisena identiteetin rakennusaineena kulttuuritapahtumien kontekstissa. Satakunnan Kansan kulttuuritapahtumiin liittyvät kirjoitukset osallistuvat monumentalisoivaan identiteettityöhön käyttäen sellaisia sahaan kiinnittyviä jaettuina historioita, jotka kätkevät sahan alkuperää ja murentavat sahan todistusvoimaa, mutta istuvat AHD:ssa vakiintuneeseen tapaan suhtautua teollisuusperintöön elämyksen tarjottimena.

Vaikka estetisointi liittyy auktorisoivan kulttuuriperintödiskurssin vakiinnuttamaan tapaan tulkita kulttuuriperintöä, olivat sahan tarjoamat esteettiset kokemukset paikallisyhteisölle tärkeitä ja arvokkaita sen omasta aloitteesta. Sahan tulkitseminen Satakunnan Kansassa esteettisten arvojen kautta ei kerro kuin osan taiteilijoiden muodostaman kulttuuriperintöyhteisön tavasta arvottaa sahaa ja uskon, että esteettisyys oli kulttuuriperintöyhteisölle vain yksi sahaan liittyvistä merkityksistä.

¹³¹ Taulukko 2.

¹³² Ks. Dantas de Figuiereido, 2018, 94.

¹³³ Smith, 2006, 31.

¹³⁴ Ks. Smith, 2006, 32.

2.2 Historioitu saha

Historioinnilla tarkoitan historian käyttöä Isonsannan sahan identifiointiin.¹³⁵ Lehtikirjoitukset historioivat sahaa paitsi kansallisesti merkittävään historiaan liittyvän todistusvoiman, niin myös paikallisten merkitysten kautta. Yksi merkittävä historioinnin ilmentymä oli sahan nimeäminen. Historiointiin liittyi kaikkien identiteettityökalujen käyttämistä.¹³⁶

”Valo on häikäisevän valkoista eikä levitä ollenkaan lämpöä. Sahan yläosaan asennetut neljä lamppua saavat aikaan mitä kirkkaimpaan kesäpäivään verrattavan todellisen valomeren ja tekevät siten mahdolliseksi tarkkuuden työssä myös yöaikaan.”¹³⁷

Sahaa historioivat kirjoitukset esittivät sahaa usein juhannusyölle 1882 sijoittuvan historiallisen spekaakkelin näyttämönä. Lehtikirjoituksissa toistui tarina sähkövalosta, joka sytytettiin Isonsannan sahalla toisena koko Suomessa Tampereen Finlaysonin kutomosalissa samana vuonna syttyneen sähkövalon jälkeen. Laki rakennusperinnöstä määrittelee rakennuksen merkittävyyden perusteeksi historiallisen todistusvoimaisuuden, eli rakennus todistaa tai kertoo historiallisesta tapahtumasta tai ilmiöstä ja lisää tietoa.¹³⁸ Auktorisoivan kulttuuriperintöpuheen vakiinnuttama tapa tulkita menneisyyttä ”universaalien arvojen” kautta selittää, että kirjoitukset tulkitsivat toistuvasti sahaa yhden, valtakunnan mittakaavassa historiallisen tapahtuman kautta, vaikka rakennuksen laajempi ja syvällisempi merkitys suomalaisen ja porilaisen teollisuushistorian kannalta oli suuri.¹³⁹

Sähkövaloanekdotin lisäksi lehtikirjoitukset historioivat sahaa rakennuksen harvinaislaatuisuutta ja sen vuoksi asiantuntijoiden sille antamaa arvostusta korostaen. Sahaa historioiden käsittelevät kirjoitukset nostivat esiin sähkövaloa käsittelevän anekdotin lisäksi sen, että kysymyksessä on yksi Suomen varhaisimmista höyrysahoista ja yksi kolmesta säilyneestä.¹⁴⁰ Tämä historioinnin tapa toistui lehtikirjoituksesta toiseen, myös esimerkiksi asemakaavamuutosta käsittelevässä uutisessa.¹⁴¹ Sahan historiallinen arvo perustui asiantuntijoiden ja kulttuuriperintöauktoriteettien näkemyksiin. Suojelu, asiantuntijoiden

¹³⁵ Sivula, 2022, 342 tukeutuen Nietzscheen, Rüseniin, Topolskiin ja Blochiin.

¹³⁶ Taulukko 2.

¹³⁷ Elo, Mikko: Kun valomeri mullisti Porin kadut. SK 24.3.2016.

¹³⁸ Laki rakennusperinnöstä, 2. luku 8§.

¹³⁹ Smith, 2021, 58-59.

¹⁴⁰ Esim. Hammarberg, Ville: Isonsannan saha järjettömän ilkkivallan kohteena, SK 17.10.2020.

¹⁴¹ Hammarberg, Ville: Konepajarantaan suunnitteilla uusi kaupunginosa, SK 2.9.2021.

näkemyksistä sahaa uhanalaisena kulttuuriperintökohteena sekä rakennuksen harvinaisuus rakensivat kirjoituksissa perustelut rakennuksen arvolle. Osa lehtikirjoituksista toi esiin myös institutionaalisen RKY-merkinnän. Paikallisyhteisön ääni rakennuksen merkityksestä tai toiveista rakennuksen suhteen ei artikkeleissa tullut esiin. Henkilökohtaisia merkityksiä tärkeämpi seikka paikallisyhteisön identiteetin rakentumiselle oli, että rakennuksen kautta oltiin osallisia kansallisesti arvostettuun menneisyyteen.

Kuva 4: ” Isonsannan vanhan sahan tiloissa toimi 1940-luvulta alkaen puutalo- ja laatikkotehdas. Kuvassa tehtaan tiloja ja työntekijöitä vuonna 1953.”¹⁴²

Vaikka lehtikirjoitukset enimmäkseen ohittivat paikalliset ja henkilökohtaiset merkitykset sahan julkisen arvon rakennusaineksena, muutama kuvareportaasi, jossa saha oli mukana, käsitteli porilaista historiaa. Nämä kirjoitukset esittivät sahaa porilaisen työn kannalta ja sahan menneisyyttä teollisuustoiminnassa tuotiin esiin.¹⁴³ Näissä historiallisissa kuvareportaaseissa sahaa ei esitetty ollenkaan AHD-johtoisen menneisyyden tulkinnan mukaan, eli materiaalisuutta ja hohdokkuutta korostaen, vaan historiointi vahvasti rakennuksen paikallista merkitystä. Näiden kuvien kuvateksteineen voi ajatella osallistuvan kaikkiin kolmeen identiteettityön muotoon, sillä ne ovat sekä rakennukseen kiinnittyviä jaettuina historioita että osallisuuskokemuksen synnyttäjiä.

¹⁴² Kimmo Lehto: Vanhat kuvat kertovat porilaisten kovasta työarjesta tehtailla, satamassa ja verstailla. SK 30.4.2020.

¹⁴³ Kuvat 4 ja 5.

Kuva 5: ”Tämä harvinaislaatuinen kuva on otettu puutalotehtaaksi muutetun saharakennuksen sisällä vuonna 1955. Puutalotehtaan toiminta päättyi jo seuraavana vuonna.”¹⁴⁴

Sahan nimeäminen oli olennainen osa lehtikirjoittelun historiointia. Kirjoitukset käyttivät sahasta huomattavan usein nimitystä puutalotehdas. Myös kuvareportaasit esittivät sahaa puutalotehdaskäytössä. Identifioiminen puutalotehtaaksi on ymmärrettävä, sillä ihmisiä, joilla on henkilökohtaisia siteitä puutalotehtaan aikoihin on vielä olemassa, kun taas sahatoiminnan lakkauttamisesta on kulunut jo yli 80 vuotta. Puutalotehdas-nimityksen toistuva käyttö on osoituksena sahaan kiinnittyvästä omaksuvasta ja historioivasta identiteettityöstä, mutta toisaalta kätkee rakennuksen todellista menneisyyttä ja merkityksiä.

Vaikka teollisuusperinnön asema kulttuuriperintönä on pitkälti vakiintunut, ovat teollisuusrakennusten merkitykset tulleet uudelleen neuvoteltaviksi. Ne, jotka ovat säilyttäneet teollisen perinnön kautta omaa henkilökohtaista historiaansa vanhenevat, kuolevat ja vievät monet muistot mukanaan.¹⁴⁵ Media-aineistosta löytyi yksittäisiä kirjoituksia, joissa saharakennuksesta puhuttiin vain vanhana tehtaana ja kerran huonekalutehtaana.¹⁴⁶ Nämä joko varsin puutteelliset tai virheelliset nimitykset antavat osviittaa siitä, ettei näkyvällä paikalla sijaitsevan suuren tehdasrakennuksen historia ollut enää paikallisille selviö.

¹⁴⁴ Lehto, Kimmo: Unenomainen aikamatka vuoden 1955 Poriin. Kuva: Sven Raita. SK 28.9.2024.

¹⁴⁵ Amréus, 2013, 10.

¹⁴⁶ Muun muassa Kuvaja Sini: Romukylässä seikkailee jänniä ja outoja hahmoja, SK 28.4.2019 Kuvaja, Sini: Satakunnan kesä on teatterin ja taiteen juhlaa, SK 4.6.2019.

2.3 Suojeltu ja säilytettävä ilkvallan kohde

Suojelemisen ja ilkvallan teemat nousivat media-aineistossa esiin yhdessä. Sahaan kohdistuva ilkvallalta tuli esiin jo Ei kummituksia! -lehtiartikkelissa, mutta ilkvalltaa käsitellyt Ville Hammarbergin kirjoittama uutinen lauantaina 17.10.2020 ”Isonsannan saha järjestettömän ilkvallan kohteena” pääsi Satakunnan Kansan pääuutiseksi, minkä myötä teemat saivat Satakunnan Kansan sivuilla palstatilaa.¹⁴⁷ Tulkitsin analyysin pohjalta molempien teemojen, ilkvallan ja suojelun, ilmentävän säilyttämisen diskurssia, sillä säilyttämispäämäärät olivat implisiittisesti läsnä suojelemista ja ilkvalltaa käsittelevissä teksteissä, mutta kirjoitukset liittyivät Satakunnan Kansassa myös luopumiseen. Lehtikirjoitukset tuottivat ja ylläpitivät näitä kulttuuriperinnön diskursseja kaikkien identiteettityökalujen avulla.¹⁴⁸

Hammarbergin kirjoitus 17.10.2020 uutisoi sahaan kohdistuvan ilkvallan olleen kiihtyvää: ikkunat ja irtaimistoa oli rikottu ja viimeisimpänä havaittiin, että sisälle oli sytytetty nuotio. Omistajat olivat kirjoituksen mukaan huolissaan alueelle tunkeutuvien turvallisuudesta.¹⁴⁹ Uutisen mukaan tuhoista voi joutua taloudelliseen vastuuseen. Rakennusperintöä kuvaavat sanat vaikuttavat asenteisiin ja haluun suojella, ylläpitää ja korjata rakennuksia.¹⁵⁰ Artikkelin ei maalannut sahalle toivoa tulevaisuuteen, vaan Hammarberg kirjoitti sahasta kuin sen kohtalo olisi jo sinetöity: ”Suojellun sahan kohtalon ottivat käsiinsä ilkvallantekijät, jotka aiheuttivat sahalle täystuhon.”¹⁵¹ Huolen kohteena oli pääasiassa ilkvallantekijöiden turvallisuus sahan säilymisen sijaan. Kirjoituksessa Hammarberg mainitsi, että sahaa oli haettu Euroopan uhanalaisimman kulttuuriperinnön listalle huonolla menestyksellä. Mediakirjoitukset olivat muodostamassa niin suurelle yleisölle kuin päättäjillekin kuvaa siitä, ettei vaihtoehtoja oikeastaan ollut.¹⁵² Säilyttävä puhe jäi luopuvan puheen jalkoihin.

Reetta Nousiainen kirjoittaa väitöskirjassaan, ettei mediateksteissä yleensä huomioida, etteivät rakennukset itsestään pääse huonoon kuntoon, vaan taustalla on rakennuksiin kohdistuvat laiminlyönnit.¹⁵³ Ilkvalltaa käsitellyt kirjoitus laittoi vastuun rakennuksen kunnosta ilkvallantekijöille. ”Sampo-Rosenlew Oy:n johto ei yrityksistään huolimatta

¹⁴⁷ Hammarberg, Ville: Isonsannan saha järjestettömän ilkvallan kohteena. SK 17.10.2020.

¹⁴⁸ Taulukko 2.

¹⁴⁹ Hammarberg, Ville: Isonsannan saha järjestettömän ilkvallan kohteena. SK 17.10.2020.

¹⁵⁰ Kalakoski, 2023b, 134.

¹⁵¹ SK:n etusivu 17.10.2020.

¹⁵² Ks. Nousiainen, 2024a, 94.

¹⁵³ Nousiainen, 2024a, 87.

kuitenkaan ole voinut estää alueelle kohdistunutta ilkivaltaa. Saha on alueella, jossa valvonta on vaikeaa. (...) Sahan arvoa on yritetty tuoda esiin kaikilla foorumeilla, mutta viisastenkiveä ei ole löytynyt.”¹⁵⁴ Ilkivallan estämiseen tähänneistä toimenpiteistä ei artikkeli kertonut tarkemmin. Laiminlyöntien vaihe on tyypillinen kulttuuriympäristöjen elinkaareissa. Rapistuminen antaa sysäyksen restaurointiin ja suojelemiseen ja edustaa sahan kanonisaatioprosessissa kolmatta vaihetta.¹⁵⁵

Kuva 6: Kuvitusta teksteineen.¹⁵⁶

Ilkivaltaa käsitelleessä kirjoituksessa nousi esiin myös sahan käyttö, tai oikeammin sen puute. Kirjoituksen mukaan lisääntyneen ilkivallan vuoksi sahaa ei ollut enää mahdollista käyttää kulttuuritapahtumapaikkana. Lehtiartikkeleissa SR-kiinteistöjen edustajien mukaan sahan kunnostaminen ei ollut suunnitelmissa, sillä sahalle ei oltu keksitty käyttötarkoitusta vuosienkaan miettimisen jälkeen. SR-kiinteistöt ei nähnyt suurta investointia kannattavana.¹⁵⁷ Reetta Nousiainen on havainnut, että mediassa rakennussuojelun rapautumiselle keskeisimmäksi syyksi on annettu teknistaloudelliset syyt. Säilyttämisen ja korjaamisen vastaisuutta, heitteille jättämistä tai rakennussuojelusta eroon pyrkimistä perustellaan taloudellisilla seikoilla. Mediakirjoituksissa usein unohtuu, ettei mikään kiinteistö ole

¹⁵⁴ Hammarberg, Ville: Isonsaunan saha järjettömän ilkivallan kohteena. SK 17.10.2020.

¹⁵⁵ Kalakoski ym. 2020, 800 ja Orange, 2008, 88.

¹⁵⁶ SK 17.10.2020

¹⁵⁷ Hammarberg, Ville: Isonsaunan saha järjettömän ilkivallan kohteena. SK 17.10.2020.

Aikomattomuudesta kunnostaa saha myös Järvenpää, Eeva: Ei kummituksia! SK 18.10.2018.

huoltovapaa, vaan kunnossapito ja korjaaminen esitetään ylimääräisenä kulueränä.¹⁵⁸ Isonsannan sahaa koskevat kirjoitukset edustavat näitä havaintoja: Omistajat eivät halua investoida kulttuuriperintökohteeseen, sillä suojeluleimasta huolimatta korjaamiseen ja säilyttämiseen liittyy vähäinen tai olematon taloudellinen hyöty. Omistajan velvollisuudesta kiinteistön kunnossapidon suhteen ei ilkeältä käsittelevissä lehtikirjoituksissa puhuta.

Sahaan kohdistuvaa ilkeältä käsitellyt artikkeli nosti sahan Satakunnan Kansan mielipideosastolle, mikä ilmensi analyysini mukaan paikallisväestön osallisuuskokemuksia.¹⁵⁹ Välittömästi uutisen julkaisemisen jälkeen Satakunnan Kansa julkaisi muutamia tekstiviestejä, mutta uutinen toimi pontimena myös tammikuussa 2021 alkaneelle mielipideosastolle sijoittuvalla keskustelulla. Mielipidekirjoituksissa paikalliset esittivät enimmäkseen kehitysideoita saha-alueen suhteen, vaikka myös vain ilkeältä kohdistuvaa huolta ja välinpitämättömyyttäkin ilmeni.¹⁶⁰ Tekstiviestien ja verkkoon jätettyjen kommenttien sävyn arviointi on tietysti haastavaa: yksi tulkitsee kirjoituksen ironiana, toinen tosissaan.

Kuvat 7 ja 8: Isonsannan sahaan kohdistuva ilkeältä herätti keskustelua verkossa.¹⁶¹

21.1.2021 julkaistiin Satakunnan Kansassa mielipidekirjoitus ”Vanha Isonsannan saha on pelastettava”.¹⁶² Kirjoitus oli sahasukuun kuuluvan Valion perheen kirjoittama. Kirjoitus oli vastine ilkeältä lokakuussa käsitelleeseen uutiseen, ja osallistui keskusteluun rakennuksen

¹⁵⁸ Nousiainen, 2024a, 87 ja 89.

¹⁵⁹ Esim. kuvat 7 ja 8.

¹⁶⁰ SK 20.10.2020.

¹⁶¹ SK 19.10.2020.

¹⁶² Ville Valio ja Eero Valio: Vanha Isonsannan saha on pelastettava. SK 21.1.2021.

suojelemisen käytännöistä. Kirjoitus leikkaa rakennuksen estetisoinnin näkökulmaa ja AHD:n määrittelemää tulkintaa menneisyydestä, mutta myös olennaisesti osallistuu sahan auktorisoituun historiaan kiinnittyvään identiteettityöhön. Kirjoitus oli antoi selkeän viitteen siitä, että saharakennukseen kiinnittyi myös hyvin henkilökohtainen kulttuuriperintöprosessi. Mieliidekirjoituksessa sahaan liittyy henkilökohtainen, mutta myös yleisemmin kaupunkilaisia koskeva identiteettityö, josta oli tunnistettavissa säilyttävän puheen lisäksi kaikkia viittä analyysitaulukossa hahmottamaani kulttuuriperintöpuheen piirteitä.¹⁶³ Vaikka saha kiinnittyi henkilökohtaiseen historiaan, kirjoituksessa sahan arvo perustui instituutioiden tunnustamaan arvokkuuteen.

”Sytyttäessämme kynttilöitä Käppärän hautausmaalla sukumme jo työuransa tehneiden sahamiesten muistoksi, mielen valtasi harmitus Isonsannan sahan nykytilasta. (...) [S]ukumme sahamiesjäsenet ovat olleet tunnettuja tomerista toimenpiteistään porilaisen sahatteollisuuden turvaamiseksi. Toivomme, että Isonsannan saharakennus säilyy muistona tuleville sukupolville, kuten Museovirasto on määrännyt”¹⁶⁴

Valioiden kirjoituksen jälkeen Satakunnan Kansan mieliideosastolla esiintyi suhteellisen vilkas keskustelu sahasta. Mieliidekirjoitukset ja tekstarit sahaan liittyen sisälsivät omistajien arvostelua. Omistajiin kohdistuva kritiikki kuvasti hyvin tyypillisellä tavalla omaksuvaa identiteettityötä.¹⁶⁵ Kun kulttuuriperintökohde on yksityisessä omistuksessa eikä kohteen kunnostamiseen ja suojelemiseen osoiteta julkista rahaa, on olennaista pohtia, kenelle kohde kuuluu ja kenen velvollisuus sitä on ylläpitää. Laki rakennusperinnön suojelemisesta mahdollistaa omistajan velvoittamisen pitämään rakennuksen suojelun edellyttämässä kunnossa. Myös rakentamislaki velvoittaa rakennuksen kunnossapitoon.¹⁶⁶ Viranomaiset harvoin kuitenkaan vetoavat lainsäädäntöön, vaan ratkaisut pyritään löytämään omistajan kanssa yhteistyössä. On myös riski, että sekä kunta että omistajat näkevät kulttuuriperintöobjektin pääasiassa kaupallisena resurssina. Tällöin erityisesti yksityisomisteinen institutionalisoitu kulttuuriperintökohde alkaa ilmentää eri sidosryhmien välisiä ristiriitoja. Jos julkinen rahoitus puuttuu, on lähes vääjäämätöntä, että kulttuuriperinnön suojelu ja kukoistus tapahtuu markkinavoimien ehdoilla.¹⁶⁷ Tämä asettaa

¹⁶³ Sahaan liittyvät kulttuuriperinnön diskurssit, taulukko 2.

¹⁶⁴ Valio, Ville ja Valio, Eero: Vanha Isonsannan saha on pelastettava. SK 22.1.2021.

¹⁶⁵ Ks. Sivula, 2015, 67.

¹⁶⁶ RSL 10§ ja RL 140§.

¹⁶⁷ Ks. Dantas de Figueiredo, 2018, 99-100.

erityisesti teollisen kulttuuriperinnön uhanalaiseen asemaan, sillä julkisen rahoituksen kaventuessa, rahavirtojen heiketessä ja kuivuessa AHD:n merkitys korostuu.¹⁶⁸ Havainnon rahoituksen puutteesta tekivät myös paikalliset:

”Rahoituksen suhteen heitämme haasteen Porin kaupungille ja SR-Kiinteistö Oy:lle. Olemme valmiina keräämään yksityistä rahoitusta suomalaisesta sahatteollisuudesta kiinnostuneilta yrityksiltä ja yhdistyksiltä, jos haasteeseen vastataan ja hankkeelle löytyy julkista toimeliaisuutta. Toimenpiteiden aika on nyt, kesällä voi olla jo liian myöhäistä.”¹⁶⁹

”Nykyomistajien intressissä ei liene vanhan säilytys vaan kaavamuutos ja kerrostaloja. (...) (K)alkyloidaanko etelärannassa vain asemakaavan aikanaan tuomia kerrostaloneliöitä ja tonttimaan hintaa?”¹⁷⁰

Mielipidekirjoituksissa oli tunnistettavissa myös historioivaa ja monumentalisoivaa identiteettityötä: ”Isonsannan saha on osa hienoa teollista historiaa ja tällä hetkellä säilytettävissä. Oikea lasimestarin unelma!”¹⁷¹ ”Sahaan kohdistuva vandalismi on saatava loppumaan, tai muuten on tuokin komea osa Porin historiaa tuhottu.”¹⁷² Sivulan mukaan historioiva identiteettityö vahvistaa toimijan käsitystä itsestään yhteisön menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden jatkumolla.¹⁷³ Isonsannan saha oli symboli, johon kiinnittyi yksilöiden kokemus itsestään osana porilaista yhteisöä ja historiaa. ”Harvoja muistutuksia siitä, miten menestyvä teollisuuskaupunki Pori aikoinaan oli.”¹⁷⁴ Kirjoituksissa kuitenkin oli läsnä jo luopumisen vivahteet. Saha sai uuden merkityksen ilkeivällän symbolina.¹⁷⁵

¹⁶⁸ Nevell, 2011, 79. Esimerkiksi Irlannissa ehdotettiin vuonna 2011 valtiollisen suojelun koskevan vain ennen 1800-lukua syntyneitä monumentteja.

¹⁶⁹ Valio, Ville ja Valio, Eero: Vanha Isonsannan saha on pelastettava. SK 22.1.2021.

¹⁷⁰ Viitanen, Jaakko: Isonsannan saha on pelastamisen arvoinen. SK 24.1.2021.

¹⁷¹ Tekstari. SK 1.2.2021.

¹⁷² Tekstari. SK 25.1.2021.

¹⁷³ Sivula, 2015, 65.

¹⁷⁴ Viitanen, Jaakko: Isonsannan saha on pelastamisen arvoinen. SK 25.1.2021.

¹⁷⁵ SK 16.8.2021. Kuva 9.

Kuva 9: Isosannan saha alkoi edustaa ilkivaltaa yleisesti. SK 16.8.2021.

2.4 Kehittäminen: pohdittavia mahdollisuuksia ja kaavamuuotos

Rakennusten säilyttäminen ja kehittäminen eivät ole toisistaan irrotettavissa.

Kulttuuriperinnön ennallaan pitämisen, säilyttämisen ja kehittämisen tavoitteet muodostavat kuitenkin keskenään paradoksin: vailla käyttöä, kehittämistä ja ajassa elämistä rakennuksen säilyttäminen on mahdotonta.¹⁷⁶ Tarkastelen säilyttämisen ja kehittämisen teemoja erikseen aineistosta johtuen: ilkivaltaa oli hankala irrottaa rakennuksen suojelun teemoista ja kehittäminen edusti uudelleenmuodostettavia tulkintoja.¹⁷⁷

Kulttuuriperinnön hallinnassa AHD:n määrittelemä tapa nähdä perintö ainutlaatuisena, korvaamattomana ja uusiutumattomana ja toisaalta kaupunkien ja kohteiden omistajien talouskasvuun kiinnittyvät intressit luovat keskenään tilan, jossa toimiminen on haastavaa: vastakkainasettelu kasvaa eikä kompromissiratkaisuja tahdo löytyä. Fyysiseen säilyttämiseen keskittyvä suojelufilosofia asettaa rajoituksia perinnön taloudelliselle hyödyntämiselle.¹⁷⁸

Tutkimuksessa kulttuuriperinnön kaupallisuudesta G. J. Ashworth kirjoittaa, että säilyttäminen ja kehittäminen ovat lähtökohtaisesti ristiriidassa keskenään, kun taas perintö ja kehittäminen eivät ole. Tällä hän viittaa kulttuuriperintöprosessin dynaamiseen olemukseen ja

¹⁷⁶ Ashworth, 2014, 6-7.

¹⁷⁷ Taulukko 2.

¹⁷⁸ Ks. Dantas de Figueiredo, 2018, 101.

siihen, että kulttuuriperintö on kulutustuote, johon liitettävät merkitykset muuttuvat ja joka vain käyttämällä pysyy kulttuuriperintönä.¹⁷⁹ Rakennuksen säilymisen kannalta on välttämätöntä löytää uusi käyttötarkoitus, ja uskäytön haasteet ovatkin keskeisimpiä kysymyksiä teollisen rakennusperinnön säilymisen kannalta. Vaikka vanhan teollisuuskäytön muokkaaminen esimerkiksi kulttuurikäyttöön voikin hyödyntää monenlaisia rakennukseen kohdistuva intressejä ristiriidattomasti, saattaa rakennuksen suojeleva ratkaisu johtaa siihen, että suojeltavien arvojen sijaan jäljelle jää hengetön kulissi. Näin ollen rakennussuojelua ja menneisyyden jälkien säilyttämistä ei tule tarkastella vain markkinoiden asettamin ehdoin, vaan julkisen rahoituksen ja rakennushistoriaan perehtyneiden ammattilaisten merkitys korostuu.¹⁸⁰

Teollisuusalueiden uskäyttö onkin ollut keskiössä teollisuusperintöön liittyvässä keskustelussa.¹⁸¹ Mielipidekirjoituksissa käy hyvin ilmi, että yleisö oli sisäistänyt uskäytön välttämättömyyden sahan säilymisen edellytyksenä. Uskäytön kysymykset liittyvät mielipidekirjoittelussa matkailuun, paikallisyhteisön identiteetteihin sekä sahan säilymiseen. Isonsannan sahaa koskevan mediakirjoittelun tapauksessa uskäyttö tai muutokset eivät herättäneet yleisössä huolta. Huoli kohdistui rakennuksen säilymiseen. Yksikään kirjoittaja ei ehdottanut Isonsannan sahalle käyttöä teollisuuden palveluksessa, vaan paikalliset halusivat saharakennuksen suuren yleisön käytettäväksi. Kehitysideat sahan suhteen noudattelivat estetisoivaa tulkintaa teollisuusrakennuksista.¹⁸² Mielipiteensä lehdessä ilmaisseet paikalliset ehdottivat sahaa paikaksi kulttuuritapahtumille, kylpylälle ja kongressikeskukselle. Sahan suojelemisen ratkaisuksi paikalliset ehdottivat myös rakennuksen välittömään läheisyyteen sijoitettavaa kevyen liikenteen väylää sekä sahan valaisua.¹⁸³

Syyskuussa 2021 Satakunnan Kansa julkaisi Ville Hammarbergin kirjoittaman uutisen ”Konepajanrantaan suunnitteilla uusi kaupunginosa”. Uutinen käsitteli koko Konepajanrantaa koskevaa kaavahanketta, mutta erityinen huomio kohdistui Isonsannan sahaan: ”Konepajanrannan alueesta teollisuus muodostaa suuren osan, mutta asuinrakentamien kannalta oleellisin kokonaisuus on joen pohjoisranta ja siellä sijaitseva Isonsannan vanha saha alueineen.”¹⁸⁴ Uutinen esittelee kaavamuutoksen tavoitteeksi saada alueelle suunniteltua

¹⁷⁹ Ashworth, 2014, 6-7.

¹⁸⁰ Mattila ja Ilmavirta, 2013, 384-385 ja myös Cossons, 2013, 13.

¹⁸¹ Sivula, 2017c, 9.

¹⁸² Ks. Talukko 2.

¹⁸³ Valio, Ville ja Valio, Eero: Vanha Isonsannan saha on pelastettava. SK 22.1.2021 ja Viitanen, Jaakko: Isonsannan saha on pelastamisen arvoinen. SK 24.1.2021.

¹⁸⁴ Hammarberg, Ville: Konepajanrantaan suunnitteilla uusi kaupunginosa. SK 2.9.2021.

paitsi uutta liiketoimintaa, myös asutusta. Asemakaavamuutoksen piti valmistua uutisen mukaan valtuuston hyväksyttäväksi kesäkuussa 2023.

Uutinen käsitteli alueelle suunniteltuja muutoksia yleisemmin, eikä saharakennuksen uuskäytön suhteen esitelty visiota: ”Kaavoituksessa mietitään samalla ratkaisua suojellulle rakennuskannalle. Esimerkiksi suurelle saharakennukselle ei ole vielä ratkaistu käyttötarkoitusta, vaan ratkaisuja pohditaan kaavamuutosprosessin edetessä.”¹⁸⁵

Merkillepantavaa on, että kaavahanketta käsittelevässä kirjoituksessa ei noussut esiin lainkaan, että Konepajanrannan alue on inventoitu valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi, minkä luonnollisesti olettaisi vaikuttavan alueen kaavoitukseen. Päinvastoin: ”Nyt pohdimme mahdollisuuksia, miten keskusta voisi kehittyä luonnolliseen suuntaan pohjoispuolelle.” Maiseman saaman statuksen esille nosto olisi tuskin palvelut kaavahankkeen edistämistä, mutta kiinnittää huomion, koska tyypillisesti maisema on ollut perinteinen näkökulma lähestyä teollisuusperintökohdetta.¹⁸⁶

”Porin kaupunki näkee tärkeänä, että Konepajanrannan käyttämättömien alueiden hyödyntäminen nytkähtäisi pitkän hiljaiselon jälkeen liikkeelle. Uusi

”[K]onepajanrannan kaupunginosa” olisi kiinnostava lisä asumiselle keskustan palvelujen piirissä. -Kaavamuutoksella voidaan selvittää mahdollisuuksia uudelle asuinrakentamiselle noin 20 000 kerrosneliöllä, pohtii Lauri Kilku.”¹⁸⁷

Nousiainen kirjoittaa, että mediateksteissä rakennuksen suojelusta suojelumerkintää pidetään usein tulkinnanvaraisena. Suojelumerkintä esitetään usein teknisenä kaavamerkintänä, joka on poistettavissa hallinnollisella menettelyllä, ja suojelupäätös nähdään kielteisenä silloin, kun merkintä nähtiin haittaavan alueen kehittämistä.¹⁸⁸ Isonsaunan sahan kehittämistä koskevissa kirjoituksissa ei esiintynyt vihjauksia tai ehdotuksia suojelumerkinnän poistamisesta tai sahan purkamisesta. Mediakirjoitukset esittivät saha melko yksiselitteisesti säilyttämisen arvoisena ja ilkeältä ja säästämisen ongelmat ja huoli rakennuksesta nousivat esiin ilmentäen sahan kohdistuvaa identiteettityötä.¹⁸⁹ Sen sijaan inventoidun RKY-alueen arvoja ei mainita kehittämissuunnitelmia käsittelevässä kirjoituksessa, vaan uutinen kirjoittaa alueen

¹⁸⁵ Hammarberg, Ville: Konepajanrantaan suunnitteilla uusi kaupunginosa. SK 2.9.2021.

¹⁸⁶ Sivula, 2017c, 10.

¹⁸⁷ Hammarberg, Ville: Konepajanrantaan suunnitteilla uusi kaupunginosa. SK 2.9.2021.

¹⁸⁸ Nousiainen, 2024a, 91.

¹⁸⁹ Ks. taulukko 2.

täydennysrakentamisesta tärkeänä ja järkevänä investointina. Tulkinnat muuttuvat, kun intressit muuttuvat.¹⁹⁰

2.5 Luopuminen

”Tuli vei mukanaan ison palan paikallista historiaa.” Luopuminen aktualisoitui palon myötä, vaikka luopuvaa puhetta saharakennukseen liittyen oli vahvasti jo ennen paloa. Isonsannan sahan palon jälkeen sahasta esitetyt tulkinnat olivat melko yhtenäinen tiivistelmä aiemmin mediassa julkaistuista sahaa käsittelevistä kirjoituksista, mutta sahan menneisyyden tulkinnat kiinnittyivät nyt aiempaa enemmän historialliseen merkitykseen.¹⁹¹ Kirjoitukset toivat esiin myös aiemmasta poiketen sahan merkityksen paikallisyhteisölle. Tulipalo pääsi Satakunnan Kansan pääuutiseksi 16.8.2024, ja edellisenä päivänä sahan palosta oli uutisoitu Satakunnan Kansan verkkosivulla. Painetussa lehdessä julkaistu uutinen oli Kimmo Lehdon kirjoittama ja koostui edellisen päivän verkossa julkaistujen uutisten sisällöstä. Sahan paloa käsitelleessä uutisessa nousi esiin sellaisia sahan historiaan ja säilyttämiseen liittyviä näkökulmia, joita ei aiemmin julkaistuissa kirjoituksissa esiintynyt. Sahan historiointi oli aiemmin noudatellut samaa kaavaa: kirjoituksissa toistuivat anekdootit sahan alkuvuosilta, maininnat puutalotehtaasta ja rakennuksen ”historiallisuudesta” ja ”harvinaislaatuudesta”. Nyt Lehto kirjoitti sahan merkityksestä syvemmin:

”Porin ja koko Suomen mittakaavassa kun puhutaan, niin meiltä lähti korvaamaton osa teollisuushistoriaa. (...) Saha oli historiallinen maamerkki höyrysahakaudesta, Rosenlew-yhtiön toiminnasta ja Porin suurteollisuuden kehityksestä. Näillä rakennuksilla on huomattava merkitys myös kaupungin identiteetille.”¹⁹²

Kaupungin identiteetin esiin nouseminen on kiinnostava yksityiskohta. Aiemmin Satakunnan Kansan kirjoitukset puhuivat sahan arvoista universaaleina, mutta paikallishistorialliset näkökulmat jäivät melko marginaalisiksi. Aiemmat lehtikirjoitukset eivät nostaneet identiteettikysymyksiä lainkaan esiin. Uutisen mukaan saharakennus olisi ollut vielä korjattavissa, mutta ”eihän mikään rakennus itsestään pysy kunnossa”. Tämänkaltaisia kriittisiä näkökohtia ei noussut lehtikirjoituksissa esiin aikaisemmin, vaan kannanotot esiintyivät mielipideosastolla. ”Tämä on esimerkki siitä, että pelkästään suojelumääräykset

¹⁹⁰ Kalakoski ym, 2020, 800.

¹⁹¹ Ks. Taulukko 2.

¹⁹² Lehto, Kimmo: Maamerkki on poissa. SK 16.8.2024.

eivät rakennuksia pelasta. (...), Olli Joukio sanoo.”¹⁹³ Suojellunkaan rakennusten säilyttäminen ei siis ole itsestään selvää, vaan perustuu arvoihin ja arvostuksiin, joiden ohjaamina toimitaan.¹⁹⁴

Muuttunutta tulkintaa sahasta ja sen menneisyydestä esitti myös sahan ”loiston vuosia” käsitellyt kuvareportaasi, joka esitteli sahaa eri vuosikymmeninä.¹⁹⁵ Artikkelin tekstit perustuivat rakennushistorialliseen selvitykseen, ja sahaa käsiteltiin erityisesti sahana puutalotehtaan sijaan. Artikkelin kertoi sahan toiminnasta ja vaiheista melko yksityiskohtaisesti. Toisaalta juttu tulkitsi sahaa myös melko vapaasti: ”Isonsannan saha oli Porille ylpeyden aihe, kunnes paikka muuttui hiljalleen rapistuvaksi, aavemaiseltakin näyttäväksi puukolossiksi.” Tulkinta ei vastaa aineistolöytöihin, mutta sopii tunnepitoisena sahan muistokirjoitukseen.

Kyse on porilaisen kulttuurihistorian ja taidekentän tragediasta.

196

Paljon palstatilaa sai artikkeli, jossa porilaiset taiteilijat puhuivat Isonsannan sahasta ja sen merkityksestä. ”Tulipalo vei upean taiteen näyttämön. Historiallinen saha jäi elämään valokuviiin ja videoihin. Taiteilijat surevat ainutlaatuisen tilan kohtaloa.”¹⁹⁷ Tämä lehtiartikkeli noudatteli sahan esteettisperusteista arvottamista.¹⁹⁸ Artikkelin tulkitsi sahaa samaan tapaan kuin käsittelyluvussa 2.1 läpi käymäni tapa tulkita sahaa kulttuurin näyttämönä. Sahan historiasta kertoi vain sahan nimi ja viittaus siihen, että saha oli ”historiallinen”. Artikkelin esitteli porilaisten taiteilijoiden yhteisöä, jonka omaksuva identiteettityö suhteessa sahaan oli näkyvissä: ”Nyt tuntuu todella ainutlaatuiselta, että saimme tehdä sinne esityksen. (...) Olin kauhean surullinen, että rakennus tuhoutui

¹⁹³ Lehto, Kimmo: Maamerkki on poissa. SK 16.8.2024.

¹⁹⁴ Ks. Kalakoski, 2023b, 134.

¹⁹⁵ Lehto, Kimmo: Sahan loiston vuodet. SK Porilaine, 22.8.2024.

¹⁹⁶ Kuvaja, Sini: Tulipalo vei upean taiteen näyttämön. SK 25.8.2024.

¹⁹⁷ Kuvaja, Sini: Tulipalo vei upean taiteen näyttämön. SK 25.8.2024.

¹⁹⁸ Taulukko 2.

tulipalossa, koska se oli minusta niin hieno. Toki sen kunto oli sellainen, että esitystoiminnan järjestäminen olisi ollut vaikeaa, mutta haaveilin, että sinne pääsisi vielä joskus.”¹⁹⁹

Artikkelissa oli viitteitä myös laajemmasta, taiteilijayhteisön ulkopuolelle ulottuvasta kaupungin identiteettityöstä: ”Saha sisälsi taianomaista tunnelmaa, jota vanhassa teollisuuskaupungissa näkyy juuri tällaisissa paikoissa: aikakerrostumia, tietynlaista patinaa, rosoisuutta ja historian läsnäoloa.”²⁰⁰ Kirjoitus raottaa sitä, että kulttuuritapahtumien järjestämisen taustalla oli ollut aktiivinen kulttuuriperintöprosessi, jossa annetut merkitykset ja yhteisön identiteettityö jäivät aiemmissa lehtikirjoituksissa huomiotta. Ajatus sahan palosta porilaisen kulttuurihistorian tragediana viittaa omaksuvaan, monumentalisoivaan ja historioivaan identiteettityöhön.

Vaikka sahan palon jälkeen julkaistussa lehtiartikkelissa sahasta puhuttiin osittain samoin kuin ennen paloa, oli tulkinta sahasta myös ratkaisevasti muuttunut. Sahaan kiinnittynyttä identiteettityötä ja historiaa tuotiin esiin ja sahan palon aiheuttama järkytys sai palstatilaa. Yleisöosastolla järkytyksen sijaan kuului katkeruus tai tosiasioiden lausuminen ääneen: ”Jopa Isonsaunan sahan lopullista tuhoa on osattu odottaakin. Kallisarvoista rakennusmaata jokinäkymin vapautuu nyt sopivasti kaupungin talousvajetta paikkaamaan.”²⁰¹

Teollisuusperintö on aina ollut uhanalaista johtuen talouden suhdannevaihteluista, yhteiskunnan kehityssuunnista, tunnistamattomuudesta ja arvonnannosta.²⁰² Teollista perintöä uhkaa myös paikallisyhteisön kiinnostuksen puute ja jopa perinnön hylkääminen.²⁰³ Huolestuttavaa teollisuusperinnön uhanalaisuudessa on, millaisia muistikatkoksia ja identiteettien hämärtymistä perinnön katoamiseen liittyy. Jokinäkymillä varustetut kerrostaloasunnot eivät todista siitä, millaisten tapahtumaketjujen seurauksena nykyinen yhteiskuntarakente, elämäntapa ja arvomaailma syntyivät.²⁰⁴

2.6 Identiteettityö mediassa

Saha oli mediassa estetisoinnin, historioinnin ja luopumisen kohde, joka esiintyi myös jännitteisenä säilyttämisen ja kehittämisen kohteena. Mediakirjoitusten perusteella sahaan

¹⁹⁹ Ks. taulukko 2.

²⁰⁰ Kuvaja, Sini: Tulipalo vei upean taiteen näyttämön. SK 25.8.2024.

²⁰¹ Tekstari, SK, 18.8.2024.

²⁰² Nevell, 2011, 80.

²⁰³ Sivula, 2017b,

²⁰⁴ Ks. Cossons, 2013, 6.

liittyi konflikteja kahdella rintamalla: ilkvallantekijöiden ja sahan omistajien välillä sekä omistajien ja paikallisyhteisön välillä. Ennen paloa mediakirjoitukset tulkitsivat Isonsannan sahaa paikallisyhteisön käyttöön auktorisoidun, julkisesti tunnustetun historiallisen merkityksen ja ainutlaatuisen todistusvoiman perusteella niin itsenäisenä kokonaisuutena kuin osana julkisesti arvokkaaksi tunnustettua maisemaa. Tämä näkyi suojelustatuksen korostamisena sekä sahan esittäminen osana RKY-maisemaa. Rakennusperinnön kanonisaation näkökulmasta mediakirjoitukset ilmensivät siirtymää kanonisaation kolmannelle vaiheelle kohti neljättä: tulkinnan vakiintumisen ja rakennusta ympäröivän hiljaisuuden ja unohduksenkin vaiheesta ilkvallan ja kaavoitushankkeen myötä alkoi siirtymä rakennuksen uudelleentulkintaan. Sahan palon jälkeen tulkinta sahasta muuttui, ja sahan tulkinnat kiinnittyivät paikallisuuteen aiempaa vahvemmin.

Hilary Orangen mukaan teolliseen perintöön liittyy jännitteitä esteettisyyden, arvannon ja luopumisen välillä.²⁰⁵ Nämä jännitteet näkyivät sahaan liittyvässä mediakirjoittelussa vallitsevina diskursseina.²⁰⁶ Sahan estetisointi tulkitsi sahaa AHD:lle tyypillisellä tavalla kaventaen rakennuksen esteettisten elämysten näyttämöksi. Estetisoiva diskurssi muodostui sahaan kiinnittyvän paikallisyhteisöjen tavoista arvottaa sahaa ja estetisoiva puhe sahasta ylläpiti sahaan liittyvää kulttuuriperintöprosessia, vaikka piilottelikin sahan menneisyyttä. Estetisoiva diskurssi ilmensi osallisuuskokemusten merkitystä. Sahan historiointissa oli tunnistettavissa kaksi päälinjaa: kirjoitukset rakensivat sahan identiteettiä kansallisen merkityksen kautta, mutta myös paikalliseen tarpeeseen. Sahan historiointi liittyi kulttuuriperinnön identiteettityöhön, sen avulla lehtikirjoitukset tulkitsivat, vahvistivat ja välittivät rakennukseen kiinnittyviä jaettuja historioita ja tuottivat osallisuuskokemuksia. Suojelemisen ja ilkvallan teemat eli sahan säilyttämiseen liittyvä puhe toi esiin saharakennukseen kiinnittyvää paikallisväestön omaksuvaa identiteettityötä. Säilyttämisen diskurssin rinnalle nousi luopuminen. Lehtikirjoitukset esittivät ilkvallan sinetöineen sahan kohtalon puutteellisten suojelun mahdollisuuksien kanssa, eivätkä omistajat esittäneet kirjoituksissa sahaan tehtäviä investointeja kannattavina. Kirjoitukset esittivät sahaa arvokkaana ja sen säilyttämistä ideaalina, mutta luopumista realismina. Sahan kehittämiseen liittyvässä puheessa ilmeni etenkin monumentalisoivaa identiteettityötä, kun saharakennuksen kehittämistä perusteltiin sahaan kiinnittyvillä historioilla. Toisaalta aktiivista

²⁰⁵ Orange, 2008, 93.

²⁰⁶ Arvonanto voisi toimia kattokäsitteenä historioivalle ja säilyttävälle, miksei kehittävällekin puheelle sahasta. Haluan erottaa edellä mainitut diskurssit toisistaan välttääkseni sahaan liittyvien diskurssien pelkistämistä.

kulttuuriperintöprosessia ilmensivät paikallisten mielipidekirjoittelu, joissa osallisuuskokemukset ilmenivät kehitysideoina rakennuksen uuskäytölle.

Mediakirjoitukset ilmensivät aktiivista kulttuuriperintöprosessia ja kaikkia kulttuuriperinnön identiteettityön muotoja. Isonsannan sahaa koskevat mediakirjoitukset osallistuvat itsestään selvästi monumentalisoivaan identiteettityöhön tulkiten sahaa paikallisyhteisön käyttöön ja rakentaen sahan symboliarvoa. Saha esiintyi mediassa myös historioivan ja omaksuvan identiteettityön kohteena. Omaksuva identiteettityö vahvistaa yhteisön oikeutta kokea omistajuutta kohteeseen, joka on liitettävissä yhteisöä yhdistävään historiaan.²⁰⁷ Omaksuvan identiteettityön piirteet näkyivät erityisesti Satakunnan Kansan Tekstari-palstalla rakennukseen liittyvien jännitteiden ja uuskäyttöön liittyvien kysymysten noustessa esiin sekä palon jälkeisessä kirjoittelussa. Myös sahan käytössä kulttuurin näyttämönä korostui rakennukseen kiinnittyvät osallisuuskokemukset. Historioivan identiteettityön tuloksena on historiatietoinen toimija.²⁰⁸ Historioivaa identiteettityö oli tunnistettavissa etenkin uutisten ja niiden synnyttämien mielipidekirjoitusten vastavuoroisuudessa. Kulttuuriperintöprosessiin liittyviä yhteisöjä näyttää media-aineiston perusteella olevan paikallisten taiteilijoiden muodostamat yhteisöt, Valion perhe, yksittäiset kansalaiset, paikalliset kulttuuriperinnön ammattilaiset sekä Satakunnan Kansan toimitus. Yksittäisten toimittajien tavassa tulkita sahaa oli selviä eroja, mutta tutkimukseni kysymyksenasettelun vuoksi en ole nähnyt tarpeellisenä analysoida eri kirjoittajia: mediakirjoitukset osallistuivat kulttuuriperintöprosessiin ja vaikuttivat sahaan liittyviin diskursseihin kirjoittajasta riippumatta. Prosessiin osallistuvina sidosryhmiksi tunnistin ainakin SR-kiinteistöt Oy:n ja Porin kaupungin. Yksittäiset kaupunkilaiset osallistuivat kulttuuriperintöprosessiin mielipidekirjoitusten kautta. Mediassa identiteettityöllä tuotettiin ja vahvistettiin laveasti porilaisten teollisuuteen kiinnittyvää paikallisidentiteettiä.

Vaikka aineiston perusteella tunnistin paikallisyhteisön ylläpitämän sahaan kiinnittyvän aktiivisen kulttuuriperintöprosessin, on olennaista huomioda, että kirjoitukset jakaantuvat kahdeksan vuoden ajalle ja todellisuudessa saha esiintyi paikallismediassa melko satunnaisesti muutamia tihentymiä lukuun ottamatta.²⁰⁹ Tulkitsen aineiston perusteella sahan olleen varsin itsestään selvä osa maisemaa, jonka historiaa paikalliset eivät syvällisesti

²⁰⁷ Sivula, 2015, 65.

²⁰⁸ Sivula, 2015, 66.

²⁰⁹ Isonsannan saha nousi Satakunnan Kansassa esiin lyhyen ajan sisään useita kertoja etenkin ilkeivallasta uutisoinnin ja palon jälkeen.

tunteneet ja josta luopuminen hyväksyttiin hiljalleen kohteen rapistumisen ja osallisuuskokemusten vähenemisen seurauksena. Kulttuuriperintöprosessi vaatii kaikkia identiteettityökaluja pysyäkseen käynnissä, joten osallisuuskokemusten puuttuminen, jaettujen historioiden typistymisen ja menneisyyden jäljen rapistuminen veivät kohti identiteettityön heikkenemistä, kulttuuriperintöprosessin päättymistä ja kulttuuriperintöyhteisön purkautumista.

3 Auktorisoitu kulttuuriperintöprosessi

Tässä luvussa vastaan toiseen tutkimuskysymykseen: miten Isonsannan sahaan kiinnittyvä kulttuuriperinnön identiteettityö ilmeni viranomaisten tuottamana? Viranomaisten tuottamat tulkinnat ohjaavat kulttuuriperinnön institutionalisoitumista ja vakiintuvia tulkintoja.²¹⁰ Inventoinnit, asemakaavasunnitelmat ja rakennushistorialliset selvitykset ovat kaikki päätöksentekoon vaikuttavia viranomaisdokumenteja, jotka osallistuvat auktorisoituun kulttuuriperintöprosessiin. Ne eivät ole tutkimuksia, vaan argumentoivat rakennuksen kulttuurihistoriallista arvoa ja ovat dokumentteja, jotka kuvaavat laatimishetkensä nykyisyyttä.²¹¹ Tarkastelen, miten kulttuuriperintöprosessi ja siihen liittyvä identiteettityö ilmenee viranomaisten tuottamissa tulkinnoissa sahaista. Tarkoitukseni on aineiston valossa ymmärtää, millainen saha oli viranomaisten ja asiantuntijoiden tulkitsemana ja minkälaisia keskusteluja ja muutoksia sahaan ja sen saamiin tulkintoihin liittyi. Auktoriteettien ja viranomaisten tekemä kohteen dokumentaatio ja arvottaminen ovat julkisen keskustelun rinnalla olennaisia kulttuuriperintöprosessin toteutumisen kannalta, ja niitä voi pitää AHD:n muotona.²¹² Ne ilmentävät yhteiskunnassa vallitsevia arvoja ja ohjaavat kohteen hallinnan ja hoitamisen kysymyksiä.²¹³

Käyttämäni aineisto koostuu erilaisista viranomaislähteistä ja olen kerännyt sen erilaisin menetelmin, eli arkistoista etsien, museossa havainnoiden ja haastatellen. Aineistona olen käyttänyt Rosenlew-museon perusnäyttelyä opastuksineen, kaavahankkeisiin liittyviä muistioita ja asiakirjoja, sahan säilyttämiseen tähdänneitä dokumentteja ja asiantuntijahaastattelua. Aineistot esitän taulukossa 1.²¹⁴ Aineisto on peräisin vuosien 2012-2024 väliseltä ajalta lukuun ottamatta niitä inventointeja ja raportteja, joiden kautta hahmotan Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessin alkuvaiheita. Viranomaislähteistä hahmottuvat diskurssityypit ovat historioiva, säilyttävä, kehittävä ja luopuva.²¹⁵ Eri diskurssityypit korostuivat erilaisissa aineistoissa. Historioiva diskurssi korostui museossa ja inventoinneissa, joissa sahaa identifioitiin ja arvotettiin menneisyyden tulkinnoilla. Säilyttävää diskurssia ilmensivät esimerkiksi rakennuksen suojelupyrkimykset. Kehittävää diskurssia ilmeni

²¹⁰ Institutionalisoitun kulttuuriperintökohteen arvo on jatkuvasti uudelleenmääriteltävänä, kohteesta voidaan myös luopua. Ks. Sivula, 2014, 6.

²¹¹ Sivula, 2017, 14-15.

²¹² Sivula, 171, 2013 ja Kalakoski ym., 2023.

²¹³ Ks. Dantas de Figueredo, 2018, 95. Perinnön arvo ei ole pysyvä, vaan muuttuu asiantuntijoiden ja suuren yleisön arvon muuttumisen mukana. Ks. myös Smith, 2006, 12 AHD:n ja kulttuuriperinnön hallinnan suhteesta.

²¹⁴ Taulukko 1.

²¹⁵ Ks. taulukko 2.

kaavahankkeissa, joissa sahaa ja sitä ympäröivää aluetta haluttiin muuttaa ja kehittää. Luopuva diskurssi ilmeni yhtä lailla kaavahankkeissa, mutta myös asiantuntijahaastattelussa ja hakemuksessa Suomen uhanalaisimmaksi kulttuuriperintökohteeksi.²¹⁶ Diskurssit eivät ole tarkkarajaisia, vaan lomittuvat voimakkaasti. Alaluvut etenevät karkeasti näiden diskurssityyppien mukaisesti noudatellen tulkinnan kanonisaation kronologiaa. Tulkitsen viranomaisten tuottamissa diskursseissa tapahtuvien muutosten ilmentävän kanonisaatioprosessia.

3.1 Sahan säilyttäminen: tunnistetusta perinnöstä toivottomaksi tapaukseksi

Käytännön pyrkimykset saharakennuksen suojelemiseksi ja säilyttämiseksi näyttivät aineistoni valossa viranomaislähtöiseltä toiminnalta.²¹⁷ Isonsannan sahan tunnistamista kulttuuriperinnöksi tarkastelen pääasiassa vanhojen inventointiluetteloiden ja selvitysten avulla, rakennuksen suojelemisen ja säilyttämisen pyrkimyksiä tarkastelen Rakennusperinnön hoito -loppuraportin ja Suomen uhanalaisin kulttuuriperintökohde -hakemuksen valossa. Olennainen osa aineistoa on Satakunnan Museon eläköityneen rakennustutkijan Liisa Nummelinin haastattelu. Nummelinin haastattelu sivusi myös muuta luvussa käyttämäni aineistoa. Käyttämäni aineistosta on tunnistettavissa Isonsannan sahan viranomaisjohtoisen kanonisaatioprosessin kaikki vaiheet ja se ilmentää paitsi säilyttävää, myös luopuvaa diskurssia.²¹⁸ Säilyttävällä diskurssilla tarkoitan, että sahasta puhuttiin säilyttämisen kontekstissa ja että säilyttäminen sisältyi implisiittisesti puheeseen sahasta. Luopuva diskurssi ilmeni aineistossa sahan säilymiseen liittyvänä huolena.

Isonsannan sahan tuottaminen auktorisoiduksi kulttuuriperinnöksi paikantuu alkaneeksi 1980-luvun puolivälissä. Kulttuuriperintöprosessin edetessä saharakennus sai suojelumerkinnän kaavassa vuonna 2001. Suojelumerkintä ei ole kuitenkaan avain onneen. Kulttuuriperinnön hallinnointi ja säilyttäminen vaativat onnistuakseen ponnistuksia ja kuluja.²¹⁹ Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessi jatkui viranomaisten toimesta suojelupäätöksen jälkeen yrityksillä tehostaa säilyttämispyrkimyksiä. Tehottomien yritysten myötä sahaan alkoi liittyä paitsi luopumisen, myös pettymyksen sävyjä. Isonsannan sahan suojelutoimenpiteet

²¹⁶ Ks. Taulukko 2.

²¹⁷ Aineistoni luonne tietysti myös vaikuttaa havaintoon, sillä se koostuu viranomaisten tuottamista tulkinnoista. Niistä olisi kuitenkin melko varmasti ilmennyt omistajien ja paikallisten aktiivisuutta, mikäli sellaista olisi ollut.

²¹⁸ Ks. taulukko 2.

²¹⁹ Dantas de Figuiaredo, 2018, 98.

ilmentävät säilyttävää ja luopuvaa diskurssia, mutta rakennuksen säilyttämistä perusteltiin historioivalla puheella.²²⁰ Sahan suojeluun tähdänneet toimenpiteet ilmentävät kanonisaatioprosessin etenemistä ensimmäisestä vaiheesta, eli satunnaisista huomioista kolmanteen vaiheeseen, jossa tulkinta leviää suuren yleisön keskuuteen, mutta perinnön tulkinnan vakiintumisen myötä rakennuksen ympäröi hiljaisuus.²²¹ Auktorisoivaa kulttuuriperintödiskurssia noudattava tapa arvottaa saharakennusta sen tietoa, arvoa ja merkityksiä välittävän materiaalisuuden mukaan jätti viranomaisten huomion ja tietämyksen ulkopuolelle paikallisyhteisön sahalle antamat merkitykset.²²²

Isonsannan sahan tunnistaminen kulttuuriperinnöksi lähti liikkeelle teollisen kulttuuriperinnön auktorisoidusta tunnistamisesta. Kulttuuriperintöinstituutit alkoivat tunnistaa teollisen aikakauden jäänteitä perinnöksi deindustrialismin edetessä, jolloin teolliseen kulttuuriin liittyvä odotushorizontti muuttui: teollisuus ei kuulunut enää vain kansakunnan nykyisyyteen ja tulevaisuuteen, vaan kokonaiset modernit teollisuuden alat alkoivat näyttää uhanalaisilta. Erkki Härö laati ensimmäinen teollisuusalakohdainen rakennusperintöselvityksen Suomessa vuonna 1979 Ruotsin näyttämän esimerkin perässä, mutta tuolloin kulttuuriperinnöksi tunnistetut museoidut teollisuusympäristöt edustivat esiteollisen ajan tuotantolaitoksia.²²³ Vuonna 1981 laadittu asemakaava ei tunnistanut Isonsannan saha-aluetta suojeltavaksi tai teolliseksi perinnöksi, vaan kaava merkitsi tontin teollisuustoimintojen alueeksi.²²⁴ Tuolloin saharakennukseen oli sijoitettuna puimuritehtaan puutyöosasto.²²⁵ Vuonna 1985 perustettiin nykyinen Teollisuusperintöseura ry.²²⁶ Samaisena vuonna toteutti Satakunnan Museo paikallisen teollisuusrakennuksia- ja ympäristöjä koskevan selvityksen, jonka yhteydessä saharakennukset Satakunnan Museo inventoi saharakennukset.²²⁷ Isonsannan sahan monumentalisointi käynnistyi. Kanonisaatioprosessissa ensimmäisen vaiheen satunnaisista huomioista alkoi siirtymä kohti toistuvia tulkintoja.

Vuonna 1987 saha siirtyi muiden Rosenlewin omistusten muassa Rauma-Repolan haltuun ja saha jäi pois teollisuuskäytöstä.²²⁸ Samana vuonna julkaistiin Satakunnan Museon julkaisema, Liisa Nummelinin kirjoittama Porin teollisuusympäristöt, jossa Isonsannan saha oli

²²⁰ Taulukko 2.

²²¹ Ks. Kalakoski ym., 2019, 795-801.

²²² Ks. Dantas se Figueredo, 2018, 94 ja esim. Smith, 2006, 24-25 .

²²³ Sivula, 2014, 6-7.

²²⁴ Ihatsu, 2023, 66.

²²⁵ Ihatsu, 2023, 4.

²²⁶ Tuolloin seura oli nimeltään Suomen Teollisuusperinteen Seura. Sivula, 2014, 7.

²²⁷ Ihatsu, 2023, 8.

²²⁸ Ihatsu, 2023, 5.

mukana.²²⁹ Vaikka paikalliset kulttuuriympäristöviranomaiset tunnistivat Isonsannan sahan arvokkaaksi, ei sahallla ollut vahvistettua asemaa kulttuuriperintönä. Vuonna 1988 Lauri Putkosen kirjoittama Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat teollisuusympäristöt -selvitys ei vielä mainitse sahaa. Ahtolan ym. kaksi vuotta myöhemmin kirjoittamassa Satakunnan rakennusperinne -selvitys mainitsee Isonsannan sahan olevan ”huomattava teollisuuslaitos”, mikä ilmentää esikanonisaation vaiheesta kanonisaatioon siirtymistä.²³⁰ Teollisen kulttuuriperinnön vakiintumista omaksi perintöluokakseen seurasi höyrysaarakennusten luokittelu omaksi perintötyypikseen. Vuonna 1994 julkaistu Museoviraston inventointiraportti Satakunta sahaa Suomessa tunnisti Isonsannan sahan rakennusperinnöksi ja osaksi merkittävää teollista maisemaa, mutta ei antanut sahalle rakennusmuistomerkin merkintää.²³¹ Myöhemmin samana vuonna paloi merkinnän saanut Reposaaren höyrysaaha maan tasalle ja seuraavana vuonna Pateniemen höyrysaaha koki saman kohtalon. Palojen myötä Isonsannan rakennushistoriallinen arvo nousi lajityypin edustajien harvinaistuuksa.²³²

1990-luvun Isonsannan saharakennus oli varasto- ja telakkakäytössä.²³³ Lokakuussa 1997 Rauma Oy jätti Porin kaupungille purkuilmoituksen saha-alueen kaikista rakennuksista suursahaa lukuun ottamatta. Kohteen olemassaolon vaarantuminen vauhditti kulttuuriperintöprosessin etenemistä. Asiantuntijat ovat avainroolissa rakennusperinnön suojelemisessa. Vaikka pienetkin yhteisöt saattavat olla aloitteentekijöinä perinnön tunnistamisessa, on ilman asiantuntijoilta saatua vahvistusta huomattavan hankalaa vakiinnuttaa ja siten turvata rakennusperinnön asemaa ja suuren yleisön tietoisuutta.²³⁴ Kun tieto purkuhankkeesta kantautui Satakunnan Museolle, määräsi Lounais-Suomen ympäristökeskus purku-uhan alla olevat rakennukset välittömästi toimenpidekieltoon asian lähemmän tutkimisen ajaksi. Viranomaisneuvottelut eivät tuottaneet tulosta rakennusten säilyttämiseksi ja vuoden 1998 alussa Museovirasto antoi lausunnon rakennusten suojelusta. Viraston mukaan saharakennus sekä tiilinen voima-asema tuli suojella rakennuslain perusteella asemakaavalla, minkä myötä kaavoitus käynnistyi välittömästi.²³⁵ Kaavoitus on tärkein maankäyttöä ohjaava järjestelmä. Suomessa kulttuuriympäristö- ja rakennussuojelua

²²⁹ Nummelin, 1987, 65.

²³⁰ Ahtola ym., 1990, kanonisaatiosta Kalakoski ym., 2019, 795-796 .

²³¹ Kantonen, 1994, 4.

²³² Ihatsu, 2023, 67.

²³³ Ihatsu, 2023, .

²³⁴ Kalakoski ym. 2020, 791.

²³⁵ Linnala ja Nummelin, 2000, 156.

toteutetaan pääasiallisesti kaavoituksen keinoin.²³⁶ Purkuhankkeen kaaduttua omistaja Rauma Oy myi saha-alueen Sampo-Rosenlew Oy:lle.²³⁷

Isonsannan saha sai auktoriteettien vahvistaman aseman kulttuuriperintönä. Uusi omistaja mahdollisti rakennusten kunnostamisen ja omistaja kunnostutti rakennukset osana EU:n rahoittamaa Rakennusperinnön hoito -hanketta.²³⁸ Hankkeen päätavoitteena oli rakennusperinnön hoitotyön kehittäminen.²³⁹ Isonsannan sahan kunnostusprojektin yksi tavoitteista oli diplomityö sahan uuskäytön ja kaavallisen ratkaisun suunnittelussa.²⁴⁰ Diplomityön olisi tehnyt Porin nykyinen kaupunginarkkitehti Mikko Nurminen, jolla oli Liisa Nummelinin mukaan hyvät edellytykset suunnitteluun.²⁴¹ Onnistunutkin suojelutoiminta on alttiina sattumanvaraisuuksille: avainhenkilöt, käyttötarkoitukset ja tavoitteet ovat jatkuvan muutoksen alla.²⁴² Omistajat eivät nähneet tarpeellisena suunnitteluttaa aluetta, sillä heillä oli vaihtoehdot rakennusten käytölle mietittyinä ja he halusivat katsoa kaavan antamia mahdollisuuksia.²⁴³ Liisa Nummelinin mukaan omistajilla ei kuitenkaan ollut sahan suhteen mitään asiantuntijoiden tietoon tullutta suunnitelmaa. Vuosituhannen vaihteessa Suomen liittyttyä EU:hun oli saatavilla monenlaisia tukia, joita ei enää jaeta. Sahakin olisi voinut saada lisärahoitusta, mutta omistajalla oli käsissään avaimet sahan uuskäytön suhteen. Sahan käyttö veneiden talvitelakkana loppui ja saha jäi lähes kokonaan vailla käyttöä.²⁴⁴ Suojellun sahan ympärille laskeutui hiljaisuus. Sahan leviävää, vakiintunutta tulkintaa vahvistettiin sahan sisältämän alueen RKY-merkinnällä ja alueen nimeämisellä osaksi kansallista kaupunkipuistoa.²⁴⁵

Liisa Nummelin painotti, että rakennuksen juridinen suojelu ja käytännön suojelu ovat kaksi eri asiaa. Teollisuusrakennusten säilymisen ehto on uuskäyttö. Suurten rakennusten uuskäyttökysymykset ovat pienempiä rakennuksia vaikeampia, ja mitä massiivisemmasta kohteesta on kysymys, sitä enemmän sijainnin merkitys korostuu.²⁴⁶ Isonsannan sahan säilyttäminen oli haastavaa, sillä kyseessä oli valtavan suuri puurakennus, jolle uuskäyttötavan löytyminen oli haastavaa. Paloturvallisuus ja rakennuksen lämpimänä

²³⁶ Nousianen, 2024, 55.

²³⁷ Linnala ja Nummelin, 2000, 156.

²³⁸ Linnala ja Nummelin, 2000, 156.

²³⁹ Nummelin, 2009, 64.

²⁴⁰ Linnala ja Nummelin, 2000, 157.

²⁴¹ Nummelinin haastattelu 15.1.2025.

²⁴² Nousiainen ja Wallin, 2024, 65.

²⁴³ Linnala ja Nummelin, 2000, 157.

²⁴⁴ Nummelinin haastattelu 15.1.2025.

²⁴⁵ RKY, 2009 ja Nukki, 2008. Kalakoski ym., 2019, 800.

²⁴⁶ Grahn, 2017, 66.

pitäminen olivat suuria kysymyksiä. Myös sijainti keskellä teollisuusaluetta hankaloitti käyttöä monessa suhteessa, vaikka sijainti olikin varsin keskeinen. Teollisuus- ja varastokäyttö olisivat olleet Nummelinin mielestä parhaiten toteutettavissa olevia ratkaisuja.

247

Maarit Grahnin mukaan käyttämättömyydestä seuraa rakennuksen rapistuminen tai kohteen hävittäminen kokonaan. Huonokuntoisten kohteiden kunnostaminen voi käydä kalliiksi, sopivaa käyttötapaa ei löydetä tai tehdasalue halutaan muuhun käyttöön.²⁴⁸ Analyysini tukee näitä havaintoja. Urbaanien löytöretkeilijöiden lisäksi hylättyihin tehdasrakennuksiin eksyy myös ilkvallantekijöitä. Isonsannan sahan käyttämättömyys, sijainti houkuttelevalla paikalla uudisrakentamista ajatellen, ilkivalta ja omistajien halu poistaa rakennusten suojelumerkintä toimivat pontimina hakea Isonsannan sahaa Suomen uhanalaisimmaksi kulttuuriperintökohteeksi. Kohteen vaarantumisen esiin ottaminen edustaa kaanoniin kehittyviä uudelleentulkinnan tapoja. Valituksi tuleminen olisi tarkoittanut pääsyä eurooppalaiseen kehittämissuunnitelmaan. Hakemuksen taustalla toimivat Porin kaupunki ja Turun yliopiston kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen koulutusohjelma.²⁴⁹ Myös sahan omistajat olivat hakemuksessa mukana, sillä vaikutti siltä, ettei kohteen purkaminen tulisi onnistumaan.²⁵⁰ Hakemuksessa Isonsannan sahan merkitystä perusteltiin sen koko Eurooppaa koskevalla todistusvoimalla:

”Euroopan 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun vilkas uudenaikaistumiskehitys vaati valtavasti sahatavaraa, jota tuotettiin nimenomaan pohjoisella havumetsävyöhykkeellä. Punamullatut, suuret rankorakenteiset, kattolyhyillä varustetut saharakennukset muodostuivat tuon vaiheen symbolirakennuksiksi ja ehtivät kuulua olennaisena osana suomalaiseen maisemaan yli 100 vuoden ajan.”²⁵¹

Isonsannan saha hävisi Suomen uhanalaisimman kulttuuriperintökohteen -statuksen Malmin lentokentälle. Isonsannan sahan sijainti pääkaupunkiseudun ulkopuolella vaikutti ratkaisevalta tekijältä.²⁵² Vuonna 2019 sahan suhteen koetettiin vielä löytää ratkaisuja Museoviraston Kurvi-päivien työpajassa koskien julkista vastuuta rakennusperinnöstä.²⁵³ Kurvi-päivien

²⁴⁷ Nummelinin haastattelu 15.1.2025.

²⁴⁸ Grahn, 2017, 48.

²⁴⁹ Nummelinin haastattelu 15.1.2025.

²⁵⁰ Nummelinin haastattelu 15.1.2025.

²⁵¹ Hakemus uhanalaisimmaksi kulttuuriperintökohteeksi, 2015.

²⁵² Nummelinin haastattelu 15.1.2025.

²⁵³ Kulttuuriympäristön suojelun viranomaispäivät 2.-3.4.2019.

seurauksena Museoviraston kulttuuriympäristöpalveluiden osastonjohtaja Mikko Härö kiinnostui Isonsannan sahasta ja kävi sähköpostitse kirjeenvaihtoa Liisa Nummelinin kanssa mahdollisesta vierailusta sahalla. Vierailu ei kuitenkaan ikinä toteutunut, eikä sahan suojelutilanne parantunut. Vuoden 2019 jälkeen ilkeä kiihtyi ja alkoi olla jatkuva. Sahalla olleet hälytyslaitteet olivat kovaäänisiä ja naapurit häiriintyivät niistä, joten omistajat kytkivät ne pois käytöstä.²⁵⁴

Suurten tehdasalueiden uuskäyttöön ja sitä kautta niiden kohtalon määritteleviä tekijöitä voidaan tarkastella aikaa ja materiaalisuutta koskevien vaikuttimien kautta. Menneisyyteen ja nykyisyyteen liittyviä vaikuttimia ovat esimerkiksi menneisyyteen liittyvät päätökset tai tapahtumat tai nykyiset olosuhteet ja yhteisöjen mahdollisuudet. Materiaalisia ja ei-materiaalisia vaikuttimia taas ovat fyysiset jäljet maisemassa tai muistoihin, arvoihin ja normeihin liittyvät tekijät.²⁵⁵ Liisa Nummelin näki, ettei sahan käyttämättömyyteen ja rapistumiseen johtaneet syyt niinkään olleet taloudellisia, sillä vielä 1990-luvulla uuskäytön suhteen asenneilmapiiri oli vielä toisenlainen rahoituksen haasteiden ollessa saman tyyppisiä. Suurempana kysymyksenä Nummelin näki sahan sijainnin sekä asennemuutoksen. Uuskäyttö ja korjaaminen nähdään hänen mukaansa nykyään riskinä ja vanhan teollisuusrakennuksen korjaaminen koetaan pelottavana. Asenneilmapiirin muutos näkyy hänen mukaansa rakennussuojelussa yleisemminkin. Haitallinen on myös uuskäyttöprosessien hitaus verrattuna uudisrakentamiseen, jonka tahti on nykyään varsin nopea. Myös vaatimukset esimerkiksi liiketilojen suhteen ovat tiukentuneet.

Lisäksi Nummelin koki, ettei paikalliset olleet kovinkaan kiinnostuneita Isonsannan sahasta verrattuna esimerkiksi puuvillatehtaaseen tai Rosenlewin konepajaan. Kulttuuritapahtumat olivat yksittäisiä, joskin suosittuja.²⁵⁶ Toisaalta jo sahan rakentamisaikana tehdyt ratkaisut vaikuttivat: kevytrakenteisia sahoja ei rakennettu monumenteiksi, vaan niitä rakennettiin ja purettiin aina tarpeen muuttuessa toisin kuin näyttäviä tiilirakennuksia.²⁵⁷ Isonsannan sahan uuskäyttöön liittyvät haasteet olivat niin menneisydessä kuin nykyisyydessäkin tehtyjen valintojen ja ympäröivien olosuhteiden määrittelemiä.²⁵⁸

²⁵⁴ Nummelinin haastattelu 15.1.2015.

²⁵⁵ Grahn, 2017, 49 viitaten Isacson, 2011, 58.

²⁵⁶ Nummelin kertoi, että yrittäessään ostaa lippua järjestettyyn tanssitapahtumaan, oli tapahtuma loppuunmyyty. Nummelinin haastattelu 15.1.2025.

²⁵⁷ Nummelinin haastattelu 15.1.2025.

²⁵⁸ Ks. Grahn, 2017, 49.

Kansalaisista on harvoin vastavoimaksi elinkeinoelämän vallalle ympäristökysymyksissä.²⁵⁹ Sahan säilyttämiseen tähtäävissä toimista puhuttaessa rakennustutkija Nummelin näki paikallisyhteisön kiinnostuksen vähäisenä, mikä saattoi joko liittyä paikallisten osallisuuskokemusten puuttumiseen, tiedonkulun haasteisiin tai sekä että. Joka tapauksessa rakennustutkijan näkökulmasta paikallista tahtoa Isonsannan sahan säilyttämiseen ei erityisesti esiintynyt.²⁶⁰ Nousiaisen mukaan kansalaiset lannistuvat, kun tosiasiallisia vaikutusmahdollisuuksia rakennussuojelukysymyksissä ei ole, eivätkä lain edellyttämät vaikutusmahdollisuudet aina täyty. Mediastakaan ei aina ole vallan vahtikoiraksi, ja kansalaiskeskustelua ei välttämättä herää koskien rakennettua ympäristöä.²⁶¹

Analyysini perusteella totean, että viranomaisaineistosta esiin nousevaa säilyttävää diskurssia ylläpitivät kulttuuriperintöviranomaiset ja tutkijat omistajien intressien näyttäessä olevan toisaalla. Rivikansalaisten ääni ei noussut aineistossa lainkaan kuuluviin. Säilyttävä diskurssi ilmensi etenkin monumentalisoivaa identiteettityötä, sillä saharakennuksen historiallinen todistusvoima oli rakennuksen suojelemisen ja arvokkuuden perustelu.²⁶² Omaksuvaa identiteettityötä ilmeni viranomaisten haluna säilyttää saharakennus, mutta myös luopuvassa puheessa.²⁶³ Historioivaa identiteettityötä ilmensi esimerkiksi hakemusteksti uhanalaisimman kulttuuriperintökohteen listalle. Isonsannan sahan suojelemiseen ja säilyttämiseen tähänneet toimenpiteet ilmentävät siis aktiivista kulttuuriperintöprosessia. Osallisuuskokemukset jäivät myös kulttuuriympäristöviranomaisilla melko vähäisiksi, joten monumentalisoiva identiteettityö oli aineistoni perusteella tärkein kulttuuriperintöviranomaisten kulttuuriperintöprosessia ylläpitävä Isonsannan sahaa koskevan historiallisen tiedon käyttämisen tapa.²⁶⁴ Liisa Nummelinin haastattelussa osallisuuskokemukset ilmenivät etenkin luopumiseen liittyvässä puheessa, mutta haastattelu edustaa hyvin erilaista aineistoa kuin muut viranomaisdokumentit.²⁶⁵

²⁵⁹ Nousiainen ja Wallin, 2024, 64.

²⁶⁰ Nummelinin haastattelu 15.1.2025.

²⁶¹ Nousiainen ja Wallin, 2024, 64.

²⁶² Taulukko 2.

²⁶³ Taulukko 2.

²⁶⁴ Ks. Taulukko 2.

²⁶⁵ Taulukko 2. Nummelinin haastattelu on syntynyt sahan palon jälkeen, eikä haastattelu muusta viranomaisaineistosta poiketen pyri vaikuttamaan sahalle tehtäviin toimenpiteisiin. Haastattelussa Nummelin summaa sahan vaiheita.

3.2 Historioitua sahatoiminta Rosenlew-museossa

Museonäyttelyt ovat kulttuuriperintöviranomaisten suurelle yleisölle tuottamia esityksiä menneisyydestä ja kulttuuriperinnöstä. Ne dokumentoivat ja arvottavat perintöä sekä osallistuvat siihen liittyvään julkiseen keskusteluun. Tarkastelin, miten kulttuuriperintöprosessi näkyi ja miten kulttuuriperinnön identiteettityötä tehtiin Rosenlew-museossa. Tein havaintoja sekä kiertämällä perusnäyttelyssä itsekseni kesän 2024 aikana että opastetulla kierroksella 27.8.2024. Rosenlew-museon perusnäyttely tulkitsi Isonsannan sahaa ennen kaikkea sahaustoiminnan todisteena ja dokumenttina Porin teollistumisen alkuajoista. Jaettu historia oli tunnistettavin käytetyistä identiteettityökaluista, mutta etenkin opastuksen aikana ilmeni myös koettua osallisuutta vierailijoiden jakaessa järkytystä sahan palosta keskenään. Museossa esitetyt tulkinnat sahasta edustivat historioivaa diskurssia²⁶⁶ ja näyttely ilmentää kanonisaatioprosessin kolmatta vaihetta, kun auktoriteettien muodostama tulkinta sahasta leviää suuren yleisön tietoisuuteen. Museovierailu on paitsi kulttuuriperinnön kuluttamiseen, myös sen tuottamiseen liittyvä tapahtuma.²⁶⁷ Museot osallistuvat kulttuuriperinnön historioivaan identiteettityöhön tuottamalla menneisyydelle sellaisia merkityksiä, joihin vierailija voi kokea osallisuutta tai vahvistaa käsitystä itsestään, yhteisöstään tai siitä yhteisöstä, jonka menneisyyttä museo tulkitsee.²⁶⁸

Teollisuusperintöä esittelevät ja ylläpitävät museot saapuivat deindustrialismin myötä Ison-Britannian kautta muualle Eurooppaan.²⁶⁹ Rosenlew-museon juuret ovat Rosenlewillä työskennelleen Olavi Koskisen kokoelmissa, joiden pohjalta perustettiin Rosenlewillä omistuksessa ollut itseauktorisoitu museo vuonna 1984. Satakunnan Museon alaisuuteen siirtynyt Rosenlew-museo avattiin nykymuotoisena vuonna 2006.²⁷⁰ Nimensä mukaisesti museo tulkitsee teollista menneisyyttä Rosenlew-yhtiön näkökulmasta. Rosenlew-museon perusnäyttely rakentuu kronologisesti Rosenlew-yhtiön tarinan mukaan ja keskittyy teollisuustoimintaan.

Näyttely esittää sahateollisuuden Rosenlew-yhtiön lähtöpisteenä teollisuustoiminnassa. Opastettu museokierros tulkitsi sahaa yhteneväisesti perusnäyttelyn kanssa. Museonäyttely tulkitsee Isonsannan sahaa keskeisenä osana Rosenlew-yhtiön juuria, sillä sahateollisuudesta

²⁶⁶ Taulukko 2.

²⁶⁷ Sivula, 2022, 352.

²⁶⁸ Museossa tehdään paitsi identiteetti-, niin myös imagotyötä. Vierailija voi vahvistaa omaa identiteettiään myös ulkopuolisuuden tunteen korostuessa. Ks. Sivula, 2015, 64.

²⁶⁹ Kift, 2011, 380.

²⁷⁰ Koivuniemi, 2010, 735.

alkoi yhtiön kasvu suuryritykseksi ja Isonsannan saha oli ensimmäinen suursaha yhtiön omistuksessa.

”Porin seudun ensimmäinen höyrysaha, vuonna 1962 perustettu Isonsannan saha, päättyi vuonna 1972 Wilhelm Rosenlewille. Vuonna 1879 Rosenlew perusti Seikun höyrysaahan Aittaluotoon ja luopui vesisahoistaan. (...) W. Rosenlew & Co:n kahta suurta sahaa kehitettiin jatkuvasti, ja niiden tuotantokyky kasvoi. Isonsannan vanha saha purettiin 1922, ja viereen rakennettiin uusi saha. Seikun sahaa oli laajennettu merkittävästi jo 1880-luvulla. (...) Kahden lähekkäin sijaitsevan sahan ylläpito kävi ajan mittaan raskaaksi. Isonsannan saha päätettiin lopettaa vuonna 1940 ja keskittää sahaus Seikkuun, joka tätä varten uusittiin rakennusta myöten.”²⁷¹

Anna Sivula kirjoittaa, että jaettu historia tarkoittaa sellaista menneisyyttä koskevaa tietoa ja tulkintaa, joka yhdistää kulttuuriperintöyhteisön jäsenet ja sijoittaa yhteisön menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden muodostamalle jatkumolle.²⁷² Tällainen Isonsannan sahaa koskeva jaettu historia museossa on tarina Isonsannan sahasta lähtöpisteenä suurteollisuudelle määritellen koko kaupungin myöhemmän kehityksen. Museonäyttely esittää Isonsannan sahaa yhtiön alkuvaiheiden osalta. Sahan myöhemmästä toiminnasta ja käytöstä ei näyttely kerro yllä olevaa planssitekstiä enempää. Näyttelyssä on esimerkiksi maininta Rosenlewin puutalotehtaasta, mutta esiin ei tule, että se toimi Isonsannan vanhan sahan rakennuksessa.²⁷³ Yhtiön tarinan kannalta Isonsannan sahan rooli onkin todistaa siitä, miten Rosenlew siirtyi laivanvarustelusta ja vesisahoista suurteollisuusmahdiksi.

Anna Sivulan mukaan jaetut tarinat ovat sekä inklusiivisia että eksklusiivisia. Tällä hän tarkoittaa, että jaettuun historiaan osallisuutta kokevat kiinnittyvät vahvemmin yhteisön jäseniksi, mutta niiden, jotka eivät ole osallisia historioihin, ulkopuolisuus korostuu.²⁷⁴ Rosenlew-museossa historioinnin kohde on Rosenlew-yhtiö. Rosenlew-yhtiön vaiheisiin ja historiaan kiinnittyvä yhteisö ei ole tarkkarajainen.²⁷⁵ Koska Rosenlewin tarina kytkeytyy tiukasti Porin historiaan ja kehitykseen, voi valtaosa porilaisista vahvistaa museossa käsitystä omasta menneisyydestään kokemalla osallisuutta jaettuihin historioihin tai museon esittämiin

²⁷¹ Planssi ”Sahateollisuus”, RM.

²⁷² Sivula, 2015, 65.

²⁷³ Planssi RM.

²⁷⁴ Sivula, 2015, 64.

²⁷⁵ Museossa historioitavaan yhteisöön kuuluva jäsen ei välttämättä itse tee identiteettityötä yhtiön menneisyyteen liittyen ja näin ollen kuulu kulttuuriperintöyhteisöön. Ks. tilaushistoriahankkeista Sivula, 2015, 64.

menneisyyden jälkiin ja symboleihin. Laurajane Smith havaitsi, että teollisuusperintöä esittelevissä museoissa vierailijat työstivät identiteettiään etenkin henkilökohtaisten ja perheisiinsä liittyvien muistojen kautta ja vahvistivat jo aiempaa käsitystään menneestä.²⁷⁶ Koska Rosenlewin valmistamat esineet ovat suurelle osalle suomalaisista arjesta tuttuja, voi syntyvän osallisuuskokemuksen ajatella olevan paikallisen sijaan kansallista. Isonsannan sahan jaetut tarinat ottavat osaa kuitenkin ennen kaikkea paikallisyhteisön identiteettityöhön, koska sen museonäyttelyssä saamat merkitykset, jaetut tarinat, liittyvät ensisijaisesti Porin kaupungin kehitykseen. Paikallisten identiteettityötä ilmensi opastuskierroksella jaetut kokemukset ja ajatukset sahan palosta: vierailijat tulkitsivat museossa esiteltyä sahatoimintaa omien kokemusten läpi.

Rosenlew-museon näyttely on tunnistettavissa kanonisaatioprosessin kolmannen vaiheen toiminnaksi. Ennen perusnäyttelyn avaamista kulttuuriperintöinstituutiot olivat tunnistaneeet saharakennuksen lajityyppinsä edustajaksi ja saha oli suojeltu. Näyttelyn avautuessa suojelumerkintä oli ollut kaavassa viisi vuotta. Näyttelyn välityksellä sahan saamat tarinat ja tulkinnat levisivät suuren yleisön tietoisuuteen. Esitetyt tulkinnat, niin näyttelyssä kuin opastuksellakin, ovat vakiintuneita. Perusnäyttely on pysynyt samana vuodesta 2006. Levittämisvaiheelle tyypillistä on, ettei kulttuuriperintöön liittyvät diskurssit muutu tai saa lisäsyvyä, vaan niitä vahvistetaan.²⁷⁷ Rosenlew-museon esitys sahasta on asiantuntijoiden muodostama, ja sen voi katsoa olevan vahvistava lisäkerros sahan kanonisoituneeseen tulkintaan dokumenttina porilaisen suurteollisuuden alkumetreiltä. Museovierailu ei ole kuitenkaan vain lasivetriiniin laitetun perinnön ihastelua. Museon esittämän vakiintuneen tulkinnan rinnalla näkyi opastuksen aikana vierailijoiden tulkinnat perinnöstä, kun palaneen saharakennuksen kohtaloa päiviteltiin.

Museonäyttelyn perusteella minun oli vaikea päästä Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessin äärelle: näyttelyteksteissä on Isonsannan sahaa koskevia jaettuja historioita, mutta tarinat eivät kuitenkaan selkeästi kiinnity Isonsannan fyysiseen saharakennukseen. Museonäyttelyn perusteella Isonsannan sahaan ja joen toisella puolella sijaitsevaan Seikun sahaan kiinnittyy yhteinen kulttuuriperintöprosessi ja jaetut tarinat kiinnittyivät samanaikaisesti molempiin saharakennuksiin. Rosenlew-museon perusnäyttely kiinnittää sahoihin liittyvät osallisuuskokemukset Seikun sahan rakennukseen. Menneisyyden jäljet ja symbolit todistavat jaetuista historioista, jotka toimivat yhteisön kehyskertomuksena,

²⁷⁶ Smith, 2006, 228.

²⁷⁷ Ks. Kalakoski ym. 2019, 800.

ja näin synnyttävät osallisuuden tunnetta.²⁷⁸ Rosenlew-museon näyttelyn perusteella totean, että se mitä työstetään kulttuuriperinnöksi ei ole saharakennus, vaan sahatoiminta, jonka yhtenä todisteena Isonsannan saha toimii. Isonsannan saharakennus saa Rosenlew-museossa arvon teollisen historian dokumenttina, siihen liittyy yksittäisiä identiteettityön muotoja, mutta näyttelyssä näkymättömäksi jäävää rakennusta ei työstetä aktiivisesti kulttuuriperinnöksi.

3.3 Kaavahankkeet: saha ja maisema kehityskohteena

Tässä alaluvussa tarkastelen Isonsannan sahan aluetta koskevia kaavahankkeita vuosien 2012 ja 2021 välisenä aikana. Käyttämäni aineisto koostuu hankkeisiin liittyvistä asiakirjoista, joista osa on ollut saatavissa Porin kaupungin sivuilla ja joista osan olen saanut Liisa Nummelinin kautta, sekä Nummelinin antamasta haastattelusta. Kaavahankkeet ilmentävät paitsi rakennuksiin ja ympäristöihin liittyviä arvostuksia ja intressejä, niin myös erilaisten toimijoiden välistä keskustelua. Asiakirjat osallistuvat omaksuvaan identiteettityöhön tulkiten menneisyyden jälkeä.²⁷⁹ Analyysini perusteella kaavahankkeet ilmentävät ensisijaisesti Isonsannan sahaan liittyvää kehittävästä diskurssista, mikä ei ole yllättävää huomioiden kaavahankkeiden kehittämiseen pyrkivät päämäärät, mutta myös säilyttävää diskurssia, ovathan asemakaavat suojelun tärkein työkalu.²⁸⁰

Kulttuuriperintökohteeseen liittyvä kaavahanke on kulttuuriperintöprosessin näyttämö, sillä rakennusten suojeleminen tapahtuu pääasiassa asemakaavan avulla.²⁸¹ Kaavoitus on erilaisia intressejä yhteensovittavaa suunnittelua, jonka on täytettävä monen eri osatekijän tietyt vähimmäisvaatimukset. Kaava on matemaattisesti ja geometrisesti esitetty tulkinta tilasta, ja siinä korostuu tilan visuaalinen ulottuvuus.²⁸² Kaavoittaminen on julkista, eli periaatteessa avointa toimintaa, mutta lukuiset tasot, toimijat ja muuttuva lainsäädäntö muodostavat varsin haastavasti ymmärrettävän kokonaisuuden. Kaavoituksen tavoitteena on alueidenkäyttölain edellyttämien arvojen säilymisen turvaaminen. Näitä arvoja ovat esimerkiksi perinne- ja kauneusarvot, mutta myös esimerkiksi toimivaan yhdyskuntarakenteeseen, ekologisuuteen ja kilpailukykyyn liittyvät arvot. Alueidenkäyttölain tavoitteisiin liittyy myös rakennettujen historiallisten kerrostumien vaaliminen kaavoituksen avulla.²⁸³ Merkityksestään huolimatta

²⁷⁸ Sivula, 2015, 66.

²⁷⁹ Ks. Sivula, 2017a, 13.

²⁸⁰ Ks. taulukko 2.

²⁸¹ Karhunen, 2014, 127 ja Nousiainen, 2024a, 55.

²⁸² Nousiainen 2024a, 56 ja Karhunen, 2014, 53.

²⁸³ Soikkeli, 2022, 41 ja AKL 132/1999 5§.

asemakaavoitusta koskeva tutkimus on puutteellista, ja siitä käytävä keskustelu on sisällöltään pintapuolista.²⁸⁴

Yleis- ja asemakaavat ovat kuntien vastuulla.²⁸⁵ Yleiskaava osoittaa alueiden käytön pääpiirteet, asemakaava on alueiden käytön yksityiskohtainen suunnitelma. Asemakaava luo edellytykset rakentamiselle ja säätelee oikeuksia ja velvollisuuksia eri osapuolten välillä. Asemakaava määrittelee alueen käyttötarkoituksen sekä rakentamisen määrän, muodon ja sijainnin.²⁸⁶ Asemakaavasuojaus on rakennussuojelun, mutta myös alueen kehittämisen toteuttamisen ensisijainen keino. Alueidenkäyttölain mukaan rakennettua ympäristöä tulee vaalia asemakaavoituksessa, eikä siihen liittyviä erityisiä arvoja saa hävittää.²⁸⁷ Kaavoituksen tulee myös turvata ja mahdollistaa alueen kilpailukyky ja kehitys, mikä kytkee kaavoituksen politiikkaan.

Kaavoitukseen liittyvät tavoitteet ovat siis varsin moninaisia ja diskurssit monitasoisia.²⁸⁸ Aineistoni tukee tätä väitettä. Porin kantakaupungin yleiskaava 2025 merkitsee Isonsannan sahan suojelluksi rakennukseksi ja Porin teollisuusmaisema, johon saha kuului, valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi.²⁸⁹ 8. kaupunginosan voimassa olevassa asemakaava, johon Isonsannan saha kuuluu ja joka on vahvistettu lainvoimaiseksi vuonna 2001, sanoo: ”Liike- ja toimistorakennusten sekä ympäristöhäiriöitä aiheuttamattomien teollisuus- ja varastorakennusten korttelialue. Kaikissa toimenpiteissä tulee kiinnittää huomiota toimenpiteen sopeutumiseen historialliseen ympäristöön.” Saharakennusten viereiselle tontille kaava mahdollistaa asuinrakentamisen tietyin ehdoin. Vaatimuksena toistuu toimenpiteiden sopeutuminen historialliseen ympäristöön.²⁹⁰ Kaavoissa Isonsannan saha on menneisyyden jälki, johon liittyy jaettuja historioita.

Isonsannan sahan ja sitä ympäröivän alueen omistaja SR-kiinteistöt halusi kehittää saha- aluetta ja lisätä tontille uusia toimintoja. Koska voimassa oleva kaava rajoitti alueen kehittämistä omistajien haluamaan suuntaan, tekivät he asemakaavan muutokseen tähtäviä aloitteita, joista ensimmäinen, josta sain käsiini dokumentaatiota, oli vuodelta 2012. Liisa Nummelin nimesi sahan omistajien tavoitelleen suojelumerkinnän poistamista alueen

²⁸⁴ Jaakonaho, 2021, 11. Tutkimusta on kuitenkin tehty, esimerkiksi Karhunen, 2014 ja Kivilaakso, 2017.

²⁸⁵ AKL 132/1999, 4§.

²⁸⁶ Porin kaupunki: Tietoa kaavoista, 2025.

²⁸⁷ Alueidenkäyttölaki 132/1999, 54§.

²⁸⁸ Soikkeli, 2022, 41.

²⁸⁹ Kantakaupungin yleiskaava 2025, 39-40.

²⁹⁰ Asemakaava 609 1325, 2001.

kehittämisen ja sahan kunnossapitohaasteiden ratkaisemiseksi, vaikka RKY-merkinnästä johtuen tuli nopeasti selväksi, ettei suojelusta eroon pääseminen ollut mahdollista.²⁹¹ On vaikea arvioida, miten yleisestä ilmiöstä suojelumerkinnästä irtipyristely on, sillä tietoa rakennussuojelumääräyksistä ei ole valtakunnallisesti käytettävissä. Omistajien suhtautuminen suojeluun on kuitenkin pääosin positiivista, ja kielteisesti suojeluun suhtaudutaan silloin, kun se on ristiriidassa taloudellisten intressien kanssa.²⁹²

Ymmärrys teollisesta perinnöstä on kehittynyt abstraktiin suuntaan yksittäisistä monumenteista käsittämään perinnön sosiokulttuurisia ulottuvuuksia ja yhteisöllisiä merkityksiä. Maisema sen laajassa merkityksessä on olennainen konteksti tarkastellessa teollisuusrakennusten kulttuuriperintöprosesseja.²⁹³ Asemakaavamuutoksia koskevissa viranomaisneuvotteluissa osalliset näkivät suojeltavana paitsi kulttuurihistoriallisesti arvokaan saharakennuksen, myös valtakunnallisesti merkittävän rakennetun kulttuuriympäristön ja kansallisen kaupunkipuiston. Suojellun saharakennuksen lisäksi kaavamuutoksen ja alueen kehittämisen rajoitteina oli alueen teollisuuteen liittyviä syitä. Viranomaisneuvotteluissa paikallisyhteisön antamat merkitykset sahalle ja sen käyttötavat eivät tulleet ilmi.²⁹⁴ Kaupunkimaisema heijastelee valintoja siitä, mikä ja kuka saa näkyä, mutta maiseman merkitykset syntyvät myös ajallisten kerrosten, kollektiivisten ja henkilökohtaisten muistojen sekä sosiaalisten merkitysten kautta. Kaupunkimaisema onkin jatkuvassa muutoksessa paitsi ajallisista, niin myös tulkitsijan antamasta viitekehyksestä johtuen.²⁹⁵ Isonsannan sahaa koskevat kaavamuutosprosessit ilmentävät maiseman muuttuvia tulkintoja ja vakiintuneen tulkinnan haastamista.

Jos sidosryhmän näkökulmasta perintökohteella ei ole absoluuttista arvoa, siirtyy sidosryhmän toiminta etujen säilyttämisen tavoitteluun. Ratkaisevaa rakennusten saaman arvonannon kannalta on, tavoitteleeko omistaja käyttöarvoa vai tuottoa.²⁹⁶ Syksyllä 2012 SR-kiinteistöt teki aloitteen asemakaavamuutoksesta tavoitteena selvittää, millaisia toimintoja he voisivat Isonsannan sahan alueelle sijoittaa ja mihin suuntaan alueen kehittämistä voisi myöhemmin ohjata. Aluetta koskevassa luonnoksessa tontille sijoittui saharakennuksen viereen kerrostaloja asumiseen, palveluasumiseen ja liiketiloiksi sekä sahan ympärille

²⁹¹ Nummelinin haastattelu 15.1.2025.

²⁹² Nousiainen, 2024a, 144 ja 192.

²⁹³ Sivula, 2017c, 10.

²⁹⁴ Muistio, 28.9.2012 ja muistio, 3.5.2017.

²⁹⁵ Lappi, Tiina-Riitta, 2013, 326, 343.

²⁹⁶ Dantas de Figueredo, 2018, 95 ja Nousiainen, 2024a, 99.

parkkipaikkoja. Luonnoksessa saharakennukseen sijoittuu liikuntatiloja sekä palveluasuntojen tarvitsemia erityistiloja ja muuntajarakennukseen toimistotiloja.²⁹⁷ Aura Kivilaakson mukaan suojelulla on kohteen tunnettuutta ja arvostusta lisäävänä kulttuuriperintöprosessina vaikutusta ja merkitystä kohteen, ja sahan tapauksessa kohdetta ympäröivän alueen, suosiolle.²⁹⁸ Saha olisi hyvinkin voinut olla vetovoimatekijä sahan alueen uudisrakentamista suunnitellessa. Asemakaavamuutosta koskevan viranomaisneuvottelun muistio sanoo kuitenkin teollisuustoimintojen olevan alueella ensisijaisia, eivätkä asumispainotteiset ratkaisut sovellu sen välittömään yhteyteen. Viranomaisten sahalle antama symboliarvo poikkesi omistajien tulkinnasta. Pääasiallinen asuminen ei myöskään olisi toteuttanut yleiskaavaa. Muistion mukaan nykyinen asemakaava on kompromissi, joka on ympäristön valtakunnallisesti merkittävien kulttuurihistoriallisten arvojen kannalta arveluttavalla uudisrakentamisen tasolla. Muistion mukaan saharakennuksen tuli olla maiseman dominoiva elementti ja siten ehdoton yläraja uudisrakentamisen koolle ja korkeudelle. Alueen tiheälle rakentamiselle riskiksi viranomaiset totesivat epästabiilin maaperän.²⁹⁹ Kaavamuutos ei edennyt.

Toukokuussa 2017 SR-kiinteistöt teki uuden aloitteen asemakaavamuutoksesta samoin tavoittein ja luonnoskuvin kuin viisi vuotta aiemmin. Maanomistajan tavoitteena oli aloitteen mukaan asumisen volyymin kasvattaminen kulttuurihistorialliset arvot huomioiden.³⁰⁰

Viranomaisneuvottelun tulos oli, ettei tilanne ollut ratkaisevasti muuttunut kaavamuutoksen suhteen vuodesta 2012. Teollisuus alueella oli vilkastunut entisestään ja näytti sopivan liike- ja teollisuustoimintaan. Maaperän pilaantuminen oli viranomaisten mukaan myös todennäköistä, eikä maa täyttänyt viranomaisneuvottelun mukaan asumiselle vaadittuja laatuvaatimuksia. Neuvottelun muistion mukaan Liisa Nummelin sanoi Isonsannan sahan olevan sahateollisuuden rakennusmuistomerkki ja keskeinen osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä. Sahakokonaisuus kuului vuonna 2002 perustettuun Porin kansalliseen kaupunkipuistoon ja viranomaisten näkemys oli, ettei yhdyskuntarakenteen tehostaminen voinut olla kaavallinen lähtökohta kansallisen kaupunkipuiston alueella. Todennäköisesti parhaana vaihtoehtona sahan säilyttämiseksi Liisa Nummelin näki muistion mukaan sen käyttämisen kylmänä rakennuksena.

Asemakaavamuutoksen tarpeesta muistio toteaa, että voimassa oleva asemakaava tarjosi

²⁹⁷ OAS, 2012, 5.

²⁹⁸ Kivilaakso, 2017, 192.

²⁹⁹ Muistio, 28.9.2012.

³⁰⁰ Viranomaisneuvottelun esitys 3.5.2017 sekä muistio, 3.5.2017.

mahdollisuuksia alueen kehittämiseen ja alueen asuintoimintojen kasvattamisella olisi saattanut olla negatiivisia vaikutuksia.³⁰¹ Viranomaismuistion perusteella säilytettävä menneisyyden jälki ei ole vain saharakennus, vaan kokonainen maisema. Maiseman säilyttäminen RKY-merkinnän vuoksi oli myös linjattu valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa.³⁰² Muistion perusteella ylläpidettävä teollisuustoiminta ja alueeseen liittyvät riskit näyttävät merkityksellisemmiltä asuinrakentamisen suhteen kuin alueen kulttuurihistorialliset arvot. Muistioiden sisältöä analysoidessani Porin kaupungin kaavoitukseen osallistuvat viranomaiset näyttävät olevan ennen kaikkea saharakennukseen liittyvä sidosryhmä kulttuuriperintöyhteisön sijaan, sillä sahaan liittyvä identiteettityö on varsin heikkoa verrattuna muihin esiintyviin lähtökohtiin alueen suunnittelua koskien. Kulttuuriperinnön identiteettityötä ilmentävät sahan rakennusmuistomerkkistatuksen esiin nostaminen ja käytännön näkemys sahan säilyttämisen suhteen. Toki ympäristöministeriön laatimat valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet velvoittavat huomioimaan RKY-merkinnän ja valtakunnallisesti merkittävät maisema-alueet, joihin Kokemäenjokilaakson kansallinen kaupunkipuisto kuuluu, joten ilman identiteettityötäkin kulttuurihistorialliset arvot olisi täytynyt huomioida.³⁰³

Rakennussuojeluun liittyvän lainsäädännön mukaisen sääntelyn keventäminen on lisännyt kuntien itsehallintoa, eikä kunnissa valitettavan usein ole osaamista tai tahtoa kulttuuriympäristöjen suojeluun. Kunnat ovat usein valmiita tekemään merkittäviä myönnytyksiä kulttuuriympäristön kustannuksella, jos se nähdään edellytyksenä investoinneille ja talouskasvulle.³⁰⁴ Vaikka rakennettu kulttuuriympäristö esitetään usein voimavarana, käytännön päätöksenteossa rakennusten suojeluun suhtaudutaan jopa kehityksen esteenä.³⁰⁵ Vuonna 2021 SR-kiinteistöt teki jälleen uuden aloitteen asemakaavan muuttamiseksi. Kaavahankkeen tavoite OAS:n mukaan oli alueen kehittämisen mahdollistaminen monipuoliseksi keskusta-alueeksi.³⁰⁶ Monipuolisella keskusta-alueella suunnitelma tarkoitti paitsi mahdollisuuksia sijoittaa alueelle uusia liiketoimintoja Sampo-Rosenlewin ja muun teollisen toiminnan lisäksi, niin myös asuinrakentamista jokirantaan sekä alueiden ottamista virkistyskäyttöön. Asemakaavahankkeen tavoite oli OAS:n mukaan

³⁰¹ Muistio, 3.5.2017.

³⁰² Karhunen, 2014, 154.

³⁰³ Valtioneuvoston päätös valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista, 2017. MRL on vaatinut huomioimaan RKY-alueet vuodesta 2010 lähtien.

³⁰⁴ Nousiainen ja Wallin, 2024, 63.

³⁰⁵ Nousiainen, 2024a, 60.

³⁰⁶ OAS, 2021, 14.

korkeatasoinen ja arkkitehtuuriltaan ympäristöön sopeutuva kokonaisuus, jossa huomioiduksi tulisivat rakennetun kulttuuriympäristön arvot. OAS sanoi tavoitteiksi myös rakennusten suojelun ratkaisemisen suhteessa maanomistajan ja kaupungin kantokykyyn ja käytöstä jääneiden teollisuusrakennusten käyttötarkoituksen muutosten mahdollisuuksien tutkimisen.

³⁰⁷ Vaikka nimetyt tavoitteet edelleen olivat melko yhdenmukaisia aiempien kaavamuutospyrkimysten kanssa, eteni muutoshanke tällä kertaa. Kunnille uudishankkeet näyttäytyvät verotuloja tuovina elinvoimatekoina, jotka etenkin väestöä menettäville kaupungeille ovat välttämättömiä. Yritykset voivat myös asemansa nojalla käyttää erilaisia painostuskeinoja tai jopa pyrkiä sanelemaan ehtoja kaavaa laatiessa. ³⁰⁸ Toimintatavat ovat myös henkilöriippuvaisia, ja tavoitteet ja tulkinnat muuttuvat toimijoiden vaihtuessa. ³⁰⁹ Liisa Nummelin huomautti osallisten viranomaisten vaihtuneen 2017 ja 2021 välisenä aikana. ³¹⁰

Kaavahankkeen osallistumis- ja arviointisuunnitelma esittää ja selittää Isonsannan sahaa suojelupäätösten kautta ja tapa tulkita sahaa ilmentää auktorisoivaa kulttuuriperintödiskurssia. Saharakennuksen arvo perustuu suunnitelmassa ennen kaikkea suhteessa todistusvoimaiseen maisemaan, johon historioiva identiteettityö kohdistuu. Alueidenkäyttölain mukaan kansallisen kaupunkipuiston alueen kaavoituksessa ja muussa suunnittelussa ja päätöksissä puistoa koskevat määräykset on huomioitava. ³¹¹ Kansallisen kaupunkipuiston hoito- ja käyttösuunnitelma esittää päätavoitteiksi Etelä-Pohjoisrannan valtakunnallisesti arvokkaan rakennetun kulttuuriympäristön kehittämisen kokonaisuutena ja sen maisemallisen arvon korostamisen ja teollisen kulttuuriympäristön ominaisuutensa säilyttämisen Pohjoisrannalla. Toimenpiteinä suunnitelma nimeää Etelä- ja Pohjoisrannan arvokkaan kaupunkitilan käsittelyn kokonaisuutena, asemakaavamääräysten mukaan toimimisen ja suojelutavoitteita toteuttavan käytön löytämisen Isonsannan sahan rakennuksille ja vailla käyttöä oleville Konepajan rakennuksille. OAS:in mukaan kaavamuutoksen alueen teollisen perinnön kannalta huomattavampia rakennuksia ovat punatiiliset valimo ja suuri koneistushalli. ³¹² Koska näiden lisäksi alueen ainoat suojellut rakennukset ovat Isonsannan saha lisärakennuksineen, en voi ohittaa mainintaa alueen rakennusten suojelun ratkomisesta. ³¹³

³⁰⁷ OAS, 2021, 13.

³⁰⁸ Nousianen, 2024a, 142. Sidosryhmät pyrkivät vaikuttamaan toistensa toimintaan omien hyötyjen saavuttamiseksi. Dantas de Figueredo, 2018, 94.

³⁰⁹ Esim. Nousiainen, 2024a, 100

³¹⁰ Nummelinin haastattelu 15.1.2025.

³¹¹ AKL 132/1999 70§.

³¹² OAS, 2021, 3-4.

³¹³ OAS, 2021, 13.

Mikään dokumentti ei kuitenkaan käänteisärvota sahaa, joten analyysini perusteella näyttää siltä, että alueen kehittämistä ohjaavat ensisijaisesti taloudelliset intressit.³¹⁴

Kaavahankkeen eteneminen vireilletulovaiheesta luonnosvaiheeseen venyi tavoiteaikataulusta huomattavasti. Kaupunki tavoitteli luonnoksen saamista nähtäville syksyllä 2022.³¹⁵ Sahan palon jälkeen luonnos valmistui melko ripeästi ja Porin kaupunki julkaisi luonnossuunnitelmat joulun kynnyksellä 2024. Asemakaavan selostuksen mukaan kaupunki etsii jäljelle jääneiden saharakennuksille suojelutavoitteita toteuttavat käyttötarkoitukset.³¹⁶ Suojelun tavoitteiden toteutumiseksi teollisuusmaisemien uudelleenkäyttöä on mietittävä sopeuttavalla tavalla.³¹⁷ Palaneen sahan tilalla luonnoskuvassa on neljä kerrostaloa. Sahaa ympäröineellä tontilla on lisäksi hotelli, kajakkivuokraamo ja toimistorakennus. Säilyneet sahaan kuuluneet rakennukset ovat luonnoksessa yhteiskäyttö- ja toimistotiloja. Portinvartijan mökki sijaitsee luonnoksessa tontin toisella puolen suhteessa nykyiseen sijaintiin. Luonnoksessa olevan hotellin muoto viittaa sahaan visuaalisena uudelleentulkintana, mutta maisemalle ja alueen mittasuhteille luonnoksen toteuttaminen merkitsisi suurta muutosta huolimatta alueen RKY-merkinnästä ja kuulumisesta kansalliseen kaupunkipuistoon. Se, että teollisen menneisyyden jäänteet eivät ole vain esteettisiä rakennuksia, vaan paikkoja, joissa koko maailmaa koskevat muistot ovat muodostuneet, on helposti huomiotta jäävä ominaisuus.³¹⁸ Muodoltaan etäisesti palaneeseen sahaan viittaavan hotellin historiallinen todistusvoima on olematon, mutta toisaalta antaa mahdollisia viitteitä sahaan liittyvästä kulttuuriperintöprosessista, johon vedoten uudisrakentamista saatetaan oikeuttaa: menneisyyden jälkeä käyttäen voitiin kokea osallisuutta teollisuuskaupungin kehityksestä kertoviin historioihin ja taakse jääneisiin loiston vuosiin. Luonnoskuva ilmentää sahaa poissaolevana perintönä. Se ei ole vain paikalle ehdotettu uusi rakennus, vaan muistuttaa siitä, mikä on menetetty.³¹⁹

³¹⁴ Ks. Nousiainen, 2024a, 142.

³¹⁵ OAS, 2021, 15.

³¹⁶ Asemakaavan selostus, luonnos, 11.12.2024, 9-10.

³¹⁷ Sivula, 2017c, 9 ja Cossons, 2013, 12.

³¹⁸ Cossons, 2013, 13. Estetisoinnista myös Mattila ja Ilmavirta, 2013.

³¹⁹ Ks. Harrison, 2012, 170. Menetyksestä muistuttamalla voidaan muistuttaa niin voitosta kuin tappiostakin.

Kuva 11: Näkymäkuva luonnoksesta. Oikealla muuntamorakennus piippuineen, keskellä suunniteltu hotelli.³²⁰

Kaavaluonnoksessa maisemallisten arvojen vaalimisen tavoitteet ovat säilyneet. Asemakaavan selostus toteaa, että uudisrakennusten ja tehtävien toimenpiteiden kaupunkikuvaan ja rantamaisemaan vaikuttaviin piirteisiin tulee kiinnittää erityistä huomiota.³²¹ Sahan palamisen seurauksena jäljelle jäänyttä tyhjää aluetta ei kaavan luonnosesitys huomioi enää menneisyydestä kertovana resurssina, mutta suunnitelma hyödyntää palaneeseen sahaan kiinnittyvää jaettua historiaa nimeämällä talousrakennuksen taakse jäävän tilan Höyrysahan aukioksi.³²² Aukio muistuttaa paikkaan liittyvistä muistoista ja merkityksistä ja nimeäminen ilmentää sahaan liittyvää historioivaa diskurssia, vaikka historioinnin kohde on menneisyyden jäljen kadottua paikka. Monelle paikalliselle tyhjä tontti on arpi maisemassa. Tällä tarkoitan, että näennäisesti tyhjä paikka voi olla täynnä historiallista todistusvoimaa ja kertoa menetyksestä, hylätyistä teollisuushistorioista ja niihin liittyvistä identiteeteistä ja investoijien vallasta. Tyhjä tontti voi olla aktiivisen kulttuuriperintöprosessin kohde, mutta poissaolevaan perintöön kohdistuva identiteettityö jää tyypillisesti tunnistamatta.³²³

Sahaa koskevia kaavahankkeita tarkastellessa rakennuksen suojeleminen ja kehittäminen näyttävät asettuvan toisiaan vastaan. Koska suojeleminen tarkoittaa kohteen jatkuvuuden turvaaminen säilyttävällä tavalla, tulisi kohteen palvella käyttäjiään mahdollisimman hyvin. Suojellunkin rakennuksen tulisi olla käytettävissä, korjattavissa ja kehitettävissä, kunhan toimenpiteet

³²⁰ Kaava-aineiston dokumentteja, näkymäkuvat, 2024.

³²¹ Asemakaavan selostus, 11.12.2024, 5.

³²² Ks. taulukko 2.

³²³ Ks. Storm ja Olsson, 2012.

toteutetaan rakennuksen luonnetta kunnioittavalla tavalla.³²⁴ Saharakennuksen säilyttämisen kannalta ongelmallisimpana asiana näyttäytyi sahan sijainti. Juuri sahan sijainti oli syy omistajien tavoitteille saada rakentaa alueelle asuntoja.³²⁵ Toisaalta omistajien suunnitelmat sahan kehittämisen ja käytön suhteen törmäsivät myös sahan sijaintiin, eli teollisuusympäristön ja tulvasuojelun ongelmiin. Teollisen kulttuuriperinnön uusi, mutta olennainen haaste onkin saastuneen ja vaarallisen ympäristön aiheuttamat ongelmat.³²⁶ Ehdotusvaiheessa oleva kaavamuutoshanke odottaa alueen liikenteeseen, kulttuuriympäristöön, maisemaan, mahdollisesti rakentamistapaan, meluun ja pilaantuneeseen maaperään liittyvien vaadittujen selvitysten valmistumista edetäkseen.

Isonsannan sahan kaavaprosesseissa ilmeni monumentalisoivaa identiteettityötä viranomaisten tulkittaessa Isonsannan sahaa ja Porin teollista maisemaa niihin liittyvää historiallista tietoa käyttämällä.³²⁷ Kaavahankkeissa paikallisyhteisön osallisuuskokemukset jäivät huomiotta. Asemakaavan selostuksen mukaan ”[saharakennukset] ovat kärsineet ilkeilyllä ja toimineet nuorison kokoontumispaikkana.”³²⁸ Nuorison kokoontumispaikkana toimiminen yhdistyy ilkeilyllä. Luvatta sahalla kokoontuneen paikallisväestön osallistaminen kaavahankkeeseen olisi varmasti ollut mahdotonta, sillä sahalle tunkeutumisesta olisi ollut luvassa mahdollisesti suuriakin sanktioita.³²⁹ On kuitenkin mahdollista, että sahalla kokoontuneet kokivat osallisuutta saharakennukseen, eivätkä kaikki kokoontujat automaattisesti harjoittaneet ilkeilyä. Vahingonteon ja myöhemmin ilkeilyllä seurauksena tapahtuneen palon valossa on mahdollista, että nämä osallisuuskokemukset jäävät pimentoon hyvin pitkäksi aikaa.

3.4 Historioivaa arvottamista päätöksentekoon osallistuvissa dokumenteissa

Inventoinnit argumentoivat rakennuksen kulttuurihistoriallista arvoa ja ovat laatimishetkensä nykyisyyttä kuvaavia dokumentteja. Anna Sivula kuvaa inventointiluetteloiden olevan kulttuuriperintöhallinnon tuottamia esityksiä kulttuuriperinnöksi, ja ne osallistuvat monumentalisoivaan identiteettityöhön.³³⁰ Rakennushistoriallinen selvitys on inventointia

³²⁴ Kivilaakso, 2017, 192 ja Nousiainen, 2024a, 48.

³²⁵ ICOMOS:in raportti Heritage at Risk tunnistaa alueiden kehittämispaineet yhdeksi suurimmaksi kulttuuriperintöä uhkaaviksi tekijöiksi.

³²⁶ Ks. Sivula, 2017c, 8.

³²⁷ Ks. Sivula, 2017a, 12.

³²⁸ Asemakaavan selostus, 11.12.2024, 8.

³²⁹ Hammarberg, Ville, SK 17.10.2020: ”Mahdolliset korvaukset voivat nousta suuriksi, sillä alueelle tunkeutujat ovat aiheuttaneet uhan koko saharakennuksen tuhoutumiseen.”

³³⁰ Sivula, 2017, 14-15.

tarkempi, lähteisiin pohjautuva esitys rakennuksen elinkaaresta ja vaiheista. Se on myös päätöksenteon vaikuttamiseen pyrkivä, laatimishetkensä nykisyysyttä kuvaava dokumentti. Omistajat teettivät Isonsannan sahan inventoinnin ja rakennushistoriallisen selvityksen, koska kaavamuutoksen päätöksenteko vaati asiantuntijan arviota suojellun rakennuksen kunnosta ja arvosta.

Helene Kaarnametsä esittää inventointiraportissaan saharakennuksen ja saha-alueen muut rakennukset historiallisesti, rakennushistoriallisesti, rakennustaiteellisesti, säilyneisyydeltään ja kaupunkikuvallisesti arvokkaiksi rakennukseksi. Hän asettaa rakennukset suojeluluokkaan A, mikä tarkoittaa: ”Oman aikansa arkkitehtuurin laadukas ja tunnistettava edustaja, jonka ominaispiirteet ovat säilyneet ja muutokset on toteutettu alkuperäistä arkkitehtuuria kunnioittaen. Kaupunkikuvallisesti merkittävä. Julkisivut tulee säilyttää ja korjauksissa tulee käyttää alkuperäisiä vastaavia materiaaleja.”³³¹

Raportti sanoo, että Isonsannan 1922 valmistunut saha edustaa rakennusajalleen tyypillistä, nykyisin harvinaista höyrysaarakennusta. Puutalotehtaanakin toiminut saharakennus ilmentää raportin mukaan kansallisesti merkittävän monialayrityksen vaiheita, ja se on yksi kolmesta ainoina säilyneistä höyrysaahakauden suursahoista. Inventointiraportin mukaan vuosituhannen vaihteessa osittain kunnostetun rakennus on säilynyt käyttötarkoituksen muutoksista huolimatta ulkoisesti ja osin myös sisätiloiltaan erittäin hyvin. Kaarnametsä tuo myös esiin huolen sahan tulevaisuudesta: ”Saha on kärsinyt viime vuosien aikana ilkeillä ja nykytilanteen jatkuessa rakennuksen säilyminen saattaa olla uhattuna.” Rakennuksen arvoa Kaarnametsän mukaan lisää, että se kuuluu näkyvimpänä osana Isonsannan sahan ajallisesti yhtenäiseen ja teollisuushistoriallisesti merkittävään rakennuskokonaisuuteen ja sijaitsee kaupunkikuvallisesti erittäin näkyvällä paikalla. Lisäksi sahan tontti rajautuu Kokemäenjokilaakson valtakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen.³³²

Inventointiraportti osallistuu sahan kulttuuriperintöprosessiin pyrkimällä vaikuttamaan päätöksentekoon liittyen alueelle laadittavaan uuteen yleiskaavaan. Inventoinnissa arvottaminen mukaillee auktorisoivaa kulttuuriperintödiskurssia ja arvottaminen mukaillee lakia rakennusperinnön suojelemisesta.³³³

Laurajane Smith esittää, että hegemoninen AHD ylläpitää oletusta kulttuuriperinnöstä luonnollisesti ainutlaatuisena, korvaamattomana ja uusiutumattomana. Tästä seurauksena on

³³¹ Kaarnametsä, 2022, 52.

³³² Kaarnametsä, 2022, 128.

³³³ Laki rakennusperinnön suojelemisesta 8§.

perinnön ”jäädymäminen”. Kulttuuriperintöyhteisö pelkää perinnön menettämistä, mutta haluaa kohteen säilyvän sellaisenaan ja varmistaa, että kulttuuriperintöön liittyvät arvot eivät muutu. Smithin mukaan tämä käsitys on ideologinen, sillä kulttuuriperintöprosessissa arvoista neuvotellaan koko ajan. Teollisen kulttuuriperinnön tapauksessa perinnön jäädymämisen kannalta on kiinnostavaa tarkastella, minkä yhteisö haluaa teollisessa maisemassa säilyttää muuttumattomana: onko säilytettävänä teollinen toiminta, äänet ja muut vaikutukset ympäristöön vai pelkkä rakennus.³³⁴ Kaarnametsä esittää inventointiraportissa saha-alueen arvon säilymisen maisemallisen jäädymämisen kannalta.

Sanna Ihatsu laati Isonsannan sahan rakennushistoriallinen selvityksen vuonna 2023 SR-kiinteistöjen tilaamana kaavamuutoshankkeen edellyttämänä. Selvityksen tarkoituksena oli toimia alueen kaavamuutoksen tukena ja taustaselvityksenä. Ihatsu kirjoittaa, ettei selvitys sisällä arvotusta, mutta selvitys osallistuu monumentalisoivaan identiteettityöhön tulkitsemalla sahaa kulttuuriperinnöksi.³³⁵ Rakennushistoriallisella selvityksellä on poliittisia pyrkimyksiä, jotka tulevat selkeästi esiin selvityksen viimeisellä sivulla:

”Saha-alue kuitenkin kestäisi lisärakentamista, joka olisi vanhoille sahan rakennuksille alisteista. Sahan toiminta-aikana siellä on ollut lukuisia muita, sahaa pienempiä puurakennuksia. Lisäksi lautatarhat muodostivat kuin pienen siirtolamökkikylän laajoille aloille sahojen ympäristöön. Puutalotehtaan aikaan sahan ympäristössä oli myös varastorakennuksia. Nykyinen aukea, kenttämainen ala on peräsin siltä ajalta, kun rakennukset autioituivat ilman käyttöä. Se kertoo vain toiminnan loppumisesta. Tärkeintä olisi saada tämä aivan keskustan tuntumassa oleva alue käyttöön, jotta järjetön ilkevalta saataisiin loppumaan. On surullista nähdä miten yhteisellä eurooppalaisella rahalla kunnostetut rakennukset ovat hallitsemattoman ilkevallan takia päässeet nykyiseen kuntoon.”³³⁶

Rakennushistoriallinen selvitys ottaa avoimesti kantaa saha-alueen suunnitelmien suhteen. Saha ja sen ympäristöä selvitys esittää historiallisesti arvokkaana kehittämiskohteena, jonka arvon säilymisen kannalta koko alueen kehittäminen on välttämätöntä. Saha-alueen täydennysrakentamista selvitys perustelee historiallisiin seikkoihin nojaten.

³³⁴ Ks. Smith, 2020, 59 ja Smith, 2006, 101 ja Juola, 2021, 61.

³³⁵ Ihatsu, 2023, 6.

³³⁶ Ihatsu, 2023, 89.

Kaarnametsän inventointiraportti sekä Ihatsun rakennushistoriallinen selvitys perustelivat saharakennusten arvokkuutta niin rakennustaiteeseen kuin teolliseen historiaankin liittyvin kehyskertomuksin. Analyysini perusteella asiakirjoissa esiintyvä diskurssin tyyppi on historiointi.³³⁷ Molemmat asiakirjat esittävät sahaa pitkälti samoin: molemmat avaavat sahan historiaa, rakennusten nykyistä olemusta sekä huolta tulevaisuudesta samoin. Asiakirjat perustelevat sahan arvoa painottaen sen kulttuurihistoriallista merkitystä, ja vahvistavat asiantuntijoiden keskuudessa vakiintunutta tulkintaa sahasta. Vaikka tulkinta sahasta edusti jo ennestään vakiintuneita tulkintoja, nousi molemmissa dokumenteissa olennaiseksi alueen kehittämisen kysymykset, jotka tulkitsen edustavan sahan uudelleentulkintoja.³³⁸ Dokumentit tunnistavat käyttämättömyyden arvokkaan rakennuksen uhaksi. Mielenkiintoinen ero syntyy näkemyksestä alueen kehittämisestä. Kaarnametsä ei raportissaan ota sen tarkemmin kantaa sahan tai sitä ympäröivän alueen käyttämiseen, mutta toteaa lopuksi: ”Teollisuusympäristöt ovat porilaisten identiteetille tärkeitä. Taidokkaasti toteutettuja teollisuusrakennuksia tulee käyttää ja vaalia, jotta ne säilyvät.”³³⁹ Inventointiraportissa sahan arvo syntyy paitsi rakennuksen arvosta itsessään, myös sen osuudesta avoimessa, valtakunnallisestikin arvokkaaksi luokitellussa maisemassa.³⁴⁰ Kaarnametsä esittää saharakennuksen uskäytön välttämättömänä sahan säilymisen kannalta. Tulkitsen inventointiraportissa kuitenkin suhtauduttavan varauksella saha-rakennuksen ympäristön uudisrakentamiseen. Sanna Ihatsu taas esittää uudisrakentamisen jopa välttämättömänä, ja perustelee sitä paitsi alueen käyttämisen kannalta, niin myös alueen historialliseen integriteettiin nojaten.³⁴¹ Inventointiraportti ja rakennushistoriallinen selvitys argumentoivat päinvastaista toimintaa sisällöltään identtisesti, rakennuksen maisemalliseen ja historialliseen arvoon vedoten.

3.5 Sahan auktorisointi ja institutionalisointi

Auktoriteettien ylläpitämässä kulttuuriperintöprosessissa Isonsaunan sahaan liittyvä identiteettityö oli pääasiassa monumentalisoivaa, eli saharakennusta tulkittiin historialliseen tietoon perustuen. Sahaa arvoitettiin ensisijaisesti osana historiallisesti merkittävää maisemaa ja RKY-aluetta. Rosenlew-museossa kulttuuriperinnöksi työstettiin sahatoimintaa,

³³⁷ Ks. taulukko 2.

³³⁸ Ks. Kalakoski ym. 2020, 800-801. Kehittämiseen liittyvät kysymykset vakiintuivat todenteolla sahan tulkinnassa 2010-luvun edetessä.

³³⁹ Kaarnametsä, 2022, 138.

³⁴⁰ Kaarnametsä, 2022, 128.

³⁴¹ Ihatsu, 2023, 89.

kaavoituksessa sahan arvo oli ensisijaisesti maisemallinen. Tulkinnat sahasta olivat melko vakiintuneita, mutta muuttuivat hiljalleen. Historioivan ja säilyttävän diskurssin rinnalle nousi kehittävä ja luopuva diskurssi. Viranomaislähteissä sahan säilyttäminen nimettiin tärkeäksi, mutta aktiiviset toimenpiteet jäivät vähäisiksi. Sahan sijainti ja paikallisten osallisuuden puuttuminen näyttäytyivät keskeisimpinä säilyttämisen haasteina.

Auktorisoiva kulttuuriperintödiskurssi arvottaa kulttuuriperintöä ylhäältä alas, asiantuntioilta passiivisesti perinnön vastaanottavalle suurelle yleisölle. AHD tulkitsee perintöä hyvin materialistisesti: se tulee olla sijoitettavissa fyysiseen paikkaan, tutkittavissa, säilytettävissä ja kunnostettavissa. AHD arvottaa kulttuuriperintökohdetta iän ja monumentaalisuuden tai esteettisyyden mukaan.³⁴² Toisaalta kulttuuriperintöinstituutioiden ja niiden ammattilaisten käsitys kulttuuriperinnöstä on 2000-luvulla muuttunut. Visa Immonen ja Anna Sivula kirjoittavat, että ammattilaiset tunnistavat yhä nuoremmat rakennukset ja myös aineettomat kohteet kulttuuriperinnöksi ja instituutiot osallistavat kulttuuriperinnön vaalimiseen itsensä rinnalla ja vastapainoksi myös kaupunkilaisia. Ammattilaisten käsitys kulttuuriperinnöstä on muuttunut rivikansalaisten käsityksiä nopeammin: kun viranomaiset ehdottavat 1960- ja -70-lukujen kerrostalolähiöitä suojelemisen arvoisiksi, herää monessa kansalaisessa vastustus, sillä rakennuksia pidetään liian rumina tai nuorina kulttuuriperinnöksi.³⁴³ Auktorisoiva kulttuuriperintödiskurssi on instituutioiden vahvistamaa, mutta valunut ja vakiintunut rivikansalaisten keskuuteen käsityksenä arvokkaasta. Muuttuvat käsitykset siirtyvät viiveellä ylhäältä alas. Immonen ja Sivula kirjoittavat vuoden 2021 kulttuuriperintöbarometriin viitaten, ettei käsitys kulttuuriperinnön yhteisöllisyydestä ole vielä vakiintunut kulttuuriperintöyhteisön rivijäsenissä. 41% barometriin vastanneista katsoi kulttuuriperinnöstä huolehtimisen vastuun kuuluvan ensisijaisesti viranomaisille, 28% kansalaisille.³⁴⁴

Suurin ongelma ristivetoisessa AHD:ssa on instituutioiden ja paikallisyhteisöjen kohtaamattomuus. Keskeisenä löydöksenä Isonsaunan sahaa koskevia viranomaisdokumentteja tarkastellessa oli katkos viranomaisten ja paikallisyhteisöjen välillä. Aura Kivilaakson mukaan arvostelijoiden mukaan autoritäärinen kulttuuriperintöasiantuntijuus unohtaa ihmisen, vaikka kulttuuriperintö on sen henkisesti jakavan kulttuuriperintöyhteisön yhteistä omaisuutta. Juridista rakennussuojelua tarkastellessa on silti mahdotonta päästä autoritäärisyydestä kokonaan pois: suojelupäätöksen tekee aina

³⁴² Smith, 2006, 3.

³⁴³ Immonen ja Sivula, 2022, 4.

³⁴⁴ Immonen ja Sivula, 2022, 5.

joku päättävässä asemassa oleva käyttäen päätöksenteossa välineenä asiantuntijoiden tekemää arvottamista.³⁴⁵ Analyysini tuki Kivilaakson näkemystä, mutta myös sitä, miten vaikea ja mahdoton kulttuuriperintöyhteisöä on rajata ja tavoittaa.³⁴⁶ Erilaiset viranomaislähteet toivat paikallisyhteisön osallisuuden suhteessa Isonsannan sahaan esiin lähinnä ilkeältäan liittyvissä maininnoissa. Luvussa 2 Satakunnan Kansassa julkaistuja kirjoituksia tarkastellessa havaitsin paikallisten omaksuvaa identiteettityötä suhteessa saharakennukseen. On myös muistettava, että jotkut paikalliset kulttuuriperintöä hallinnoivat viranomaiset ja asiantuntijat kuuluvat mahdollisesti itse kulttuuriperintöyhteisöön. He kuuluvat paikallisyhteisöön jakamalla historiaansa, esittelemällä ja selittämällä menneisyyden jälkiään ja tuottamalla kuulumisen tunnetta muiden paikallisten ja kulttuuriperintöyhteisön jäsenten kanssa.³⁴⁷ Ongelma oli kulttuuriperintöyhteisön hajanaisuus. Yksittäiset sahaa kulttuuriperinnöksi tuottavat yhteisöt ja yksilöt eivät löytäneet toisiaan, minkä seurauksena paikallisyhteisön ääni jäi kuulumattomiin.

Auktorisoidussa kulttuuriperintöprosessissa Isonsannan sahan arvon määräsi etenkin sen historiallinen todistusvoima. Rakennustutkija Liisa Nummelin, inventointiraportti ja rakennushistoriallinen selvitys pitivät Isonsannan sahaa merkittävänä sen todistusvoiman, harvinaislaatuisuuden ja säilyneisyyden perusteella mutta myös siksi, että se oli näkyvä osa kaupunkimaisemaa. Viranomaisdokumentteja, etenkin kaavoitukseen liittyviä dokumentteja tarkastellessa aluetta määrittelevimpänä asiana nousee esiin kulttuuriympäristön merkitykset.³⁴⁸ Toisaalta instituutiot eivät tuoneet esiin saharakennuksen esteettisiä arvoja toisin kuin media, vaan kulttuuriympäristönkin kannalta merkityksellinen oli sahan historiallinen todistusvoima. Kaupunkisuunnitteluun liittyvissä dokumenteissa Isonsannan sahan arvo määräytyi etenkin sen osallisuudesta teollistumisen kehitystä ilmentävään maisemaan. Kaupunkisuunnitteluun liittyvät dokumentit esittivät maiseman ja sahan arvoa erilaisten suojelupäätösten kautta. Rosenlew-museossa Isonsannan sahaan kiinnittyvä kulttuuriperintöprosessi kohdistui sahatoimintaan rakennuksen sijaan. Isonsannan sahaa koskeva identiteettityö oli pääasiassa monumentalisoivaa. Saharakennuksen merkitystä ja arvoa perusteltiin siihen liitettävillä jaetuilla historioilla, jotka koskivat etenkin Porin ja Suomen teollistumisen varhaisvaiheita. Sahaa historioitiin paitsi paikallisen, niin myös

³⁴⁵ Kivilaakso, 2017, 194.

³⁴⁶ Waterton ja Smith, 2010, 13. Auktoriteetit pyrkivät määrittelemään yhteisön omien standardiensä mukaan.

³⁴⁷ Sivula, 2017c, 12.

³⁴⁸ Valtioneuvosto määrittelee kulttuuriympäristöstrategian tavoitteiksi kulttuuriympäristön merkittävänä voimavarana, kestävän kehityksen ja hyvän hallinnon. Kulttuuriympäristöstrategia, 2014, 6.

kansallisen ja kansainvälisenkin merkityksen kautta. Omaksuvaa identiteettityötä ilmeni viranomaisten suojelu- ja säilyttämispyrkimyksissä, mutta suuren yleisön osallisuuden kokemukset jäivät dokumenteissa piiloon.

Sahan viranomaislähtöiseen säilyttämiseen liittyvä ajallinen kaari ilmentää rakennusperinnön kanonisaation etenemistä. Sahan tunnistaminen kulttuuriperinnöksi ja suojelu ilmentävät ensimmäisestä vaiheesta toiseen siirtymistä: viranomaiset tunnistivat aiemmin arvokkaaksi tunnistamattoman rakennuksen arvon, höyrysahojen tulkinta vakiintui ja lajityypin harvinaistuesssa tehty viranomaispäätös suojeli Isonsannan sahan. Kanonisaation kolmatta vaihetta ilmentää niin kaupunkisuunnitteluun osallistuvien viranomaisten kuin Rosenlew-museonkin välittämät vakiintuneet tulkinnat, jotka levisivät kaupunkilaisten keskuuteen. Kaanonin vakiintuminen ei vielä turvaa rakennusperinnön säilymistä. Kalakoski ym. kirjoittavat, että vielä 1990-luvulle asti arvokkaiksi tunnistetuissa puukaupungeissa rakennusyhtiöiden omistamilta tonteilta purettiin taloja nopeasti ennen kuin viranomaiset ehtivät määrätä rakennuksia säilytettäväksi tai rakennukset paloivat epäselvissä olosuhteissa.³⁴⁹ Sahan säilymisen kannalta ongelma oli uusikäytön puute. Hiljalleen rapistuva saha alkoi saada uusia tulkintoja. Muuttuvia kulttuurisia tarpeita ja intressejä ilmensi 2021 käynnistynyt kaavahanke, jossa kaupunki yhdessä omistajien kanssa päätti lähteä kehittämään sahaa ja sen ympäristöä. Tulkinnan muutoksen kronologian loppua ilmentää sahan tontille omistajien suunnitteluttama hotelli, jonka muodossa on nähtävillä viitteitä saharakennukseen.

Sahaa koskevista viranomaislähteistä on helppo löytää vastakkainasetteluja, mutta toisaalta on muistettava, että jyrkällä kahtiajaolla on taipumus piilotella todellisuutta. Kulttuuriperintö on luonteeltaan moniarvoinen resurssi.³⁵⁰ SR-kiinteistöt tuskin halusivat päästä sahasta eroon silkkaa hävittämisvimmaansa: olivathan he ostaneet kiinteistön ja tehneet vuosituhannen alussa merkittäviä kunnostustoimenpiteitä. Kaupungin viranomaiset taas eivät estäneet toimenpiteitä silkkaa jääräpäisyyttään tai tehdäkseen kiusaa omistajille, vaan toimenpiteiden hankaluus oli paitsi rakennus- ja maisemasuojelun, myös terveys- ja turvallisuusriskien sanelemaa. Syy siihen, että kaupunkisuunnitteluun osallistuneiden viranomaisten näkemykset alueen kehittämisen suhteen muuttuivat, jää käyttämässäni aineistossani pimentoon, mutta uskon sen liittyneen alueidenkäyttölaissakin mainittujen kilpailun ja yhdyskuntarakenteen kehittämiseen liittyvien syiden painottamiseen, vaikka teollinen toiminta alueella olikin varsin

³⁴⁹ Kalakoski ym. 2019, 798-799.

³⁵⁰ Ashworth, 2014, 6.

vilkasta jo ennestään.³⁵¹ Uskon, että pohjimmiltaan kaikilla toimijoilla intressinä on ollut elävä ja ehkä historiallisestikin todistusvoimainen alue, mutta tulokulmat ja toteuttamistavat ovat olleet toisistaan poikkeavia. Usein kulttuuriperinnön käyttöä ja hallintaa koskeviin keskusteluihin liittyy ratkaisemattomia kiistoja, sillä osallisten käyttämä kieli, ymmärrys kulttuuriperinnöstä ja oletukset ovat keskustelun osapuolilla erilaiset, eikä toimiva kommunikaatiota ja yhteisymmärrystä aina synny. Kaikkia tyydyttävän loppuratkaisun löytäminen kaupunkisuunnittelussa on mahdotonta.³⁵²

³⁵¹ Liisa Nummelin kertoi osallistuneensa ensimmäiseen viimeisen kaavamuutosaloitteen viranomaisneuvotteluun, mutta kertoo, ettei tuolloin ”kartalla ollut vielä mitään”. Nummelinin haastattelu, 15.1.2025.

³⁵² Ashworth, 2014, 5 ja Kivilaakso, 2017, 202 ja Nousiainen, 2024a, 149.

4 Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessi

Tutkimuksessani tarkastelin Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessia Satakunnan Kansassa julkaistujen kirjoitusten sekä erilaisten viranomaislähteiden valossa. Tässä luvussa esittelen tutkimukseni tulokset vastaamalla tutkimukseni pääkysymykseen: millainen oli Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessi? Motiivini tälle tutkimukselle oli selvittää, mitä sahalle kävi ja miksi. Tutkimukseni on laadullinen tapaustutkimus ja aineistoni analysoin temaattisen sisällönanalyysin keinoin. Tutkimukseni tulokset avaam kahdessa alaluvussa. Ensimmäisessä alaluvussa kuvaan Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessin kronologian, toisessa alaluvussa avaam ja pohdin tulosten valossa niitä syitä, jotka johtivat kulttuuriperinnöstä luopumiseen.

4.1 Kulttuuriperintöprosessin kronologia 1985–2024

Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessin lähtöpisteenä toimii teollisen kulttuuriperinnön institutionaalinen tunnistaminen ja prosessin päätti sahan palaminen maan tasalle. Tässä alaluvussa käyn läpi tutkimukseni tuloksia vastaten kysymykseen: mitä sahalle kävi? Tarkastelen keskeisimpiä Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessiin vaikuttaneita seikkoja ja ilmenneitä diskursseja rakennusperinnön kanonisaatioprosessina eli tulkinnan vakiintumisen vaiheina. Prosessin vaiheet ovat osittain päällekkäisiä.³⁵³ Rakennusperinnön vakiintuvat tulkinnat muuttuvat sidosryhmien, sahan tapauksessa ja aineistoni perusteella sahan omistajan ja Porin kaupungin, rakennukseen kohdistuvien intressien muuttuessa, mikä näkyi aineistossani sahaan liittyvien diskurssien hienoisena muutoksena.

4.1.1 Satunnaisista huomioista suojelumerkintään 1985–2001

80-luvun puolivälissä Satakunnan Museo inventoi Isonsannan sahan ensimmäisen kerran osana paikallista teollisuusrakennuksia ja -ympäristöjä koskevaa selvitystä. Inventointi oli jatkumoa 70-luvulla alkaneeseen teollisen kulttuuriperinnön auktorisoituun tunnistamiseen. Tuolloin sahan arvokkaaksi tunnistaminen jäi vielä paikalliseksi. Höyrysahojen luokittelua omaksi perintöluokakseen ilmensi Museoviraston laatima inventointiraportti Satakunta sahaa Suomessa vuonna 1994. Isonsannan saha oli mukana inventointiraportissa, mutta raportti ei tunnistanut sitä vielä rakennusmuistomeriksi. Tulkinta Isonsannan sahasta arvokkaana monumenttina muodostui Reposaaaren ja Pateniemen höyrysahojen palojen myötä. Isonsannan sahasta tuli kulttuurihistoriallisesti arvokas harvinaisuus. Vuonna 1997 sahan omistajien

³⁵³ Kanonisaation vaiheet ovat teoreettinen mallinnus tulkinnan vakiintumisesta. Mallinnus ei ikinä vastaa todellisuutta täysin, vaan auttaa jäsentelemään sitä.

ilmoittaessa saha-alueen rakennusten purkamisesta alkoi saharakennusten suojelemiseen tähdännyt prosessi. Museovirasto määräsi toimenpidekieltoon laitetut saharakennukset suojeltaviksi 1998. Tulkinta Isonsannan sahasta historiallisesti todistusvoimaisena monumenttina sai virallisen vahvistuksen. Sahaan liittyvä diskurssi oli aluksi historioiva, mutta rakennuksen vaarantuessa sahaan alkoi liittyä säilyttävä puhetapa.

4.1.2 Leviävät tulkinnat ja hiljaisuus 2001–2020

Kun omistajat olivat kunnostaneet saharakennuksen EU-rahoitteisesti ja saha sai kaavasuojelumerkinnän, sen saama tulkinta vakiintui. Tulkinta levisi asiantuntijoilta paikallisille. Viranomaiset perustelivat sahan merkitykset historiallisella todistusvoimalla. Viranomaislähteet esittivät sahaa teollisuuden varhaisvaiheiden ja maiseman historiallisten kerrosten arvokkaana todisteena. Rosenlew-museon perusnäyttely ja siihen liittyvä opastus, kuten Satakunnan Kansakin myöhemmin, nosti esiin tarinan Suomen toisesta sähkövalosta, minkä arvelen olevan paikallisten sahaan liittämä ja tuntema jaettu historia. Samat tulkinnan tavat ja diskurssit toistuivat lehtikirjoituksesta ja viranomaisdokumentista toiseen. Lehtikirjoitukset esittivät sahaa esteettisyyden ja historiallisen arvon näkökulmista, viranomaisdokumentit taas arvottivat sahaa etenkin osana maisemaa. Vaikka viranomaiset tunnustivat Isonsannan sahan merkityksen ja säilyttämisen tarpeen, aktiiviset toimenpiteet jäivät puutteellisiksi omistajan tahdosta. Vuonna 2002 perustettiin Porin kansallinen kaupunkipuisto, johon Isonsannan saha kuului kaupunkikuvallisesti ja teollisuushistoriallisesti merkittävänä. 2009 saharakennus inventoitiin osana valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä. Nämä merkinnät johtivat käytännön toimien sijaan sen toteamiseen, että sahan tuli olla maiseman dominoiva elementti.

Sahan käyttämättömyys etäännytti saharakennusta paikallisväestöstä keskeisestä sijainnista huolimatta. Saha-alueelle ei ollut lupa mennä eikä paikalliset käyttäneet sahaa kuin satunnaisesti. Rakennuksen käyttö jäi yksittäisiin kulttuuritapahtumiin, jotka toteutuessaan olivat kuitenkin varsin suuri menestys. Kulttuuritapahtumat sahalla olivat aktiivista toimintaa sahan perinnöllistämiseksi ja synnyttivät paikallisille osallisuuskokemuksia. Tapahtumien satunnaisuus ei turvannut sahan säilymistä ja valvontaa, ja ilkeivallan yllyttyä sahan omistajat eivät antaneet rakennusta kulttuuritapahtumiin turvallisuussyistä. Omistajat eivät hyötäneet taloudellisesti kulttuuritapahtumista, joten kannustinta sahan kunnostamiseen kulttuuria varten ei ollut. Saha jäi kokonaan pois käytöstä ja alkoi rapistua. Omistaja pyrki sahan suojelumerkinnän poistamiseen ja saha-alueen kaavamuutoksiin huonolla menestyksellä.

Sahan saamat huomioidut jäivät satunnaisiksi. Lehtikirjoitukset esittivät sahaa edelleen auktorisoivaa kulttuuriperintödiskurssia mukailevilla tulkinnoilla, joissa korostui sahan esteettisyys ja historiallinen todistusvoima.

4.1.3 Kohti uudelleentulkintoja 2015–2024

2010-luvun puoliväliin saavuttaessa Isonsannan sahan rakennus alkoi toden teolla rapistua käyttämättömyydestä ja siitä seuranneesta ilkeivallasta johtuen. Sahan saamat vakiintuneet tulkinnat alkoivat muuttua ja sen tulevaisuus alkoi näyttää uhanalaiselta. Museo, Turun yliopisto ja sahan omistaja päättivät hakea sahaa Euroopan uhanalaisimpien kulttuuriperintökohteiden listalle Suomen uhanalaisimpana kohteena. Sahalta status meni sivuun, ja sahan suojelun järjestämiseen käytännössä ei löytynyt keinoja. Sahan säilyttäminen alkoi näyttää toivottomalta. Sahaan alkoi liittyä luopuvaa puhetta, mutta mikään tarkasteleman toimija ei käänteisarvottanut sitä. Rapistuneisuus oli paikallisille myös arvo. Porilaiset näkivät saharakennuksen surullisena puukolossina ja hienona palana porilaisen teollisuuden historiaa. Sahaan alkoi liittyä säilyttävä ja kehittävä diskurssi. Satakunnan Kansan mielipidepalstalle kirjoittaneet paikalliset olisivat halunneet säilyttää sahan ja hyödyntää sitä jatkossakin esimerkiksi kulttuurikäyttöön. He myös kyseenalaistivat omistajien ja Porin kaupungin halua säilyttää arvokas rakennus. Paikalliset tulkitsivat, ettei sahan suojelulle löytynyt riittävää tahtotilaa. Paikalliset jättivät vastuun sahan kunnosta omistajille ja kaupungille, minkä tulkitsen ilmentävät osallisuuskokemusten hiipumista ja luopumisen diskurssia. Saha sai uuden merkityksen ilkeivallan symbolina. Avaimet olivatkin omistajilla, joilla oli vastuu sahan kunnosta ja säilymisestä, mutta omistajina myös oikeus päättää omaisuudestaan lain rajoissa.

Vuonna 2021 omistaja teki taas uuden kaavamuuotosaloitteen Konepajanrannan ja Isonsannan sahan alueen kehittämiseksi. Heidän pyrkimyksenään oli alueen kehittäminen monipuoliseksi keskusta-alueeksi, mikä palveli myös Porin kaupungin intressejä kasvattaa keskusta-aluetta. Kaavahanke ilmensi uusia kulttuurisia tarpeita ja edustaa muuttuvia tulkintoja. Kaavahankkeen tavoite oli myös ratkaista rakennusten suojelu suhteessa maanomistajan ja kaupungin kantokykyyn. Satakunnan Kansan uutinen nosti saha-alueen suunnittelun kannalta alueen olennaisimmaksi kokonaisuudeksi.

Isonsannan saha paloi asemakaavamuutoksen ollessa vireillä. Sahan palon seurauksena Satakunnan Kansan kirjoitukset toivat esiin sahan merkityksiä paikalliselle identiteetille ja yhteisöille. Uudelleentulkinnat eivät kerro siitä, etteikö saharakennuksella olisi ollut tällaisia

merkityksiä aikaisemminkin, vaan kysymys oli näiden annettujen merkitysten näkyväksi tekemisestä. Sahan käsittely mediassa jäi paloa seuranneisiin päiviin. Jo pitkään tapahtunut kulttuuriperinnöstä luopuminen tuli palon myötä päätökseen ja vakiintunut tulkinta sahasta suojeltavana ja kehitettävänä luopumisen kohteena muuttui lopullisesti. Hiipuneet osallisuuskokemukset ja menneisyyden jäljen katoaminen päättivät kulttuuriperintöprosessin nopeasti. Jaetuilla historioilla ei ollut enää mitään, mihin kiinnittyä.

Mitä Isonsannan sahan tulkinnalle tulee vielä tapahtumaan, on arvoitus. Vaikka pidän saharakennuksen kulttuuriperintöprosessin päätepisteenä sahan paloa, ei kulttuuriperintö hävitessään vielä katoa, vaan jää maisemaan arpena ja muistoina, poissaolevana perintönä. Etenevä kaavaprosessi tulee näyttämään, tullaanko sahaa uudelleentulkitsemaan maisemassa rakennusten muodossa tai paikkojen nimissä, vai jääkö saha muistojen hautautuvaksi kerrokseksi uuden kerrostaloalueen alle.

4.2 Johtopäätökset

4.2.1 Sahasta luopuminen

Kulttuuriperinnöntutkijana palaan toteamaan, ettei kaikkien menneisyyden jälkien säilyttäminen ole mahdollista. Säilyttämisen kääntöpuolella on aina luopuminen. Kulttuuriperinnöstä luopuminenkin on valintoja ja valtaa. Tässä alaluvussa tarkastelen tutkimukseni tulosteni valossa niitä syitä, jotka näyttävät johtaneen Isonsannan sahasta luopumiseen.

Isonsannan sahasta luopumiseen johtaneet syyt ovat monisyisiä ja -kerroksisia. Kulttuuriperintöprosessiin liittyvän julkisen keskustelun kautta löytyvät syyt ovat vain yksi laita totuudesta. Sahasta luovuttiin sekä hiljalleen ajan myötä että palon aiheuttamalla rytinällä. Luopuminen hyväksyttiin, mutta sitä myös vastustettiin. Paikallisväestö ihmetteli rahoituksen perään, kulttuuriympäristöviranomaiset pyrkivät tekemään sahaa näkyväksi useilla foorumeilla. Tahtoa sahan säilyttämiselle oli, mutta ei kansanliikkeeseen asti. Kulttuuriperintöön kohdistuvaa identiteettityötä heikensi sahan poistaminen käytöstä ja alueelle pääsyn estäminen. Omistajien suunnitelmat, ympäristön rajoitteet, kulttuuriperintöyhteisön vaimeaksi jäänyt ääni ja sahan Helsingistä katsottuna kaukainen sijainti ovat kaikki yksittäisiä niistä lukuisista syistä, joiden seurauksena Isonsannan sahasta luovuttiin ensin hiljaa ja lopulta kerralla.

Aineistoni perusteella saharakennuksen sijainti oli suurin luopumiseen ja kulttuuriperintöyhteisön purkautumiseen johtanut syy. Sijainnin haasteet näkyvät tarkastellessa sahan omistajien toimintaa, Satakunnan Kansan kirjoituksia ja kaavoitusasiakirjoja. Myös Liisa Nummelin nimesi sijainnin olleen sahan suurimpia haasteita. Sijainti koitui ongelmaksi monella tasolla. Sahan sijainti kaupungin kupeessa teki sahasta kiinnostavan sijoituskohteen, ja niin omistajat kuin myöhemmin Porin kaupunki näkivät saha-alueen luontevana kasvusuuntana Porin keskustalle. Suojellun rakennuksen mahdollinen vetovoima oli todennäköisesti myötävaikuttamassa omistajanvaihdoksessa 2000-luvun alussa ja toisaalta mahdollisti sahan kunnostamisen. Kaavan tarjoamat mahdollisuudet eivät tyydyttäneet omistajia, ja alkoi pitkälinen, usean aloitteen kaavamuutosprosessi, jonka tavoitteena oli pääasiassa asuinrakentaminen sahan ympärille. Sahan sijainti muodostui kaavamuutosaloitteiden kannalta haasteeksi myös viranomaisten suunnalta: alueen terveyteen ja maaperän stabiiliuteen liittyviä riskejä ei voitu ohittaa. Lisäksi alue oli elinvoimaista tehdasaluetta, jollaisena viranomaiset halusivat sen säilyttää. Saharakennuksen kannalta paras olisi ollut käyttö edelleen teollisuuden palveluksessa, esimerkiksi varastona, mikä olisi turvannut sahan säilymisen. Omistajien intresseissä ei kuitenkaan ollut alueen teollisuuskäyttöä.

Sahan sijainti koitui ongelmaksi myös valtakunnallisen tunnustuksen saamiseksi. Helsingissä toimivasta Museovirastosta käsin saha oli liian kaukana: henkilökohtainen side puuttui ja rakennuksen merkitykset jäivät etäisemmiksi kuin esimerkiksi lähellä sijaitsevan Malmin lentokentän. Käyttämättömänä kaavamuutosta odottanut saha rapistui. Sahan sijainti, vaikka varsin keskeinen olikin, teki sen valvonnasta ja ilkevallan estämisestä vaikeaa.

Ohikulkuliikennettä oli vähän, eikä tien sivuun pimeään jääneessä saharakennuksessa tapahtuvaa toimintaa ohikulkija voinut huomata. 2021 kaavamuutoksen nytkähtäessä liikkeelle saha oli jo päässyt varsin huonoon kuntoon ja sen kunnostaminen olisi vaatinut merkittäviä investointeja, vaikka olisikin ollut mahdollista. Sahan palaminen maan tasalle oli paikallisille järkytys ja jätti maisemaan arven, mutta oli varmasti myös helpotus ajoittain suojelupäätöksen purkamiseen pyrkineille omistajille.

Kulttuuriperinnön hallintaan liittyy olennaisesti valta. Suomen lainsäädäntö turvaa kiinteistön omistajan oikeudet päättää omasta kiinteistöstään. Vaikka laki rakennusperinnön suojelemisesta mahdollistaisi rakennuksen omistajan tai haltijan velvoittamisen tarpeellisiin suojaamistoimenpiteisiin ryhtymisestä, eivät viranomaiset mielellään turvaudu pakkokeinoihin. Sahan tapauksessa paikallisyhteisöllä ei ollut mahdollisuutta vaikuttaa sahan

kohtaloon, ja vaikka kulttuuriympäristöviranomaiset kaavaneuvotteluissa pyrkivät vaikuttamaan sahan ympäristöön, jäivät sahan kohtalon avaimet omistajien käsiin. Sahan tapauksessa valta rakennuksen suhteen oli omistajalla, mutta valtakysymykset eivät silti ole kiteytettävissä vain omistajuuteen. Saharakennus ei yrityksestä huolimatta päässyt mukaan kehittämisohjelmaan eikä se nauttinut vuosituhanen vaiheen jälkeen ulkopuolista rahoitusta. Sahan säilyttämisessä kysymys oli siis myös kulttuuriperintöpolitiikasta: lähellä pääkaupunkiseutua sijaitsevan, vähemmän banaalin kohteen voi olla helpompi saada julkista rahoitusta ja laajaa kiinnostusta kuin periferiaan sijoittuvien teollisuusperintökohteiden.

Yksi sahan luopumiseen johtaneista syistä näyttää aineistoni perusteella olevan katkos paikallisyhteisön ja kulttuuriympäristöviranomaisten välillä. Katkokseen liittyy kulttuuriperintöyhteisön hajanaisuus. Aineiston perusteella Isonsaunan sahan kulttuuriperintöyhteisö ei ollut missään prosessin vaiheessa yhtenäinen, eivätkä kulttuuriperintöyhteisön jäsenet löytäneet toisiaan. Kulttuuriperintöyhteisön hajanaisuuden tulkitsen johtuvan ensisijaisesti estetyistä fyysisestä osallisuudesta saharakennukseen. Luvalla kokoontuminen sahalli ja sahan aktiivinen käyttäminen olisi tuonut kulttuuriperintöyhteisön jäseniä yhteen. Sahalla luvattomasti kokoontuneet paikallisyhteisön jäsenet pysyttelivät ymmärrettävästi – rangaistuksen uhasta – piilossa. Satakunnan Kansan aineiston perusteella paikallisyhteisö koki sahan kuitenkin tärkeäksi. Saha haluttiin yhteiseen käyttöön ja lehdessä esiin nostettiin etenkin sahan tarjoamat esteettiset elämykset. Viranomaisten näkökulmasta sahan paikallisyhteisön antamat merkitykset jäivät tunnistamatta. Vaikka sahan historiallista arvoa yritettiin tuoda esiin useammilla foorumeilla, näytti viranomaisten silmin paikallisten kiinnostus saharakennukseen vähäiseltä. Aineistoni perusteella tulkitsen, että paikallisyhteisön ylläpitämä kulttuuriperintöprosessi oli hyvin erilainen kuin viranomaisten ylläpitämä. Paikallisyhteisö käytti jaettuina historioina sähkövalokertomusta ja sitä seikkaa, että saha oli vanha; se oli ollut osa maisemaa niin kauan kuin muistettiin. Saha koettiin esteettisesti elämyksellisenä ja siihen haluttiin kokea osallisuutta. Uuskäyttötapoina paikalliset ehdottivat esimerkiksi kulttuurikeskusta ja kylpylää. Kulttuuriperintöviranomaiset taas arvottivat sahaa sen historiallisen todistusvoiman perusteella: saha oli Porin, Suomen ja koko Euroopan teollistumisesta ja kehityksestä todistava monumentti, jonka säilymisen kannalta parhaana ratkaisuna nähtiin käyttö teollisuuden palveluksessa.

Tutkimukseni lähtöpiste oli kiinnostus selvittää, miksi sahalle kävi kuten kävi. Tutkimukseni osoittaa, että syyt olivat monen muuttujan summa. Kulttuuriperintöprosessin ja identiteettityökalujen näkökulmasta keskeisin tulos, luopumiseen johtanut syy, oli puuttuvat

osallisuuskokemukset. Osallisuuskokemusten syntymisen kannalta aineistoni valossa näytti tärkeältä mahdollisuus fyysiseen osallisuuteen. Osallisuuskokemusten puutteen seurauksena Isonsannan sahaan liittynyt identiteettityö heikkeni ja oli pääasiassa monumentalisoivaa. Kulttuuriperintöyhteisöä koossa pitäneen identiteettityön heikentyessä kulttuuriperintöyhteisö löyhtyi. Menneisyyden jäljen hävittyä, sahan palettua, Isonsannan sahan kulttuuriperintöprosessi päättyi ja kulttuuriperintöyhteisö purkautui lopullisesti. Kulttuuriperintöyhteisölle ei jäänyt käteen enää mitään, mihin jaetut tarinat olisivat voineet kiinnittyä. Saharakennuksen palamisen jälkeen yhteisöllä on jäljellä vielä paljon erilaisia muistoja ja historioita, jotka eivät kuitenkaan korvaa menetettyä monumenttia.

Tutkimukseni antaa tärkeää uutta tietoa päättyvästä kulttuuriperintöprosessista ja purkautuvasta kulttuuriperintöyhteisöstä. Tutkimus tekee näkyväksi yhden esimerkkitapauksen teollisen rakennuksen kulttuuriperintöprosessista ja siihen vaikuttaneista tekijöistä. Luopuminen ja purkautuvat kulttuuriperintöyhteisöt ovat ajankohtaisia kysymyksiä niin teolliseen kulttuuriperintöön kuin rakennussuojeluunkin liittyen. Käynnissä oleva purkuaalto ja alueidenkäyttölain uudistus uhkaavat kulttuuriympäristöjen säilymistä ja lisäävät paikallista vastuuta. Tutkimukseni valaisee rakennusperinnön kohtaloon vaikuttavien intressien ja toimijoiden monimuotoisuutta ja muutosta: arvokkaaksi tunnistettu kulttuuriperintö vaatii säilyäkseen rahoitusta, kompromissiratkaisuja ja paikallisyhteisön osallisuuskokemusten mahdollistamista. Tutkimukseni lisää tietoa kulttuuriperinnön identiteettityökalujen käytöstä päättyvissä kulttuuriperintöprosesseissa ja tekee entistä näkyvämmäksi teollisen rakennusperinnön luopumiseen ja säilyttämisen johtavia syitä. Tutkimukseni tulokset ovat hyödynnettävissä niin purkautuviin kulttuuriperintöyhteisöihin kuin rakennussuojeluun ja teolliseen kulttuuriperintöön pureutuviissa tutkimuksissa.

4.2.2 Jatkotutkimusaiheita

Tutkimusta tehdessä kysymyksiä ja uusia kiinnostuksia heräsi sitä mukaa, kun löysin tuloksia. Tutkimukseni raapaisi tärkeän, ajankohtaisen ja syvällisen aiheen pintaa. Tätä tutkimusta tehdessä kiinnostukseni yhdyskuntasuunnittelun ja kulttuuriperinnön suhdetta kohtaan heräsi toden teolla. Julkisestikin arvokkaaksi tunnustetun teollisen kulttuuriperinnön suojelua koskevat sanat eivät aina saa lihaa luiden ympärille, mistä todisteita löytyy ympäri Suomen. Jatkotutkimuksen näkökulmasta kiinnostavaa olisi tutkia Isonsannan sahaa ja rakennettuun teolliseen kulttuuriperintöön liittyviä prosesseja vielä syvällisemmin. Kiinnostava

tutkimuksellinen lähestymistapa olisi kulttuuriperinnön arvonluonti.³⁵⁴ Kauppatieteistä lähtöisin olevan arvonluonnin ja kulttuuriperinnön tutkimuksen teorioita yhdistämällä voisi tutkia teollisuusrakennusten arvonluontiprosessin kokonaisuutta ja tehdä näkyväksi pois käytöstä jääneitä teollisuusrakennuksia koskevia riskejä ja päätöksentekoa kurotellen tarkastelussa instituutioista kohti kansalaisia. Isonsannan sahan tapausta olisi myös kiinnostavaa tarkastella rinnakkain tai vertaillen muiden vastaavanlaisten tapausten kanssa. Teollista rakennusperintöä koskevat kaavahankkeet ja niissä esiintyvät kulttuuriperinnön diskurssit sekä kulttuuriperinnöstä luopumiseen hankkeissa johtavat tekijät olisivat myös kiinnostava tutkimuskohde.

³⁵⁴ Kulttuuriperintöyhteisön identiteettityöstä arvonluontiteorioiden valossa Sivula, 2022.

Lähteet

Internet-osoitteet tarkistettu 14.8.2025.

Tutkimusaineisto

Media-aineisto

Satakunnan Kansa, Pori, 2016-2024. (SK)

Satakunnan Kansa, Porilaine, Pori, 2016-2024. (SKP)

Museoaineisto

Rosenlew-museon perusnäyttely, vierailu 22.5.2024 ja 17.6.2024 sekä opastus 27.8.2024.
(RM).

Viranomaisdokumentit

Ahtola, Jussi & Koivula, Jukka & Nurmi-Nielsen, Anna & Putkonen, Lauri: Satakunnan rakennusperinne. Satakunnan seutukaavaliitto, Pori, 1990.

Ihatsu, Sanna: Isonsannan sahan rakennushistoriaselvitys. Tilaaja SR-kiinteistöt Oy, Pori. 2023 (RHS)

Kaarnametsä, Helene: Porin Konepajan ja Isosannan sahan rakennusinventointi. Porin kaupunkisuunnittelu, Pori, 2022

Linnala, Minna ja Nummelin, Liisa: Toiveet ja todellisuus. Satakunnan rakennusperinnön hoito-projekti 1998-2000: loppuraportti. Satakunnan museon julkaisuja (osa 13), Satakunnan museo, Pori, 2000.

Kantonen, Timo: Satakunta sahaa Suomessa, Kulttuurihistoriallisesti merkittäviä saharakennuksia ja –ympäristöjä. Museoviraston rakennus- historian osaston julkaisuja 18. Helsinki 1996.

Nummelin, Liisa & Autio, Teiju & Linnanmäki, Seija & Taivaskallio, Satu: Julkinen vastuu rakennusperinnöstä -rapautuuko se, mitä voimme tehdä? Työpajan alustus, kulttuuriympäristön suojelun viranomaispäivät, Porvoo 2-3.4.2019. (Kurvi-päivät)

Nummelin, Liisa: Porin teollisuusympäristöt. Satakunnan Museon julkaisuja 6/1987, Pori.

Porin kaupunki: Asemakaavan muutosta 609 1756 koskevat dokumentit.

<https://pori.cloudnc.fi/fi->

[FI/Kaavat/Asemakaava_vireilla/Isosanta_8_kaupunginosan_korttelien_76_o\(114394\)](#)

>

Porin kantakaupungin yleiskaava 2025. Hyväksytty 10. 12.2007.

<https://cms.pori.fi/uploads/sites/7/2022/12/yk_uusi.pdf>

Porin kaupunki: Osallistumis- ja arviointisuunnitelma. Isosanta 8. kaupunginosan korttelien 76 (osa) ja 77, puiston Konepajanranta, kadun Konepajanranta ja venevalkaman asemakaavan muutos 609 1756, PRIDno-2021-3977 1.12.2021. (OAS)

Porin kaupunki: Osallistumis- ja arviointisuunnitelma, Konepajanranta, Isosannan (8.) kaupunginosakorttelin 77 asemakaavan muutos, 2012.

RKY: Porin teollisuusmaisema. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. Museovirasto, 2009.

<https://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1498>

Suomen uhanalaisin kulttuuriperintökohde -hakemus. 28.4.2015.

Viranomaisneuvottelu: Konepajanrannan asemakaavamuutos, kutsu. 5.4.2017. Pori

Viranomaisneuvottelu: Konepajanrannan asemakaavamuutos. 3.5.2017. Kokouksen diaesitys, Pori.

Viranomaisneuvottelu: Konepajanrannan asemakaavamuutos -muistio. 17.10.2012.

Haastattelu

Liisa Nummelinin haastattelu 15.1.2025. Muistiinpanot kirjoittajalla.

Kirjallisuus

- Amréus, Lars: Industriminnen och industrisamhälle — monument och mainstreaming. Bebyggelsehistorisk tidskrift no. 65, 2013, 10-16.
- Alueidenkäyttölaki (AKL) 132/1999. Finlex, <<https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1999/132>>
- Ashworth, Gregory: Heritage and Economic Development: Selling the Unsellable. *Heritage & Society* 7, 2014:1, 3–17.
- Bohman, Stefan & Lindvall, Karin: Museerna i samhället och samhället i museerna. En positionsgivelse. Teoksessa *Museer och kulturarv*. Toim. Lennart Palmqvist ja Stefan Bohman. Carlsson Bokförlag, Tukholma, 1997, 82-91.
- Cossons, Neil: Why preserve the industrial heritage? Teoksessa *Industrial Heritage Re-Tooled : The TICCIH Guide to Industrial Heritage Conservation*. Toim. Douet, James. The International Committee for the Conservation of the Industrial heritage (TICCIH), Carnegie Publishing, Lancaster, 2013, 6–16.
- Dahlström Rittsél, Eva: Industriarv som kulturarv – Retorik och praktik i industriminnesvården. Teoksessa *Kulturarvens dynamik : det institutionaliserade kulturarvets förändringar*. Toim. Peter Aronsson ja Magdalena Hillström. Linköping University Electronic Press, Linköping, 2005, 170-191. <<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-41264>>
- Dantas de Figueiredo, Marina: Problematizing the Idea of Heritage Management. Teoksessa *The Oxford Handbook of Public Heritage Theory and Practice*. Toim. Angela M. Labrador ja Neil Asher Silberman, Oxford Handbooks, Oxford, 2018, 93-106. <<https://doi-org.ezproxy.utu.fi/10.1093/oxfordhb/9780190676315.013.23>>
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino, Tampere, 1998.
- Faron sopimus. Euroopan neuvoston puiteyleissopimus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä. Convention on the Value of Cultural Heritage for society. CETS 199, Council of Europe, Faro, 27.10.2005. < <https://rm.coe.int/1680083746>>
- Fingerroos, Outi: Refleksiivinen paikantaminen kulttuurien tutkimuksessa. *Elore* 2003:2. Suomen Kansantietouden Tutkijain seura ry, Joensuu, 2003.
- Grahn, Maarit: Teollinen kulttuuriperintö jälkiteolliset ajan resurssina. Teoksessa *Satakunnan teollinen kulttuuriperintö: Emil Cedercreutzin museossa 17.-18.4.2015 pidetyn*

- seminaarin esitelmiä*. Toim. Suvi Heikkilä. Satakunnan Historiallinen Seura, Harjavalta, 2017, 41-74.
- Harrison, Rodney: *Heritage: Critical Approaches*. Routledge, Lontoo, 2012.
- Heikkilä, Minna: *Kun kulttuuriperintö katoaa: Identiteettityöllä rakennettu rautatieläisten seuratalo Morkku*. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto. Turku, 2021.
- Hemming, Mia: *Hermeneutiikka historiantutkijan filosofisena kontekstina. Ennen ja Nyt* 2003: 2, Historiallinen yhdistys, 2003.
- Hyvärinen, Matti: *Haastattelun maailma*. Teoksessa *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Toim. Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander, Johanna Ruusuvoori ja Anna Liisa Aho. Vastapaino, Tampere, 2017.
- Immonen, Visa & Sivula, Anna: *Kaupungin kulttuuriperintö on ajallinen viidakko. Yhdyskuntasuunnittelu* 2022: 3. Yhdyskuntasuunnittelun seura, Helsinki, 2022, 4-5.
- Jaakonaho, Mari: *Mitä asemakaava määrää? : Resurssiviisauden ulottuvuudet Vantaalla vuosina 2015–2019 hyväksytyjen asemakaavojen määräyksissä. Yhdyskuntasuunnittelu* 2021:2-3. Yhdyskuntasuunnittelun seura, Helsinki, 2021, 9–33. <https://doi.org/10.33357/ys.99598>
- James-Williamson, Sherene A & Jorjan, E. Dolphy & Parker, Stephanie Y.: *Absence Heritage: A Critical Analysis for Awareness, Preservation and Resilience. International Journal of Geoheritage and Parks* 12, 2024:1, 1–19.
- Juola, Marjo: *Muuttuva teollisuusmaisema – Pateniemen entisen saha-alueen maiseman biografia. Tekniikan Waiheita* 39, 3:2021. Tekniikan historian seura ry, Helsinki, 2021, 60–84. < <https://doi.org/10.33355/tw.102888>>
- Kalakoski, Iida: *Muuttuva ja laajeneva rakennusperintökäsitys rakennussuojelun ydinkysymyksenä. TkT Iida Kalakosken opetusnäyteluento dosentin arvoa varten 20.11.2024*, Turun yliopisto, yliopistokeskus, Pori, 2024. Muistiinpanot kirjoittajalla.
- Kalakoski, Iida: *Too Much to Handle : Architectural Conservation in the Widening Scope of Heritage*. Tampereen yliopisto, Tampere, 2023a.
- Kalakoski, Iida & Huuhka, Satu & Koponen, Olli-Paavo: *From Obscurity to Heritage: Canonisation of the Nordic Wooden Town. International Journal of Heritage Studies : IJHS* 26, 2020:8, 790–805.
- Kalakoski, Iida & Kuitunen, Hannele: *Buildings as Objects: Competing Values of Built Heritage in Urban Renewal. Architectural Research in Finland* 8, 2024:1. 178-194.

- Kalakoski, Iida: Rakennussuojelu säilyttää rakennuksiin sitoutuneita arvoja ja resursseja. *Lectio praecursoria* 12.5.2023. *J@rgonia* 21, no. 41. Historian ja etnologian laitokset tutkijat ry, Jyväskylä, 2023b, 133-138.
- Kallio, Kalle: Museon yhteiskunnalliset tavoitteet. Teoksessa *Museologia tänään*. Toim. Pauliina Kinanen. Suomen museoliiton julkaisuja 57. Suomen museoliitto, Helsinki, 2021, 105-131.
- Kervanto Nevanlinna, Anja: Rakennettu kaupunki muistin ja merkitysten kiinnekohtana. Teoksessa *Muistin kaupunki*. Toim. Katri Lento ja Pia Olsson. SKS, Helsinki, 2013, 273-293.
- Kift, Dagmar.: Heritage and history: Germany's industrial museums and the (re-) presentation of labour. *International Journal of Heritage Studies* 17, 2011:4, 380–389. <<https://doi-org.ezproxy.utu.fi/10.1080/13527258.2011.577969>>
- Kivilaakso, Aura: Arvokeskustelua elämän ja suojelun ympäristössä. Kulttuuriset elinkaaret rakennusperinnön arvon muuttajina Puu-Käpylässä ja Pihlajamäessä. Teoksessa *Mitä on kulttuuriperintö?* Toim. Riina Haanpää, Aura Kivilaakso ja Outi Tuomi-Nikula. Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2013, 214–238.
- Kivilaakso, Aura: Suojelevat sanat. Puu-Käpylän kaavoituskiista esimerkkinä vaikuttavasta kulttuuriympäristön asiantuntijaviestinnästä. Turun yliopiston julkaisuja, Turku, 2017, <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6789-6>>.
- Koivukangas, Jussi. Sukuhistorian aika, Rosenlew 1853-1987. Rosenlew-museo, Satakunnan museo, Pori, 2011.
- Kostet, Juhani: Mikä museo? Muutamia ajatuksia museo-käsitteen sisällöstä ja sen ongelmista. Teoksessa *Näkökulmia museoihin ja museologiaan*. Toim. Janne Vilkuna. Ethnos ry., Saarijärvi, 2000, 13-26.
- Kuortti, Marjo: Suomalaisten tyttöjen seksuaaliterveys ja -kulttuuri. Arvot, riskit ja valinnat. Tampereen yliopisto, Tampere, 2012.
- Labrador, Angela & Silberman, Neil Asher: Introduction: Public heritage as social practice. Teoksessa *The Oxford handbook of public heritage theory and practice*. Toim. Angela Labrador ja Neil Asher Silberman No. 13. Oxford Handbooks, Oxford, 2018. 1-16.
- Laki rakennusperinnön suojelemisesta (RSL) 498/2010. Finlex. <<https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/saaduskokoelma/2010/498#OT0>>
- Lappi, Tiina-Riitta: Kuinka mennyt merkityksellistyy kaupunkipuhunnoissa? Teoksessa *Muistin kaupunki*. Toim. Katri Lento ja Pia Olsson. SKS, Helsinki, 2013, 348-388.

- Laurén, Kirsi Maria & Seppä, Tiina: Liikkeellä märillä mailla: suolla digilaitteiden kanssa. *Elore* 31, 2024:2, 23-43. <https://doi.org/10.30666/elore.147589>
- Leppälahti, Merja: Hans-Georg Gadamer: Hermeneutiikka. *Elore* 11, 2004:2, <<https://doi.org/10.30666/elore.78480>>
- Lilius, Henrik: Miksi vaalimme aineellista kulttuuriperintöä? Teoksessa *Rakennussuojelu ajassa. Pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta*. Toim. Margaretha Ehrström, Maunu Häyrynen, Aura Kivilaakso, Kirsi Kovanen ja Marjo Vepsä. ICOSMOSin Suomen osasto, Helsinki, 2014, 29-32.
- Mattila, Hanna & Ilmavirta, Tuomas: Estetisoituja muistoja. Taide, kulttuuriteollisuus ja teollinen rakennusperintö jälkitekollisen kaupungin kehittämisessä. Teoksessa *Muistin kaupunki*. Toim. Katri Lento ja Pia Olsson. SKS, Helsinki, 2013, 348-388.
- Mattinen, Maire: Aika merkitsee. Rakennussuojelu Teoksessa *Rakennussuojelu ajassa. Pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta*. Toim. Margaretha Ehrström, Maunu Häyrynen, Aura Kivilaakso, Kirsi Kovanen ja Marjo Vepsä. ICOSMOSin Suomen osasto, Helsinki, 2014, 145-155.
- Migone, Jaime: Heritage at Risk Surveys. Teoksessa *Industrial Heritage Re-Tooled : The TICCIH Guide to Industrial Heritage Conservation*. Toim. Douet, James. The International Committee for the Conservation of the Industrial heritage (TICCIH), Carnegie Publishing, Lancaster, 2013t, 125–28.
- Mulligan, Martin: On the Need for a Nuanced Understanding of “Community” in Heritage Policy and Practice. Teoksessa *The Oxford handbook of public heritage theory and practice*. Toim. Angela Labrador ja Neil Asher Silberman No. 13. Oxford Handbooks, Oxford, 2018. 209-222.
- Nevell, Michael: Industrial Heritage at Risk. *Industrial Archaeology Review* 33. 2011:2, 79-80.
- Nousiainen, Reetta: Sattuman varassa – Ristiriitaisuus rakennussuojelussa. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 2024.
- Nousiainen, Reetta & Wallin, Antti: Rakennussuojelu on monin tavoin alttiina sattumanvaraisuudelle. *Yhdyskuntasuunnittelu* 2024:1. Muuttaminen, kiinnittyminen ja juurtuminen. Yhdyskuntasuunnittelun seura, Helsinki, 2024, 60-65.
- Nukki, Heli: Porin kansallinen kaupunkipuisto. Hoito- ja käyttösuunnitelma. Porin kaupunkisuunnittelu 17.4.2008. Pori, 2008.
- Nummelin, Liisa: Teollisuusrakennusten vaikea uuskäyttö ja suojelu. Luento Rosenlew-museossa Porissa 10.2.2025.

- Nummelin, Liisa: Nurkat kuntoon! Teoksessa *Satakunnan kulttuuriympäristöohjelma 2009-2015*. Toim. Niina Uusi-Seppä. Lounais-Suomen ympäristökeskuksen raportteja 7/2009, Pori, 64.
- Nummelin, Liisa: Satakunta sahaa – nyt vain muutama jäljellä. Teoksessa *Sarka 1999: Satakunnan Museon Vuosikirja*. Kirj. Leena Sammallahti. Satakunnan museo, Pori, 1999.
- Orange, Hilary: Industrial Archaeology: Its Place Within the Academic Discipline, the Public Realm and the Heritage Industry. *Industrial Archaeology Review* 30, 2008:2, 83–95. <<https://doi.org/10.1179/174581908X347292>>
- Porin kaupunki: Tietoa kaavoista. <<https://kaavoitus.pori.fi/tietoja/tietoa-kaavoista/>>
- Pyykkönen, Miikka: Häilyvää strategistumista. Kulttuuriperinnön merkitykset Suomen kymmenen suurimman kaupungin kulttuuristrategioissa. *Yhdyskuntasuunnittelu 2022: 1*. Yhdyskuntasuunnittelun seura, Helsinki 2022, 55-80.
- Rakentamislaki (RL) 751/2023. Finlex, <<https://finlex.fi/fi/laki/alkup/2023/20230751#Pidm46263582588960>>
- Saarela-Kinnunen, Maria & Eskola, Jari: Tapaus ja tutkimus = tapaustutkimus? Teoksessa *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I*. Toim. Juhani Aaltola ja Raine Valli. PS-kustannus, Jyväskylä, 2010, 189-199.
- Sivula, Anna: Turun tuomiokirkko historiografisen operaatio-analyysin kohteena. Teoksessa *Kulttuurihistorian tutkimus : lähteistä menetelmiin ja tulkintaan*. Toim. Rami Mähkä, Marika Ahonen, Niko Heikkilä, Sakari Ollitervo, ja Marika Räsänen. Kulttuurihistorian seura, Turku, 2022, 343-356.
- Sivula, Anna: Mitä on teollinen kulttuuriperintö? Teoksessa *Satakunnan teollinen kulttuuriperintö: Emil Cedercreutzin museossa 17.-18.4.2015 pidetyn seminaarin esitelmää*. Toim. Suvi Heikkilä. Satakunnan Historiallinen Seura, Harjavalta, 2017a, 9-40.
- Sivula, Anna: Industrial heritages revisited: the trans-local identities behind resistant localities. *Tekniikan waiheita* 2017:4 (2017b), 3-5.
- Sivula, Anna: How does a factory chimney evolve into a monument? The resistant industrial heritage communities. *Tekniikan waiheita* 2017:4 (2017c), 6-14.
- Sivula, Anna: Tilaushistoria identiteettityönä ja kulttuuriperintöprosessina: Paikallisen historiapolitiikan tarkastelua. *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja*. *Kulttuuripolitiikka* 1, 2015, 61–75.

- Sivula, Anna: Teollinen kulttuuriperintö vakiintui suomalaiseen historiatietoisuuteen. *Tekniikan waiheita* 2014:2 (2014a), 5-18.
- Sivula, Anna: Puuvillatehtaasta muistin paikaksi. Teollisen kulttuuriperintöprosessin jäljillä. Teoksessa *Mitä on kulttuuriperintö?* Toim. Outi Tuomi-Nikula. Riina Haanpää ja Aura Kivilaakso. Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2013, 161-191.
- Smith, Laurajane: *Emotional Heritage*. Routledge, Lontoo ja New York, 2020.
- Smith, Laurajane: *Uses of Heritage*. Routledge, New York, 2006.
- Soikkeli, Anu: Rakennetun ympäristön arvot ja käänteisarvottaminen. *Kulttuurintutkimus* 1, 2022, 36-47.
- Storm, Anna & Olsson, Krister: The pit: landscape scars as potential cultural tools. *International Journal of Heritage Studies* 19, 2013:7, 692–708.
- Storm, Anna: *Post-Industrial Landscape Scars*. Palgrave Macmillan, New York, 2014.
- Teollisuusperintöseura ry. <https://www.teops.fi>
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi (uudistettu laitos). Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki, 2018.
- Tuomi-Nikula, Outi & Haanpää, Riina & Kivilaakso, Aura: Kulttuuriperintökysymysten jäljillä. Teoksessa *Mitä on kulttuuriperintö?* Toim. Outi Tuomi-Nikula. Riina Haanpää ja Aura Kivilaakso. Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2013, 12-27.
- Valtioneuvosto: Valtioneuvoston päätös valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista. Helsinki 14.12.2017.
<https://www.ymparisto.fi/sites/default/files/documents/VATpääätös14.12.2017_FI.pdf>
>
- van der Bergh, Laura: Little willies as community-building heritage: A bottom-up approach to the European Capital of Culture initiative. *Journal of European Studies* 52, 2022:3-4, 314-329.
- Vuojala, Petri: Paradokseja. Ajatuksia arvoista ja arvojen arvotuksesta restauroinnissa. Teoksessa *Rakennussuojelu ajassa. Pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta*. Toim. Margaretha Ehrström, Maunu Häyrynen, Aura Kivilaakso, Kirsi Kovanen ja Marjo Vepsä. ICOSMOSin Suomen osasto, Helsinki, 2014, 145-155.
- Waterton Emma & Smith, Laurajane: The recognition and misrecognition of community heritage. *International journal of heritage studies* 16, 2010:1-2, 4-15.
- Ympäristöministeriö: Alueidenkäyttölaki. <<https://ym.fi/hankesivu?tunnus=YM057:00/2023>>
- Äikäs, Tiina: Uusia näkökulmia teollisuusarkeologiaan Suomessa. *Tekniikan Waiheita* 39, 2021:3, 4–6.

Äikäs, Tiina & Kuokkanen, Tiina & Tranberg, Annemari & Ikonen, Tiia: Oulunsalon Varjakan sahamiljöön moninaisten toimijoiden kulttuuriperintökohteena. *Tekniikan Waiheita* 39, 2021:3: 85–114. <<https://doi.org/10.33355/tw.103402>>